

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**

UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK: SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**UTJECAJ OBRAZOVANJA NA IZGRADNJU MIRA
POSREDSTVOM PREDMETA
HISTORIJA/POVIJEST/ISTORIJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA U
BOSNI I HERCEGOVINI**

-magistarski rad-

Kandidatkinja:
Bojana Vasić
Br. index-a: 446/II-SPS

Mentor:
Prof. dr. Haris Cerić

Sarajevo, septembar 2021.

Sadržaj

I UVOD	3
II METODOLOŠKI OKVIR RADA	4
2.1.	4
2.2.	4
2.2.1.	5
2.3.	6
2.3.1.	6
2.3.2.	6
2.4.	6
2.4.1.	7
2.4.2.	7
2.4.3.	Indikatori 7
2.5.	7
2.5.1.	Uzorak 8
2.6.	9
2.6.1.	9
2.6.2.	9
2.7.	9
2.7.1.	9
2.7.2.	9
2.7.3.	10
III DRUŠTVENA ULOGA OBRAZOVANJA	11
3.1.	Obrazovanje i njegova uloga u društvu 11
3.2.	Obrazovanje u konfliktinim i post-konfliktinim društvima 16
3.3.	Fenomen dvije škole pod jednim krovom 21
IV OBRAZOVANJE I INDOKTRINACIJA	25
4.1.	Obrazovanje u BiH – zakonodavno pravni okvir 25
4.2.	Historija kao pogodan predmet za ideološku indoktrinaciju mladih 40
4.3.	Reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini 43
4.4.	Nastava historije u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini 46
V ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	53

5.1. Analiza ankete	53
5.2. Analiza udžbenika	68
VI ZAKLJUČAK	88
VII LITERATURA	91
PRILOG	95

I UVOD

Obrazovanje je neophodno za izgradnju i napredak društva. Pravo na obrazovanje je jedno od osnovnih ljudskih prava i zaštićeno je s nekoliko konvencija, te je preduslov za uživanje drugih prava. Kroz obrazovanje se formiraju članovi društva, uče se vrijednostima koje to društvo njeguje i smatra poželjnim. Samim time svako društvo bi trebalo da ulaže u svoj obrazovni sistem i da teži ka obrazovanju pojedinaca koji će doprinijeti napretku društva, očuvanju i izgradnji mira, poštivanju ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i očuvanju vladavine zakona.

Obrazovanje može služiti kao integrativna sila društva i osnova za izgradnju mira, međutim ne smije se zanemariti da obrazovanje može imati i negativne posljedice. Obrazovanje nije odvojen dio društva, tako da obrazovni sistem države zapravo na veoma dobar način može da oslika stanje u državi, prioritete političkih elita i donosioca odluka.

U Bosni i Hercegovini nadležnost nad obrazovanjem imaju entiteti, dok državni nivo ima samo koordinacijsku ulogu. Obrazovanje služi kao alat za političke elite da sprovede svoje agende. U ovom radu će se pokušati odgovoriti na pitanje na koji način nastava historije u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini utiče na izgradnju mira. Predmet historija je izabran zbog značaja za bh. društvo uzimajući u obzir nedavna ratna dešavanja i retoriku bh. političara.

Rad je podijeljen na nekoliko dijelova. Poslije uvoda u rad i samu strukturu, dolazi dio koji obuhvata metodološki okvir rada. Zatim dolazi prvi dio sadržaja rada u kojem se obrađuje uloga obrazovanja u društvu kao i obrazovanje u konfliktnim i post-konfliktnim društvima. U drugom dijelu se obrađuje zakonodavni okvir obrazovanja u Bosni i Hercegovini, kao i zašto je historija pogodan predem za ideološku indoktrinaciju mladih. Treći dio se odnosi na rezultate istraživanja, konkretno prezentaciju rezultata ankete, koja je rađena u osnovnim školama, kao i analize udžbenika koji se koriste u osnovnim školama na prostoru Bosne i Hercegovine.

II METODOLOŠKI OKVIR RADA

2.1. Problem istraživanja

Oblast obrazovanja u Bosni i Hercegovini nije regulisana Ustavom Bosne i Hercegovine. Obrazovanje spada u nadležnost Ministarstva civilnih poslova BiH na državnom nivou. Ministarstvo je nadležno za koordinaciju aktivnosti, usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i definisanje strategije na međunarodnom planu u oblasti obrazovanja, kako je navedeno u Indeksu registru informacija koje su pod kontrolom ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Ova nadležnost se prenosi na entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja, od kojih svako ima svoj budžet i politiku obrazovanja. Ovo podjela onemogućava ostvarivanje punog prava na obrazovanje.

Do određenog napretka je došlo uvođenjem „nacionalne grupe predmeta“, što je omogućilo prelazak sa tri različita nastavna plana i programa (bosanski, hrvatski i srpski) na zajedničko jezgro. „Međutim, postojeći zajednički osnovni nastavni plan i program se ne primjenjuje na odgovarajući način u cijeloj zemlji, a nacionalni predmeti se često nude samo dominantnim etničkim grupama. Kao odgovor, manjinske zajednice često šalju svoju djecu u škole izvan gravitacijskog područja.“ (Izvještaj MRG, 2015)

Problem istraživanja je utjecaj obrazovanja na izgradnju mira. Obrazovanje je temeljno ljudsko pravo svake osobe, koje je i preduslov za uživanje svih ostalih ljudskih prava u jednom društvu. Ovim istraživanjem ispituje se adekvatnost obrazovanja koja u bh. tranzicijskom društvu djeluje kao kočnica socio-ekonomskog razvoja, umjesto da pokreće razvoj društva i pojedinaca i podupire izgradnju mira. Ovim istraživanjem želi se ispitati da li obrazovanje u BiH doprinosi igradnji mira ili služi kao instrument za segregaciju, razdvajanje, podržavanje i kreiranje međuetničkih i međunacionalnih netrepeljivosti, odnosno u kojoj mjeri obavlja neku od ovih funkcija.

2.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu jeste utjecaj obrazovanja na izgradnju mira posredstvom predmeta historija/povijest/istorija u osnovnim školama u BiH. Ispitivat će se sadržaj nastavnih

planova i programa i udžbenika predmeta historija¹ da bi se ustanovio njegov utjecaj, odnosno šta se djeca uče u školama i na koji način to utječe na bh. društvo i u konačnici da li doprinosi ili odmaže izgradnji mira.

2.2.1. Kategorijalno – pojmovni aparat

S obzirom na kompleksnost ove problematike javlja se potreba za definisanjem osnovnih pojmova, a čime se osigurava teoretska osnova za daljnje istraživanje.

OBRAZOVANJE – „proces usvajanja znanja, umijeća i navika, što je osnova za izgrađivanje znanstvenog pogleda na svijet, za razvijanje spoznajnih snaga, za povezivanje znanja s praktičnom profesionalnom djelatnošću i za izgrađivanje sposobnosti za samoobrazovanje.“ (Vukasović, 2001: 35)

ODGOJ – „proces formiranja čovjeka, izgrađivanja i oblikovanja ljudskog bića sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim osobinama.“ (Vukasović, 2001: 46)

MIR - stanje suprotno ratu.. „Normalno i uobičajeno, ustaljeno funkcionisanje državnog i javnog poretka, stanje javne i privatne sigurnosti građana i javnog reda, u kojem se masovno ne koristi oružje i vojna sila u borbene svrhe.“ (Beridan, Tomić, Kreso, 2001: 214)

NACIONALNA GRUPA PREDMETA - naziv za skupinu predmeta (najčešće jezik i književnost, historija, geografija i vjeronauka), koje ocrtavaju razliku između tri konstitutivna naroda i dijele se na: bosanski nastavni plan i program (NPP), srpski NPP i hrvatski NPP. Svaki od navedenih nastavnih planova i programa se predaje u zavisnosti od dominantne etničke većine na geografskom području škole.

NASTAVNI PLAN – školski dokument kojim se propisuju predmeti koji će se učiti u pojedinačnom tipu i vrsti škole, kojim redosljedom po razredima i kolikim brojem časova po predmetu.

---

¹ Napomena: Kako bi se omogućilo lakše praćenje teksta, koristit će se samo jedan naziv za predmet historija/istorija/povijest, a u tekstu je to historija

NASTAVNI PROGRAM - školski dokument kojim su propisani nastavni sadržaji po predmetima iz nastavnog plana.

UDŽBENIK – osnovna školska knjiga, nastavno sredstvo koje izlaže gradivo utvrđeno nastavnim planom i programom. Prema Slatini udžbenik je jedan od izvora saznavanja posredstvom nastave, njegovi sadržaji i kvaliteti ne mogu se izdvajati iz općemetodičke kreacije i samog karaktera nastave, s metodičkog stajališta ne smiju se zanemariti razlike između sadržaja znanja i postupaka kojima se dolazi do tog znanja. (Slatina, 1998: 45)

2.3. Naučni i društveni ciljevi istraživanja

2.3.1. Naučni ciljevi

Naučni cilj ovog istraživanja je naučna eksplikacija, koja podrazumijeva ostvarivanje svih nižih naučnih ciljeva. Naučna eksplikacija će poslužiti za sticanja znanja o uzročno – posljedičnim odnosima nastavnih planova i programa i udžbenika i svijesti djece o pripadnosti državi, naciji ili etniji, kao i za učenje djece zajedničkim društvenim vrijednostima, što je zapravo potrebno za izgradnju prosperitetnog društva i mira.

2.3.2. Društveni ciljevi

Društveni cilj istraživanja predstavljen je kroz pribavljanje, prezentaciju i tumačenje relevantnih činjenica o obrazovanju, konkretnije nastavnim planovima i programima, kao i udžbenicima za predmet historiju u osnovnim školama u BiH. Također uradit će se analiza sadržaja udžbenika po kriterijima koji mogu dovesti do nacionalne i etničke netrepeljivosti. Rezultati istraživanja će obogatiti naučnoistraživački fond u domenu obrazovanja i utjecaja obrazovanja na izgradnju mira. Prepoznavanjem i razumijevanjem problema obrazovanja, a samim time i njegovog utjecaja na razvijanje svijesti djece, stanovnici BiH mogu doći do zaključaka koji bi doprinijeli promjeni svijesti i inicirati određene društvene promjene s ciljem unapređenja obrazovanja u BiH.

2.4. Sistem hipoteza i indikatora

2.4.1. Generalna hipoteza

Obrazovanje posredstvom predmeta historija/povijest/istorija u osnovnim školama djeluje kao dezintegrativni faktor u izgradnji mira u Bosni i Hercegovini.

2.4.2. Posebne hipoteze

Posebna hipoteza 1: Predmet historija u osnovnim školama u sva tri nastavna plana i programa služi etno-nacionalnim ciljevima političkih elita i podstiče netrpeljivost između naroda u BiH.

Posebna hipoteza 2: Pristrasnost u udžbenicima za predmet Historija, sva tri nastavna plana i programa, posebno je iskazana u nastavnim cjelinama koje obrađuju historijske događaje na prostoru Bosne i Hercegovine, što doprinosi međuetničkim tenzijama.

Posebna hipoteza 3: Postojanje nacionalne grupe predmeta i različitosti nastavnih planova i programa i udžbenika predmeta historija osnova je etnički podijeljenog školskog sistema i fenomena dvije škole pod jednim krovom.

Posebna hipoteza 4: Zakonodavni okvir i trenutna podjela nadležnost nad obrazovanjem dozvoljavaju kreiranje udžbenika i nastavnih planova i programa za predmet historija koji svojim sadržajem podupiru razdor i netrpeljivost između konstitutivnih naroda u BiH.

Posebna hipoteza 5: U udžbenicima za predmet historija, srpskog i hrvatskog nastavnog plana i programa, više se pažnje pridaje značajnim historijskim događajima i ličnostima relevantnim za Srbiju odnosno Hrvatsku.

Posebna hipoteza 6: Udžbenicima za predmet historija u osnovnim školama krši se Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju jer svojim sadržajem ne razvija svijesti o pripadnosti državi BiH, već ističe povezanost konstitutivnih naroda sa drugim državama.

2.4.3. Indikatori

Indikatori su: pisani iskazi u obliku intervjua sa stručnjacima (pedagozima, profesorima), nastavni planovi i programi i udžbenici predmeta historija koji se koriste u osnovnim školama u BiH iz bosanske, hrvatske i srpske nacionalne grupe predmeta, zakonodavni okvir obrazovanja (zakoni, odluke, itd.)

2.5. Metode istraživanja

Opšte-naučne metode koje će biti korištene su:

- Hipotetičko-deduktivna metoda – ova metoda se primjenjuje jer se njen „predmet odnosi na društvenu stvarnost i jer ona počiva na selektivnom i provjeravanom, potvrđenom društvenom iskustvu u raznim vremenima, na raznim mjestima i od mnoštva subjekata“. (Termiz, 2009: 104)
- Analitičko – deduktivna metoda – koja će nam poslužiti da otkrijemo „idealizovane zakone i „unutrašnje uzroke koji se mogu i moraju provjeriti u praksi“. (Termiz, 2009:116)
- Komparativna metoda - koja će nam pomoći da kompariramo određene društvene pojave međusobno, ali samo one pojave koje imaju određene “istosti, sličnosti ili različitosti”. (Termiz, 2009: 117)

Metode pribavljanja podataka koje će biti korištene u ovom radu su:

- Metoda analize sadržaja dokumenata – kao jedna od glavnih metoda pribavljanja podataka u društvenim naukama uz aktiviranje misaonih i čulnih sposobnosti pomoći će otkrivanju, definiranju i analiziranju podataka.
- Metoda ispitivanja – je veoma složena metoda neposrednog i istovremeno posrednog pribavljanja podataka o društvenoj stvarnosti i iz nje same. Postoje tri tehnike ispitivanja, a to su anketa, intervju i test. **Tehnika istraživanja** koja će se koristiti u ovom istraživanju je **anketa**.

2.5.1. Uzorak

Uzorak analize udžbenika: Analizirano je 12 udžbenika koji se koriste u osnovnim škola u BiH od 6. razreda do 9. razreda. Zastupljeni su udžbenici koji se koriste za sve nastavne planove i programe. Detaljan spisak udžbenika se nalazi u prilogu ovog rada.

Uzorak ispitanika: Empirijsko istraživanje na temu „Utjecaj obrazovanja na izgradnju mira posredstvom predmeta historija/povijest/istorija u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini“ sprovedeno je u periodu od 15.12.2016. do 12.04.2017. godine, a imalo je za cilj dobijanje utemeljenih i pouzdanih odgovora za analiziranje hipoteza. Anketiranje je izvršeno u dvije osnovne škole u Sarajevu, gdje se nastava odvija po bosanskom nastavnom planu i programu, i u

jednoj osnovnoj školi u Kiseljaku, u kojoj se nastava odvija po hrvatskom nastavnom planu i programu. U Sarajevu je izvršeno u: OŠ „Grbavica I“ i OŠ „Zajko Delić“, i u Kiseljaku u OŠ „Kiseljak“. Ukupno je anketirano 175 učenika, od toga 78 učenika 8. razreda i 97 učenika 9. razreda. U Republici Srpskoj anketiranje nije izvršeno s obzirom daje Ministarstvo prosvjete i kulture odbilo zahtjev za vršenje anekete uz objašnjenje da sadržaj anketnog upitnika nije prilagođen uzrastu učenika.

2.6. Opravdanost istraživanja

2.6.1. Naučna opravdanost istraživanja

Naučna opravdanost ovog rada prizilazi iz činjenice da iako se značajan broj istraživača i autora bavio i obrazovanjem i mirom u Bosne i Hercegovine, također su rađene i analize udžbenika nacionalne grupe predmeta, kao i planova i programa, do sada nije zabilježen rad konkretno na ispitivanju utjecaja predmeta historija na izgradnju mira.

2.6.2. Društvena opravdanost istraživanja

Društvena opravdanost ovog istraživanja proizilazi iz moguće primjene naučnog saznanja koje treba biti stečeno ovim istraživanjem i bitnosti predmeta istraživanja za cjelokupno bh. društvo. Istraživanjem će se analizirati i predstaviti sadržaj zvaničnih udžbenika predmeta historija za osnovne škole, kao i mogući utjecaj takvog sadržaja na formiranje međuetničkih odnosa i na taj način utjecaj na izgradnju mira. Ovo istraživanje može poslužiti kao dobra osnova za daljnja detaljnija istraživanja sadržaja nacionalne grupe predmeta, kao i dobra osnova za kreiranje progresivnog plana i programa obrazovanja u BiH.

2.7. Vremensko, prostorno i disciplinarno određenje

2.7.1. Prostorno određivanje predmeta istraživanja

Prostorno određenje predmeta istraživanja definisano je određenjem predmeta istraživanja i temom istraživačkog projekta. Prostor istraživanja je Bosna i Hercegovina.

2.7.2. Vremensko određivanje predmeta istraživanja

Istraživanje će obuhvatati svu važeću zakonsku regulativu, nastavne planove i programe, kao i udžbenike za školsku godinu 2015./2016.

2.7.3. Disciplinarno određenje predmeta

Istraživanje je interdisciplinarno iz razloga što je potreban uvid u više naučnih disciplina prilikom istraživanja polja predmeta istraživanja.

III DRUŠTVENA ULOGA OBRAZOVANJA

3.1. Obrazovanje i njegova uloga u društvu

Obrazovanje je temeljno ljudsko pravo svake osobe, koje je i preduslov za uživanje svih ostalih ljudskih prava u jednom društvu. Obrazovanje predstavlja jedan od najbitnijih faktora formiranja budućeg punopravnog člana društveno-političke zajednice, te osnovu za razvoj društva. „Nesumnjivo obrazovanje je formiranje (ob-raz-ovanje; raz je jezično srodno sa rez), ali ne bilo kakvo formiranje. Ono je oblikovanje čovjeka u liku (duhu) određene kulture na odgojan način. Dakle, na način koji brine za ono što je bit ljudskog, za slobodu.“ (Polić, 1993: 38)

Obrazovanjem se svakako prenose određene vrijednosti, međutim bitan je i način prenošenja tih vrijednosti pogotovo u demokratskim društvima. Nesumnjivo je da će se kroz obrazovanje prenositi savremene društvene vrijednosti jednog društva, te da obrazovanje samo po sebi ne može biti odvojeno od stepena društvenog razvoja vremena u kojem se provodi, ali je neophodno da ono podstiče kritičko razmišljanje, te ostavlja mogućnost preispitivanja ideja i stavova koji se njime prenose. „... nije dovoljno reći da je u demokratskom društvu zadatak obrazovanja jednostavno izbjeći indoktrinaciju tipičnu za autoritarne režime te pružiti poduku koja je neutralna u pogledu političkih vrijednosti. To nije moguće: svako obrazovanje prenosi vrijednosti, namjerno ili nenamjerno. Učenike se, međutim, može poučavati demokratskim načelima u atmosferi otvorenog raspirivanja, koje je i samo jedna od značajnih demokratskih vrijednosti.“ (Polić, 1993: 34)

U razvijenim državama, obrazovanju se posećuje posebna pažnja, upravo zbog uloge i značaja za razvoj društva. Uloga obrazovanja nije isključivo prenošenje postojećih znanja i ideja, već postavljanje temelja za razvoj misli i novih otkrića. „Obrazovanju se u svim razvijenim zemljama svijeta posvećuje velika pažnja, te se ulažu značajna materijalna sredstva kako bi se poboljšao kvalitet rada škola i razvila doktrina koja će obrazovni sistem voditi u pravcu prosperiteta, izgradnje mira i zadovoljavanja potreba djece u skladu sa njihovim sposobnostima.“ (Kapo, 2012: 195)

Samo obrazovanje može biti formalno i neformalno, te se odvija u različitim sredinama, kako u porodici, društvu, obrazovnim institucijama, institucijama kulture i sporta, itd. Samim tim ono što mi podrazumijavamo pod pojmom obrazovanje više je srodnih pojmova koji pokrivaju raznolike

načine sticanja znanja, vještina i ideja. Srodni pojmovi obrazovanju, a koji će se spominjati u nastavku ovog rada su odgoj i nastava. Prof. dr. Ante Vukasović (2001) govori o povezanosti ova tri pojma, koja čine jedinstveni pedagoški proces. Za obrazovanje kaže da je: „proces usvajanja znanja, umijeća i navika, što je osnova za izgrađivanje znanstvenog pogleda na svijet, za razvijanje spoznajnih snaga, za povezivanje znanja s praktičnom profesionalnom djelatnošću i za izgrađivanje sposobnosti za samoobrazovanje.“ (Vukasović, 2001: 46) S druge strane odgoj je usmjeren ka usvajanjima vrijednosti. „Obrazovanje je racionalna osnova odgoja, a odgoj je vrijednosna orijentacija obrazovanja.“ (Vukasović, 2001: 46) Nastava, kao treći dio pedagoškog procesa je najorganizovaniji oblik odgoja i obrazovanja, to je proces učenja i podučavanja, čiji su glavni akteri učenici i učitelji. „Nastava je školski planski organizirani odgojno-obrazovni proces u kome se primjenom nastavnih planova i programa ostvaruju temeljne odrednice odgoja i obrazovanja.“ (Vukasović, 2001: 47)

S obzirom na značaj obrazovanja kako na razvoj pojedinca/ke, tako i na rast i razvoj društva, pristup obrazovanju prepoznat je kao jedno od osnovnih ljudskih prava. Pravo na odgoj i obrazovanje, definisani su u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda iz 1948. godine. U čl. 26, stav 1, navodi se: „Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba biti besplatno bar u osnovnim i nižim stepenima. Osnovno obrazovanje treba biti obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje treba da bude opštepristupačno, a više obrazovanje treba također da bude svima pristupačno na osnovu sposobnosti.“ (Opća deklaracija o ljudskim pravima, 1948). Ovdje možemo vidjeti da se jasno izražava potreba da osnovno obrazovanje bude besplatno i obavezno, ali se također definišu i ciljevi obrazovanja. Definisane obrazovanja kao besplatnog pristupa nastavnom procesu je nedovoljno. „Obrazovanje treba da bude usmjereno na puni razvitak ljudske ličnosti i na učvršćivanju poštovanja čovjekovih prava i osnovnih sloboda. Ono treba da unapređuje razumijevanje, snošljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim skupinama, i treba da unapređuje djelatnost Ujedinjenih naroda na održanju mira.“ (Opća deklaracija o ljudskim pravima, 1948) Također u stavu 3, ovog člana stoji da roditelji imaju prvenstveno pravo da biraju obrazovanje za svoju djecu.

O pravu na obrazovanje, se također govori i u Konvenciji o pravima djeteta Ujedinjenih naroda iz 1989. godine. „To je do danas u svijetu najviše puta ratificirani dokument o ljudskim pravima.“ (Stanje djece u svijetu - UNICEF, 2009) O obrazovanju se govori u dva člana, 28 i 29). U čl. 29

navodi se da će države potpisnice omogućiti besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, da će poticati razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja, i svim prikladnim sredstvima učiniti više i visoko obrazovanje dostupno svima na temelju sposobnosti. Također, države potpisnice su dužne poduzeti mjere za poticanje redovitog dolaska na nastavu i smanjenje stope ispisa djece iz škole. U sljedećem članu se navodi da su države potpisnice saglasne sa usmjeravanjem obrazovanja djeteta prema: „a) punom razvoju djetetove osobnosti, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti; b) promicanju poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda te načela proglašanih u Povelji Ujedinjenih naroda; c) poticanju poštivanja djetetovih roditelja, njegovog kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti, nacionalnih vrijednosti zemlje u kojoj dijete živi i zemlje iz koje potječe te poštivanju civilizacija koje se od njega razlikuju; d) pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnoj zajednici u duhu razumijevanja, mira, snošljivosti, ravnopravnosti spolova i prijateljstva među svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskim grupama te osobama starosjedilačkog podrijetla; e) poticanju zaštite prirodnog okoliša.” (Konvencija o pravima djeteta, 1989) Ovdje možemo primijetiti kako se važnost stavlja na pripremanje djece za život, te uživanje i poštivanje ljudski prava (npr. pravo na vjersko, nacionalno ili etničko opredjeljenje).

Država Bosna i Hercegovina i svojim Ustavom, i potpisivanjem međunarodnih konvencija, kao što je i gore navedena Konvencija o pravu djeteta, ali i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava, obavezala se štiti i poštivati pravo na obrazovanje. Ustavom BiH određeno je da se Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli direktno primjenjuju u BiH, te da imaju primat nad drugim zakonima, čime joj je de facto data snaga ustavnog teksta. Sam Ustav pravno obrazovanje definiše kao jedno od osnovnih prava u dijelu koji se odnosi na ljudska prava i temeljne slobode, kojim se BiH i njeni entiteti obavezuju osigurati najveći nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava također štiti pravo na obrazovanje, što samo podcrtava ustavno-pravne garancije ovog prava.

Seminar o zajedničkom obrazovnom sistemu za Bosnu i Hercegovinu, održan je 1998. godine u aprilu u Sarajevu pod pokroviteljstvom Bosanskog instituta iz Londona, nakon kojeg je izdat i zbornik priloga i diskusija sa ovog seminara. Iako je seminar održan prije više od 20 godina zaključci i pitanja koja su donesena na njemu su idalje relevantni.

Međutim, pitanje koje postavlja Kasim Begić, pravnik i sudija Ustavnog suda, a koje i više nego relevantno i danas odnosi se na razvoj poštovanja prema nacionalnim vrijednostima države Bosne i Hercegovine kroz obrazovanje. „Konvencija o pravu djeteta, kada je riječ o obrazovanju, ima i niz drugih zahtjeva u pogledu realizacije međunarodno garantiranih prava. Tako uz obavezu priznavanja prava djeteta na obrazovanje, Konvencija u članu 29 utvrđuje da obrazovanje djeteta treba da bude, među ostalim, usmjereno na razvoj poštovanja prema djetetovim roditeljima, njegovom kulturnom identitetu, jeziku i vrijednostima i – obratite pažnju – nacionalnim vrijednostima zemlje u kojoj dijete živi. Imamo li sada u obrazovnom sistemu nacionalne vrijednosti države Bosne i Hercegovine?“ (Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu: zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu, 1998: 48).

Naime, sam Ustav BiH, ali i obrazovni sistem koji se na njega oslanja, prilagođeni su postojećem principu konstitutivnosti, te se njime predstavljaju vrijednosti i interesi konstitutivnih naroda i ostalih, dok se gotovo nikako ne govori o razlikama između vjeroispovijesti, etniciteta i nacionalnosti, te o nacionalnoj pripadnosti Bosni i Hercegovini različitih naroda koji u njoj žive.

Također, on govori i o pravnoj osnovi i obavezi uspostavljanja zajedničkog obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini. „Konvencija govori i o pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnom društvu u duhu razumijevanja, mira, tolerancije, jednakost, i prijateljstva među narodima, uz uslov da je obrazovanje u skladu s minimalnim standardima što ih može propisati država, znači BiH. Dakle, prema Ustavu i prema konvencijama, koje su integralni dio ustavnog teksta, institucije centralne vlasti imaju moć normativno uređivati obrazovni sistem, uključivši minimalne standrade obrazovanja i po osnovi osnivanja specijaliziranih institucija u toj domeni na državnom nivu. Stoga se s dosta argumenata može govoriti o obavezi uspostavljanja zajedničkog obrazovnog sistema BiH.“ (Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu: zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu, 1998: 49)

Prema studiji *Obrazovanje, konflikt i međunarodni razvoj*, autora Alan Smith-a i Tony Vaux-a, koja je urađena na inicijativu Odjela za međunarodni razvoj Velike Britanije, definisanje prava na obrazovanja samo kao pristupa školi je nezadovoljavajuće i ograničavajuće, slično kao i

definisanje obrazovanja samo kao državnog, obavezujućeg školovanja. Vlade imaju obavezu da učine obrazovanje dostupnim, pristupačnim, prihvatljivim i prilagodljivim. (Smith i Vaux, 2003)

BiH kao potpisnica gore navedenih dokumenata ima obavezu da ispoštuje standarde koji su u njima postavljeni i na koje se obavezala njihovim prihvatanjem. Međutim, u praksi u BiH, možemo vidjeti da se to ne dešava. Najočitiiji primjeri toga su fenomen dvije škole pod jednim krovom, problemi sa izučavanjem bosanskog jezika u školama u Republici Srpskoj, te neomogućavanje pohađanja nastave djeci sa invaliditetima.

Obrazovanje igra ključnu ulogu u razvoju društva i države, pa tako i u formiranju socijalno ekonomske situacije društva. "Obrazovanje ima ključnu ulogu u eliminaciji siromaštva i prekidanju ciklusa kojim siromaštvo ograničava pristup obrazovanju. Obrazovanje pruža osnovu za znanje, vještine i vrijednosti koje doprinose ličnom, društvenom i ekonomskom razvoju - sredstvima kojim se može postići održivi razvoj." (Smith i Vaux, 2003)

Obrazovanje se uvijek nalazi pod uticajem ostalih društvenih prilika i mada bi po svojoj prirodi moralo biti inkluzivno i biti osnovni element društvene kohezije, često se koristi u svrhu održanja statusa quo i očuvanja postojećih odnosa moći i netrepeljivosti u društvu. „Veća je vjerovatnoća da će djeca sa predrasudama biti sklona osuđivanju, da dihotomišu svijet, učestvuju u i izazivaju konflikt i da imaju veću potrebu za određenostima ... U uslovima međuetničkih tenzija i sukoba, takve karakteristike neizbježno mogu naći put u učionicu i moraju biti uzeti u obzir ukoliko se želi smanjiti negativni uticaj obrazovanja.“ (Bush i Saltarelli, 2000)

3.2. Obrazovanje u konfliktinim i post-konfliktinim društvima

Pitanje obrazovanja u konfliktinim i post-konfliktinim društvima je veoma osjetljivo i ne može se posmatrati zasebno van šireg društvenog konteksta. Obrazovanje može doprinijeti kako rješavanju sukoba tako i njegovom produbljanju. Nerijetko, obrazovanje se i koristi kao oruđe produbljanja i održavanja sukoba, ili kreiranja uslova za buduće sukobe. "Postavljanjem kritičnih pitanja o odnosu obrazovanja i sukoba možemo vidjeti da obrazovanje može biti duboko ukorijenjeno u sukobu. Pa se postavlja ozbiljno pitanje o tome može li pomoć u obrazovanju pogoršati sukob. U zemljama u sukobu ili onima gdje postoje jake tenzije, potrebna je specifična analiza zemlje kako se to ne bi dogodilo. Drugo, pitanje obrazovanja se ne može rješavati izolirano.

Mora postojati sveobuhvatno razumijevanje političkih, sigurnosnih, ekonomskih i socijalnih dimenzija sukoba kako bi se uloga obrazovanja mogla razumjeti unutar konteksta.” (Smith i Vaux, 2003)

Jedno od rješenja za obrazovanje u konfliktnim i post-konfliktnim društvima, koje je korišteno i u BiH, jeste decentralizacija. „Decentralizacija je postala zajednička karakteristika prijedloga reformi obrazovanja u mnogim zemljama. Može biti u obliku prenosa nadležnosti, od centralnog ministarstva do regionalnih ili lokalnih vlasti, nad pitanjima kao što su planiranje obrazovanja i raspodjela resursa. Dalja decentralizacija menadžmenta škola, finansija, savjetodavnih i inspeksijskih sistema se često zagovara kao sredstvo za demokratizaciju i poboljšanje kvaliteta obrazovanja povećanjem učešća, vlasništva i odgovornosti.“ (Smith i Vaux, 2003). Međutim, što vidimo i na primjeru BiH, decentralizacija može doprinijeti stvaranju različitih planova i programa na teritoriji jedne države, te dovesti do kreiranja različitih “istina” i “verzija” zajedničke prošlosti i sadašnjosti.

Škole, kao ustanove, su bitan faktor obrazovanja i snose veliku odgovornost, međutim nikada ne djeluju same i reflektuju prilike društva. „Već samim svojim postojanjem svaka škola, naime, zauzima izvjestan društveni prostor i time postaje društveni čimbenik manjeg ili većeg utjecaja. Njezino djelovanje ne može se daleko ozbiljno promatrati izvan određenog spleta društvenih odnosa. Škola koja želi biti humana mora dakle preuzeti odgovornost ne samo za ono što se zbiva u njoj, nego i za ono što se, kao rezultat njenog djelovanje, zbiva oko nje. Vrijedi međutim i obrnuto. Ono što se zbiva u školi i sa školom nije određeno samo njom samom, nego i okolnostima u kojima ona djeluje.“ (Polić, 1993: 109)

Dakle, iako se zagovara kao sredstvo demokratizacije i poboljšanja kvaliteta obrazovanja, decentralizacija veoma lako može pasti pod uticaj politike i postati dio problema, umjesto rješenja. „Političko učešće u operativnim pitanjima, kao što su imenovanja osoba u oblasti obrazovanja, raspoređivanje nastavnika, određivanje nastavnog plana i programa itd. Mogu pružiti određene indikacije u kojoj mjeri vlada shvata obrazovanje, uglavnom kao "društvenu kontrolu" ili kao "osnaživanje" kroz socijalni, ekonomski i kulturni razvoj. U mnogim okolnostima političke elite će vjerovatno željeti da koriste obrazovanje za svoje potrebe. Iako decentralizacija obrazovnih sistema može nositi potencijal za povećanje učešća i vlasništva, ona može ostaviti obrazovanje

otvorenim za manipulaciju kao dio lokalne politike.“ (Smith, 2006). U BiH najbolji primjer ovakvog vida zloupotrebe decentralizacije možemo vidjeti kroz fenomen “dvije škole pod jednim krovom” koji postoji samo u određenim lokalnim zajednicama.

Decentralizacija obrazovanja može dovesti do isključivanja manjina iz obrazovnog sistema i otvoriti prostor većinskim grupama za nametanje svojih stavova. „Kako god, Gaynor upozorava da postoje neki dokazi koji ukazuju na to da decentralizacija može imati više prijetnji nego obećanje za siromašne ljude. Na području konflikta, pored koristi decentralizacija obrazovanja može također nositi i rizik. Na primjer, decentralizacija obrazovanja podložna je odlučivanju pod uticajem lokalne politike i daje potencijal dominantnim grupama da nameću svoje stavove. U određenim kontekstima decentralizacija može dodatno pogoršati cjelokupnu situaciju isključivanjem žena iz procesa konsultacija, odlučivanja i učešća. “ (Smith i Vaux, 2003). Decentralizacija ne samo da dovodi do isključivanja manjina iz obrazovnog sistema, koje nužno ne mora biti plansko, nego može nastati iz neznanja, već i usporava njihovu inkluziju u društvo i obrazovni sistem. Naime, prilagođavanje obrazovnog sistema osobama s invaliditetom u BiH se dešava postepeno u pojedinim lokalnim zajednicama, bez adekvatnog sistemskog odgovora na nivou entiteta ili države.

U slučaju BiH decentralizacija tj. nadležnost za obrazovanje na nivou entiteta i kantona smanjuje demokratizaciju i kvalitet obrazovanja, te otvara prostor dominantnim etničkim i političkim grupama da koriste obrazovanje za sprovođenje svojih agendi. „Decentralizacija u Bosni, unutar Federacije, odgovornost za obrazovanje je podijeljena na 10 kantona sa svojim vlastitim ministrom i zamjenikom ministra za obrazovanje. Osam od deset kantona ima izraženu bošnjačku (muslimansku) ili hrvatsku (uglavnom katoličku) većinu i utjecaj nacionalističke politike je vidljiv u mnogim aspektima obrazovanja, uključujući kontrolu nastavnih planova i programa, udžbenika, imenovanja i pitanja pristupa. Decentralizacija je također otežala koordinaciju obrazovnog sistema na nacionalnom nivou zbog nedostatka konsenzusa između lokalnih regija.“ (Smith i Vaux, 2003)

Pored kantonalnih ministarstava obrazovanja, imamo i dva entitetska, ministarstvo obrazovanja u Republici Srpskoj i u Federaciji BiH. Dok ministarstvo u Federaciji ima većinom koordinacijsku ulogu, ministarstvo obrazovanja u Republici Srpskoj djeluje kao produžena ruka nacionalističke politike, što je, kao i u kantonalnim ministarstvima vidljivo u mnogim aspektima obrazovanja. Na

primjer, kako je stanovništvo Republike Srpske pretežno srpske etničke pripadnosti (i pravoslavne vjerske pripadnosti) obrazovanje je prilagođeno većinskoj etničkoj grupi. Kako je već spomenuto iako decentralizacija može imati pozitivne strane, u BiH su prevladale njene negativne strane i obrazovanje u potpunosti podložno uticajima nacionalističkih politika.

Decentralizacija obrazovanja u Bosni i Hercegovini, nažalost, nije iskorištena na način na koji je to zamislila međunarodna zajednica. Osim što se nacionalističke agende sprovode u školama, međunarodnoj zajednici je otežano da se zalaže za promjene s obzirom da postoje najmanje tri centra moći i odlučivanja. „Uprkos namjerama međunarodne zajednice, bosanske škole su sada segregirane i kroz njih se sprovode nacionalističke agende. Odluka međunarodne zajednice da brzo napreduje sa rekonstrukcijom u nadi da će to stvoriti stabilnost za posljedicu je imala nedovoljno vremena (ili moći) da pregovara o pristupu manjina školama, pitanjima nastavnog plana i programa, odabiru nastavnika i jeziku nastave. Kao rezultat, kontrola obrazovanja decentralizovana je od centralne vlasti - gdje bi međunarodna zajednica mogla da se zalaže za multietničnost - tri tijela koja su stvorena prema Dejtonskom mirovnom sporazumu. Prvobitna namjera da će tri tijela razviti zajedničku politiku nije realizovana zbog činjenice da su rekonstruirani, a da prethodno nisu morali prihvatiti ovu obavezu. Sada postoji mala šansa za harmonizaciju obrazovnog sistema. Naprotiv, oni se dalje razdvajaju, razvijaju se odvojene nacionalne historije, jezici i vjerska nastava.“ (Smith i Vaux, 2003)

Decentralizacijom obrazovanja u Bosni i Hercegovini kreirala su se tri etno-nacionalna, paralelna sistema obrazovanja, koja korespondiraju teritorijalnoj i administrativnoj podjeli države. Najveći broj problema se javlja upravo u sredinama u kojima nema jasne etničke i nacionalne podjele. „... obrazovni sistemi u Bosni i Hercegovini proizvod su Daytonskog, de facto etničkog, konsocijacijskog modela uspostave društva i funkcioniraju na taj način, kao „jedni pored drugih“. Unutar Bosne i Hercegovine primjetno je da većinska etnička grupa, na prostoru na kojem je ovladala, preferira asimilacijski model obrazovanja, dok se manjinska etnička grupa, u otporu asimilaciji, bori za kulturno-separatni, a ne zajednički model. Ovo, u konačnici, i dovodi do fenomena „dvije škole pod jednim krovom“, a koji se manifestuje upravo na onim područjima u kojima ni rat nije uspio napraviti jasnu kulturno-političku granicu. Na taj način se mirnodopskim sredstvima nastavljaju realizirati ratni ciljevi.“ (Kapo, 2012: 197)

Miljenko Brkić, političar i univerzitetski profesor, je na seminaru o zajedničkom obrazovnom sistemu za Bosnu i Hercegovinu, istakao da odgojno-obrazovni sistem ima zadatak da obrazuje o načinu konfrontacije i komuniciranju o različitostima. „Za odgojno-obrazovni sustav posebno su važni novi demokratski odnosi, posebice i idejni pluralizam i pluralizam vlasništva. Nažalost, ideološki monolitizam ponovo je na sceni, ali u novom, nacionalističkom ruhu i trodimenzionalnoj formi. Umjesto da se novi ideološki mozaik iskoristi kao šansa, kao mogućnost obogaćivanja, izrodio se u najstrašnju formu ljudskih odnosa u ratu. Nismo, dakle, obrazovani, nismo odgojeni da kroz različitost, pa i konfrontaciju, pokazujemo strpljivost i dijalog bez podvojenosti i bez apologetskog odvajanja. Odgojno-obrazovni sustav na ovom planu ima izuzetnu zadaću.“ (Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu: zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu, 1998: 3) S dolaskom demokratije i razvitkom pluralizma, obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini je mogao veoma da profitira, da se razvija kultura pluralizma ideja i dijaloga. To se nije desilo i posredstvom decentralizacije trenutno imamo tri dominantna nacionalna sistema obrazovanja za koja ne postoji plan harmonizacije, kao što ne postoji ni održiv plan razvoja zajedničkog sistema obrazovanja za cijelu BiH koji bi za cilj imao razvoj demokratskih vrijednosti i nacionalne pripadnosti istoj državi.

Branka Magaš, historičarka, također učesnica istog seminara, mišljenja je da je zajednički obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini neophodan za izgradnju mira u regiji. „Shvaćanje da obrazovanje ima ključnu ulogu u procesu nacionalnog pomirenja i stvaranja demokratskog poretka činilo je osnovu cijele rasprave, afirmacija identiteta Bosne i Hercegovine kroz zajednički obrazovni sistem njenih građana je neizbježan sastavni dio konsolidacije mira u regiji.“ (Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu: zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu, 1998: vii)

Ako u obzir uzmemo povezanost Bosne i Hercegovine i država iz regije, jasno je da će se stanje u njoj odražavati i na njih, prvenstveno na Srbiju i Hrvatsku. Zbog toga je važno da se obrazovanje iskoristi za izgradnju pomirenje i međunacionalnih odnosa u državi, a onda bi svakako dala svoj doprinos i u izgradnji regionalnog mira. Umjesto izgradnji regionalnog mira, obrazovanje u BiH također služi i prenošenju političkih utjecaja susjednih i drugih država na BiH, te tako jasno možemo vidjeti prenošenja obrazovnih sistema i ideja i Srbije i Hrvatske u bh. obrazovni sistem,

ali i veličanje odnosa s Turskom kao protutežu ovim utjecajima, čime se dodatno briše element samostalnosti i pripadnosti državi BiH.

Trenutno obrazovanje dakle ima potpuno obratnu ulogu od one koju bi trebalo imati, te služi za produbljanje razlika između naroda u Bosni i Hercegovini. „Školstvo kakvo se danas organizira i potiče služi, nasuprot, produbljanju međunacionalnih podjela čega je cilj stvaranje ili konsolidacija etnički čistih područja. U svojoj današnjoj formi ono nastavlja rat protiv Bosne i Hercegovine i njenog stanovništva, drukčijim sredstvima dakako.“ (Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu: zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu, 1998: vii)

Trenutno osnovno i srednješkolno formalno, institucionalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini ne doprinosi pomirenju, razvoju tolerancije, poštivanju drugog i drugačijeg, kulturi dijaloga. Samim time ne doprinosu ni razvoju mira u bh. društvu. Decentralizacija obrazovanja je omogućila njegovo korištenje za održavanje nacionalnih i etničkih netrepeljivosti u državi, ali i šire. Trenutni sistem obrazovanja nastavlja na jedan način rat u Bosni i Hercegovini i onemogućava izgradnju mira.

3.3. Fenomen dvije škole pod jednim krovom

Dvije škole pod jednim krovom je vrsta segregacije u bosanskohercegovačkom obrazovanju bazirana na etničkoj i nacionalnoj osnovi. Najčešće, u praksi, učenici različitih etničkih pripadnosti pohađaju nastavu u istoj zgradi, međutim po različitim nastavnim planovima i programima, koriste različite udžbenike, te im predaju različiti profesori. Ovaj oblik organizacije nastave je trebao biti privremen i služiti u poslijeratnom periodu kao ohrabrenje za povratak raseljenih porodica. „Dvije škole pod jednim krovom uspostavljene su kao privremena mjera, kojoj je cilj bio da odgovori uvredljivim poslijeratnim etnocentričnim obrazovnim sistemom i da potakne povratak izbjeglica i raseljenih osoba. Privremena mjera je postala trajna, uprkos naporima međunarodne zajednice da osigura njenu tranziciju. Ostvaren je ograničeni napredak, između ostalog, i putem administrativnog i pravnog ujedinjenja.“ (Dvije škole pod jednim krovom - Najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, OSCE, 2018)

Dvije škole pod jednim krovom je oblik direktne diskriminacije učenika na prostoru Bosne i Hercegovine, te samim time jedan od najvećih problema bh. obrazovanja. „Najviše takvih škola nalazi se u Srednjobosanskom kantonu (14), slijedi Hercegovačko-neretvanski kanton (12), a šest ih je u Zeničko-dobojskom kantonu.“ (Mapa: Dvije škole pod jednim krovom u BiH, 2017)

Ovaj vid organizacije nastave je trebao biti samo prelazno rješenje, te su učenici različitih etnički pripadnosti počeli barem koristiti istu školsku zgradu. Cilj je bila potpuna integracija škola. „To je bilo privremeno rješenje, provedeno u izuzetno osjetljivom poslijeratnom kontekstu i smatrano je samo prvim korakom ka potpunoj integraciji škola.“ (Dvije škole pod jednim krovom - Najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, OSCE, 2018)

Međutim do potpune integracije nikada nije došlo, s tim ovakav kakav jeste trenutno produbljuje osjećaj podjeljenosti i različitosti, te time onemogućava pomirenje i izgradnju mira. Osim toga, ovakav sistem je i finansijski neisplativ, što znači da se manje sredstava ulaže u kvalitet nastave. „Stanje se ne popravlja. Naprotiv, postoje pokušaji osnivanja novih škola ovog tipa, suprotno željama učenika. Nove jednonacionalne škole osnovane su u područjima sa mješovitim sastavom stanovništva, a neka djeca prevoze se do škola u područjima u kojima predstavljaju etničku većinu. Ove mjere neće pomoći ni procesu pomirenja, niti procesu pripreme mladih ljudi za ostvarenje uspjeha u 21. stoljeću. Unatoč nastojanjima međunarodne zajednice, praksa „dviju škola pod jednim krovom“ prerasla je iz privremene mjere u trajan model rada, a u nekim područjima uočena su i dodatna pogoršanja.“ (Dvije škole pod jednim krovom - Najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, OSCE, 2018).

Ovaj vid organizacije obrazovanja također je jedan od najočitijih primjera segregacije u bh. obrazovanju. Učenici su razdvojeni na osnovu etničke pripadnosti, s obzirom da je nastava u potpunosti prilagođena samo jednom konstitutivnom narodu. Ovakva praksa direktno otežava i onemogućava proces pomirenja, s obzirom da se djeca fizički razdvajaju. Djeca stvaraju predrasude, koje nisu u mogućnosti da razbiju. „U školama ove vrste, učenici imaju mogućnost da pohađaju nastavu u jednoj od dvije škole, ali praksa pokazuje da oni, zapravo, pohađaju onu školu u kojoj dominira njihov konstitutivni narod, jer je školsko okruženje, uključujući nastavni plan i program, naklonjeno samo jednoj etničkoj grupi. Iz tog razloga se postojanje ovakvih škola može smatrati primjerom segregacije, jer segregacija označava čin podjele učenika na osnovu različitih

kriterija, suprotno osnovnim principima ljudskih prava i sloboda, te procesu pomirenja.“ (Dvije škole pod jednim krovom - Najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, OSCE, 2018)

S obzirom da se praksom dvije škole pod jednim krovom krše bh. zakoni, došlo je i do tužbi za diskriminaciju. Međutim presude nisu ujednačene i u različitim slučajevima, presude su različite. Pa tako je presuđena diskriminacija u slučaju koji se odnosi na Mostar, međutim za slučaj u Travniku nije presuđena diskriminacija. „Vrhovni sud FBiH postupao je u dva predmeta u vezi sa diskriminacijom. U Mostaru je praksa „dvije škole pod jednim krovom“ ocijenjena kao diskriminirajuća. U Travniku, sud je ocijenio da tužilac nije dokazao kao vjerovatnu činjenicu da su djeca bila fizički razdvojena na osnovu njihove nacionalne pripadnosti, te da nije predočio dostatne dokaze o diskriminirajućem postupanju. Ono što je važno istaknuti kada je u pitanju slučaj iz Travnika jeste sudska odluka u kojoj se navodi da tužilac nije učinio prima facie slučaj ili učinio vjerovatnim da je diskriminacija postojala, što nije isto što i zaključak da nije bilo diskriminacije.“ (Dvije škole pod jednim krovom - Najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, OSCE, 2018)

Da praksa „dvije škole pod jednim krovom“ također krši i Ustav BiH i Zakon o zabrani diskriminacije u BiH, usvojen u 2009. godini, potvrdio je i Ustavni sud BiH u julu 2021. ukidajući presudu Vrhovnog suda BiH kojom se tvrdilo da ne postoji diskriminacija u slučaju dvije škole pod jednim krovom u Srednjobosanskom kantonu. Ustavni sud zaključuje da je prekršena zabrana diskriminacije iz člana II/4. Ustava Bosne i Hercegovine i člana 14. Evropske konvencije u vezi s pravom na obrazovanje iz člana II/3.1) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 2. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju, kao i opća zabrana diskriminacije iz člana 1. Protokola broj 12 uz Evropsku konvenciju kada su sudovi, suprotno standardima propisanim Zakonom o zabrani diskriminacije, izveli proizvoljan zaključak da je neosnovan apelantov tužbeni zahtjev, sa obrazloženjem da apelant nije učinio vjerovatnim da je tuženi na način opisan u tužbenom zahtjevu diskriminirao učenike u osnovnim i srednjim školama na području Srednjobosanskog kantona (Odluka Ustavnog suda BiH, juli 2021. godine).

I pored postojanja jasne sudske prakse i dokazane diskriminacije i kršenja ljudskih prava u slučaju postojanja dvije škole pod jednim krovom, ovaj fenomen opstaje jer ne postoji politička volja da

se ovaj problem riješi. Sudske odluke se ne provode i za to niko ne odgovara. Čak je ministrica obrazovanja Srednjobosanskog kantona 2011. godine izjavila da je ovakav sistem “dobar jer se njime ne miješaju kruške i jabuke”. (Behram, 2017)

Nažalost ovo nije bila ni prva ni posljednja izjava kojom političari i državni funkcioneri podržavaju sistem koji predstavlja najotvoreniji oblik segregacije u obrazovanju u Bosni i Hercegovini. „Iako je međunarodna zajednica iznijela svoj stav da dvije škole pod jednim krovom predstavljaju diskriminatornu praksu koja hitno mora biti zaustavljena, bh. političari i dalje odbijaju ukidanje takvih škola i spajanje djece u zajedničke razrede.“ (Mapa: Dvije škole pod jednim krovom u BiH, 2017)

IV OBRAZOVANJE I INDOKTRINACIJA

4.1. Obrazovanje u BiH – zakonodavno pravni okvir

U BiH stvarnu nadležnost nad obrazovanjem imaju entiteti, dok na državnom nivou Ministarstvo civilnih poslova ima isključivo koordinativnu ulogu. Okvirni zakon o osnovnom i opštem srednjem obrazovanju između ostalih definiše i sljedeće ciljeve obrazovanja u BiH: razvijanje svijesti o pripadnosti državi BiH; obezbjeđenje učenja o vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji u skladu sa civilizacijskim tekovinama, i učenja o drugima respektirajući različitosti i kultivirajući međusobno razumijevanje i solidarnost između svih naroda, etničkih grupa i zajednica u BiH; promovisanje poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, i priprema svakog pojedinca za život u društvu zasnovanom na principima demokratije i vladavine prava. Okvirnim zakonom (član 43) se dodatno određuje uvođenje zajedničke jezgre nastavnih planova i programa, kako bi se, između ostalog osigurala usklađenost različitih nastavnih planova i programa i standarda kvaliteta u svim školama i na svim nivoima obrazovanja BiH.

Zakon sam po sebi propisuje dobru osnovu za izgradnji inkluzivnog, multietničkog društva, kroz uspostavljanje demokratskog i inkluzivnog obrazovanja. Postavlja se pitanje da li se i u kojoj mjeri poštuje zakon, te da li se sve institucije koje su nadležne za obrazovanje, trude da ga sprovedu u potpunosti. „Ne postoji ili postoji slaba koordinacija i saradnja između ministarstava, a ministarstvo na državnom nivou nema potrebne ingerencije nad entitetskim ministarstvima, niti entitetsko ministarstvo u FBiH ima ingerencije nad kantonima kada je u pitanju valjano vršenje mandata. Prema tome, postoji nedostatak koordinisane i koherentne politike obrazovanja, usljed čega se ostavlja dovoljno prostora etničkim vjerskim predrasudama, što znači da se manjine često bore da dobiju pristup obrazovanju koje bi promovisalo znanje o njihovoj kulturi, istoriji i religiji.” (Izveštaj MRG, 2015)

Da bi se situacija u obrazovanju unaprijedila, uvela se „nacionalna grupa predmeta“, koja je trebala da omogući postojanje zajedničkog nastavnog plana i programa za većinu predmeta. Ipak, u praksi, ova se sistem nije pokazao najefikasnijim. „Međutim, postojeći zajednički osnovni nastavni plan i program se ne primjenjuje na odgovarajući način u cijeloj zemlji, a nacionalni predmeti se često nude samo dominantnim etničkim grupama. Kao odgovor, manjinske zajednice često šalju svoju djecu u škole izvan gravitacijskog područja.” (Izveštaj MRG, 2015)

Gavrilo Grahovac, učesnik seminara o zajedničkom obrazovnom sistemu za Bosnu i Hercegovinu 1998. godine, izrazio je zabrinutost da upravo spuštanje nadležnosti nad obrazovanje na entitetske nivoe doprinosi dezintegraciji Bosne i Hercegovine. „Činjenica da je entitetima ostavljeno pitanje obrazovanja, njegova regulacija, nastavni planovi i programi, sve bitno, što već samo po sebi produbljuje i nastavlja rastankanje države BiH.“ (Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu: zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu, 1998: 17)

Da bi došlo do promjene ovakvog stanje, prije svega je potrebna politička volja. Gavrilo Grahovac je još 1998 godine zapravo prepoznao nevoljnost političkih elita da misle o Bosni i Hercegovini kao cjelini, što se do danas i nije bitno promijenilo. „Sumnjam da se išta može promijeniti dok se ne promijeni politička masa, kritična masa, a to je proces koji ne vidim. Ne vjerujem da će se u političkim silama moći tako dragovoljno početi misliti o BiH kao cjelini.“ (Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu: zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu, 1998: 17)

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine i Dom naroda, 2003. godine, usvojili su Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Ovim zakonom je definisana svrha i ciljevi obrazovanja, kao i obrazovanja i odgoja. Također se regulišu i: načela u obrazovanju, nivoi obrazovanja, uloga roditelja u obrazovanju (prava i obaveze), javne i privatne škole, uloga i obaveze škole, njena autonomija, standardi u obrazovanju, tijela za uspostavu standarda u obrazovanju, upravljanje u školama, zatim praćenje i nadzor nad provođenjem ovog zakona, zaštita prava i prijelazne i završne odredbe.

U čl. 2 ovog zakona svrha obrazovanja je usmjerena ka formiranju društva koje se bazira na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava. „Svrha obrazovanja je da, kroz optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, u skladu s njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinese stvaranju društva zasnovanog na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava, te doprinese njegovom ekonomskom razvoju koji će osigurati najbolji životni standard za sve građane.“ (Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, 2003)

Opći ciljevi obrazovanja su definisani u čl. 3. Važno je istaći da je jedan od ciljeva definisan iznad i razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, te poštivanje svih nacionalnih manjina i njihovih različitosti i razvijanje tolerancije i solidarnosti. Kao takav ovaj zakon i posebno ovaj član pružaju mogućnost razvijanja obrazovnog sistema koji bi mogao doprinijeti razvoju tolerantnijeg društva.

Član 3: „Opći ciljevi obrazovanja proizlaze iz općeprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, te vlastitih vrijednosnih sistema zasnovanih na specifičnostima nacionalne, historijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koje žive u Bosni i Hercegovini.

Opći ciljevi obrazovanja su:

- a) omogućavanje pristupa znanju kao osnovi za razumijevanje sebe, drugoga i svijeta u kojem se živi;
- b) osiguravanje optimalnog razvoja za svaku osobu, uključujući i one s posebnim potrebama, u skladu s njihovim uzrastom, mogućnostima i mentalnim i fizičkim sposobnostima;
- c) promocija poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, i priprema svake osobe za život u društvu koje poštuje principe demokratije i vladavine zakona;
- d) razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, na način primjeren civilizacijskim tekovinama, upoznavajući i uvažavajući druge i drugačije, poštujući različitosti i njegujući međusobno razumijevanje, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u Bosni i Hercegovini i svijetu;
- e) osiguranje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, psihofizičke i druge lične osobine;
- f) postizanje kvalitetnog obrazovanja za građane;
- g) postizanje standarda znanja koji se mogu komparirati na međunarodnom, odnosno evropskom nivou, koji osiguravaju uključivanje i nastavak školovanja u evropskom obrazovnom sistemu;
- h) podsticanje cjeloživotnog učenja;
- i) promocija ekonomskog razvoja;
- j) uključivanje u proces evropskih integracija.“ (Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, 2003)

U čl. 10 ovog zakona se spominju i didaktički i drugi materijali i direktno se zabranjuje njihova upotreba u slučaju da se opravdano mogu smatrati uvrijedljivim za pripadnike bilo koje nacionalne, etničke ili religijske grupe. „U nastavnim i drugim aktivnostima u školi se ne mogu upotrebljavati ili izlagati didaktički i drugi materijali, niti davati izjave od strane nastavnika i drugog školskog osoblja, koji bi se opravdano mogli smatrati uvredljivim za jezik, kulturu i religiju učenika koji pripadaju bilo kojoj nacionalnoj, etničkoj grupi ili religiji.“ (Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, 2003)

Osim zakona na državnom nivou, osnovnoškolsko obrazovanje u BiH je regulisano i zakonom na nivou Republike Srpske, Brčko Distrikta i deset kantona. Ministarstvo prosvjete u Republici Srpskoj je odgovorno za praćenje politike, planiranje i izvršenje. U FBiH tu ulogu imaju kantonalna ministarstva obrazovanja i Federalno ministarstvo obrazovanja. Federalno ministarstvo obrazovanja najčešće ima koordinacijsku ulogu između kantonalnih institucija.

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske usvojen je 2013. godine. Ovim zakonom regulišu se: djelatnost osnovnog obrazovanja i vaspitanja, pravo i obaveznost osnovnog obrazovanja i vaspitanja, zadatak škole, obrazovanje i vaspitanje učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, kao i učenika sa izuzetnim sposobnostima, jezik ostvarivanja obrazovno-vaspitanog rada, rad škola, ciljevi osnovnog obrazovanja i vaspitanja, programi i organizacija obrazovno-vaspitanog rada, te vrednovanje kvaliteta rada škole.

U čl. 7 su navedeni sljedeći ciljevi osnovnog obrazovanja i vaspitanja:

- „a) cjelovit i harmoničan, individualnim potrebama, interesima i mogućnostima prilagođen razvoj intelektualnih, socijalno-emocionalnih, moralnih, radnih i fizičkih potencijala i sposobnosti djeteta do ličnog maksimuma,
- b) razvoj stvaralačkog, kreativnog i kritičkog mišljenja,
- v) razvoj komunikacijskih sposobnosti, poštovanja mišljenja drugih i poštovanja različitosti,
- g) razvoj saradnje i odgovornosti, djelovanja u timu i konstruktivnog rješavanja problema,

- d) razvijanje svijesti otvorene za nove ideje i nova znanja,
- đ) razvoj svijesti o potrebi čuvanja zdravlja,
- e) podsticanje i razvoj želje za uspjehom i osjećaja odgovornosti za sopstveni uspjeh,
- ž) osposobljavanje za samostalno i samoinicijativno sticanje znanja,
- z) razvoj sposobnosti razumijevanja problema i primjene znanja,
- i) razvoj samopouzdanja, samopoštovanja, samokontrole, sposobnosti prepoznavanja svojih i tuđih emocija,
- j) razvijanje svijesti o pozitivnoj pripadnosti vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji na način primjeren civilizacijskim tekovinama,
- k) razvoj kritičnosti i samokritičnosti, inicijativnosti i želje za postignućem,
- l) razvijanje i njegovanje potreba za kulturom i očuvanjem kulturnog nasljeđa i kulturnih dobara,
- lj) razvoj i njegovanje osnovnih moralnih vrijednosti, stavova i odnosa i
- m) razvijanje ekološke svijesti i svijesti o potrebi očuvanja prirodne i životne sredine.“ (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, 2013)

U članu iznad možemo vidjeti da su ciljevi osnovnog obrazovanja veoma detaljno nabrojani, te da se odnose i na individualni razvoj učenika, kao i na razvoj vještina koje su veoma bitne za razvoj i napredak društva kao što je npr. razvijanje ekološke svijesti.

I zakon na državnom nivou kao i zakon na nivou Republike Srpske zabranjuje diskriminaciju po bilo kojem osnovu i propisuju da svako dijete ima pravo na pristup u obrazovanju i jednake mogućnosti. Ovo se eksplicitno navodi u članovima 9 i 11 Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske. Bitno je i spomenuti da se ovim članovima zabranjuje i diskriminacija na osnovu jezika te se potvrđuje obaveza stvaranja kulture koja poštuje Ustav i ostale međunarodne dokumente iz oblasti ljudskih prava, a koje je potpisala država BiH.

Član 9 glasi: „(1) Svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti u osnovnom obrazovanju i vaspitanju bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. (2) Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju obezbjeđivanje jednakih uslova i prilika za svu djecu pri početku i nastavku osnovnog obrazovanja i vaspitanja. (3) Pravo iz stava 1. ovog člana ostvaruje se u skladu sa pedagoškim standardima.“ (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, 2013)

Član 11 glasi: „(1) U osnovnom obrazovanju ne može se vršiti diskriminacija djece, nastavnika i ostalog osoblja škole na osnovu rase, pola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu invalidnosti ili na bilo kom drugom osnovu. (2) Škola ima odgovornost da u sredini u kojoj djeluje doprinese stvaranju kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana kako je to utemeljeno Ustavom i ostalim međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava koje je potpisala Bosna i Hercegovina. (3) Republika i jedinice lokalne samouprave zajedno sa školom odgovorne su za obezbjeđenje školskog prostora, opreme i prateće infrastrukture.“ (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, 2013)

Slično kao i u državnom zakonu u članu 14 je navedeno da se didaktički materijali sa uvredljivim sadržajem ne mogu koristiti u nastavi, kao ni da nastavničko osoblje ne smije davati izjave koje su uvredljive za pripadnike drugih nacionalnih, etničkih ili religijskih grupa. Ovo je također pozitivan primjer i ovaj član bi mogao doprinijeti izgradnji tolerancije među narodima u Bosni i Hercegovini ali samo ukoliko bi bio odgovarajuće i implementiran. „U nastavnim i drugim aktivnostima u školi ne mogu se koristiti ili izučavati didaktički i drugi materijali uvredljivog sadržaja, a nastavnici i drugo školsko osoblje ne smiju davati izjave koje bi se opravdano mogle smatrati uvredljivim za jezik, kulturu i religiju učenika koji pripadaju bilo kojoj nacionalnoj, etničkoj ili religijskoj grupi.“ (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, 2013)

Članom 33 se definiše nadležnost za donošenje nastavnog plana i programa, kao i to da on mora biti u skladu sa zajedničkim jezgrama nastavnih planova i programa. „(1) Nastavni plan i program po kojem se ostvaruje nastavni proces donosi ministar na prijedlog Republičkog pedagoškog zavoda, u skladu sa zajedničkim jezgrima nastavnih planova i programa iz čl. 42 i 43 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik Bosne i

Hercegovine, broj 18/03; u daljem tekstu: Okvirni zakon). (2) Nastavni plan i program za predmet vjeronauka donosi ministar na prijedlog nadležnog organa odgovarajuće crkve ili vjerske zajednice.“ (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, 2013)

Član 3 definiše kakavi udžbenici trebaju biti i koje uslove moraju ispunjavati. Udžbenici zapravo moraju poštivati Ustava BiH i njihov sadržaj mora poštivati ljudska prava, osnovne slobode i rodnu ravnopravnost. „(1) Udžbenik mora ispunjavati naučne, pedagoške, psihološke, didaktičko-metodičke, etičke, jezičke, likovnografičke i tehničke zahtjeve utvrđene standardima za izradu udžbenika. (2) Udžbenici i nastavna sredstva moraju da budu urađeni u skladu sa nastavnim programom. (3) Udžbenik čiji je sadržaj protivan Ustavu Republike i Ustavu Bosne i Hercegovine i koji je neprimjeren u pogledu ljudskih prava, osnovnih sloboda i odnosa među polovima, neće biti odobren. (4) Udžbenik ne smije sadržavati reklamni sadržaj. (5) Osim obaveznih sadržaja iz nastavnog programa, udžbenik može imati i izborne sadržaje. (6) Udžbenik se objavljuje u štampanom obliku i drugim oblicima. (7) Ministar donosi pravilnik o standardima za izradu udžbenika.“ (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, 2013)

Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine usvojen je u martu 2008. godine. Ovim zakonom, kako i samo ime kaže reguliše se rad osnovnih i srednjih obrazovnih ustanova na području Brčko Distrikta, reguliše se njihovo osnivanje, rad, upravljanje, finansiranje i nadzor nad njima.

U članu 2 ovog zakona navode se principi, norme i standardi obrazovanja. „(1) Distrikt obezbjeđuje obrazovanje svih učenika pod jednakim uslovima uz primjenu principa i normi utvrđenih ovim zakonom. (2) Sveukupnom organizacijom i primjenom visokih standarda obrazovanja osiguravaju se optimalni uslovi razvoja ličnosti djeteta, prilagođeno njegovom uzrastu, mogućnostima, duševnim i tjelesnim sposobnostima.“ (Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, 2008)

U članu 3 u stavovima 1 i 2 navode se ciljevi osnovnog obrazovanja: „(1) Osnovno i srednje obrazovanje je djelatnost od posebnog društvenog interesa za Distrikt i jedinstveno je za ustanove koje je osnovao Distrikt, koje obezbjeđuju takvo obrazovanje, a odražavaju multietnički sastav Distrikta i njeguju multietničnost u programu i sadržaju svoga rada. (2) Sticanjem osnovnog i

srednjeg obrazovanja, zasnovanog na vrijednostima i principima savremene nauke, tehnologije, umjetnosti i kulture, učenici: a) stiču odgovarajući odgoj i obrazovanje; b) spoznaju moralne i estetske vrijednosti; c) razvijaju svijest o zdravlju i zaštiti životne okoline; d) se osposobljavaju da promovišu poštivanje ljudskih prava i sloboda i pripremaju se za život u društvu koje uvažava demokratske principe i vladavinu zakona; e) razvijaju svijest o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: BiH), vlastitom nacionalnom i kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, istovremeno upoznavajući vrijednosti drugih, poštujući različitosti i njegujući međusobno razumijevanje, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u BiH; f) savremenim pedagoškim normama i metodologijama podstiču cjeloživotno učenje; g) kvalitetnim učenjem i međunarodnim standardima znanja dobijaju mogućnost za uključivanje i nastavak školovanja u evropskom obrazovnom sistemu.“ (Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, 2008) Ovdje se ističe da je sistem obrazovanja zasnovan na multietničkom sastavu Brčko Distrikta i jedan od ciljeva je isti kao i u Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH a to je razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini.

Članom 6 se zabranjuje političko djelovanje kao i diskriminacija na bilo kojoj osnovi, i što je veoma bitno i isticanje nacionalnih i religijskih simbola. Ovo je bitan član s obzirom na historiju Bosne i Hercegovine, te tendenciju veličanja nacionalističkih simbola kao i ratnih zločinaca u sferama obrazovanja i javnog života.

Član 6 glasi: „U osnovnim i srednjim školama zabranjena je: a) bilo koja vrsta političke aktivnosti, a naročito djelovanje političkih stranaka i njihovih podmladaka; b) diskriminacija ili favorizovanje zasnovano na nacionalnoj, vjerskoj, spolnoj, političkoj, socijalnoj ili bilo kojoj drugoj osnovi; c) isticanje bilo kakvih nacionalnih, religijskih ili drugih simbola, izuzev simbola utvrđenih Statutom Distrikta, u školi čiji je osnivač ili suosnivač Distrikt.“ (Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, 2008)

Svaki kanton u Federaciji BiH ima svoje zakone o obrazovanju, pa tako i o osnovnoškolskom obrazovanju. U tabeli ispod se nalaze imena zakona svakog kantona kao i službeni glasnik u kojem su objavljeni zakoni, te izmjene i dopune tih zakona. (Ministarstvo civilnih poslova BiH: Pregled zakona nadležnih ministarstava iz oblasti obrazovanja, 2019)

	IME KANTONA	IME ZAKONA	SLUŽBENI GLASNIK
1	Unsko-sanski kanton	Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju	„Službene novine Unskosanskog kantona“ 5/04, 7/10
2	Posavski kanton	Zakon o osnovnom školstvu	„Narodne novine Županije Posavske“ 3/04, 4/04, 8/08, 7/12, 10/13, 10/16
3	Tuzlanski kanton	Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	„Službene novine Tuzlanskog kantona“ 6/04, 7/05, 17/11
4	Zeničko-dobojski kanton	Zakon o osnovnoj školi	„Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“ 5/04, 20/07, 9/11
5	Bosansko-podrinjski kanton	Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	„Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona“ 5/04, 6/09
6	Srednjobosanski kanton	Zakon o osnovnoj školi	„Službene novine Srednjobosanskog kantona“ 11/01, 17/04
7	Hercegovačko-neretvanski kanton	Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	„Narodne novine Hercegovačko neretvanske županije“

			5/00, 4/04, 5/04
8	Zapadno-hercegovački kanton	Zakon o osnovnom školstvu	„Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“ 6/04, 8/04, 8/08, 10/08, 14/08, 12/11
9	Kanton Sarajevo	Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	„Službene novine Kantona Sarajevo“ 10/04, 21/06, 26/08, 31/11
10	Kanton 10	Zakon o osnovnom školstvu	„Narodne novine Hercegbosanske županije“ 12/04, 12/08

Kantonalni zakoni većinom regulišu rad škola i prava i obaveze učesnika obrazovanja detaljnije. Ovdje ćemo se osvrnuti na zakone Kantona Sarajevo i Srednjobosnaskog kantona, s obzirom da je u sklopu istraživanja rađena anketa u ova dva kantona.

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo usvojen je 2004. godine. Član 4 ovog zakona definiše ciljeve i načela osnovnog odgoja i obrazovanja i to u dva stava. U stavu 1 su nabrojani ciljevi, te između drugih kao jedan od ciljeva spominje se i razvijanje državotvorne svijesti i patriotizma, očuvanje kulturno-historijske i duhovne baštine; te afirmiranje poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, te pripremanje učenika za život u društvu zasnovanom na vladavini prava i vrijednostima demokratskog društva, socijalne pravde i uzajamnog uvažavanja.

Član 4 stav 1 glasi: „Osnovni odgoj i obrazovanje učenika organizira se i provodi sljedećim ciljevima, koji će:

a) osigurati da svaki učenik uživa jednako pravo i mogućnosti za odgoj i obrazovanje bez obzira na spol, rasu, nacionalnost, socijalno i kulturno porijeklo, ekonomski status, vjeroispovijest i sposobnost;

- b) osigurati horizontalnu i vertikalnu prohodnost unutar bosanskohercegovačkog obrazovnog sistema i fleksibilnost u okvirima međunarodnih obrazovnih sistema;
- c) omogućiti da svaki učenik ostvari razvoj punih potencijala u skladu s vlastitim sposobnostima, potrebama i interesovanjima;
- d) osposobljavati učenike da razumijevajući i primjenjujući savremena naučna dostignuća doprinose izgradnji društva znanja;
- e) razvijati državotvornu svijest i patriotizam, očuvanje kulturno-historijske i duhovne baštine;
- f) razvijati kod učenika osjećaj identiteta i integriteta, poštovanja civilizacijskih i kulturnih tekovina, kao i univerzalne ljudske vrijednosti;
- g) razvijati kod učenika osjećaj i empatiju prema drugima;
- h) afirmirati poštivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i pripremati svakog učenika za život u društvu zasnovanom na vladavini prava i vrijednostima demokratskog društva, socijalne pravde i uzajamnog uvažavanja;
- i) temeljiti odgojno-obrazovnu djelatnost u školi na autonomiji planiranja i organizacije, te slobodi pedagoškog i metodičkog rada prema smjernicama obrazovnog standarda, a u skladu s nastavnim planovima i programima, godišnjim programom rada i standardima i normativima;
- j) podsticati učenike da odgovorno učestvuju u aktivnostima zajednice i očuvanja prirode;
- k) osposobiti svakog učenika da razvije sposobnost samostalnog učenja i da uči tokom cijelog života;
- l) omogućiti učenicima da upoznaju sebe i da samostalno, promišljeno i odgovorno donose odluke koje se tiču njihovog razvoja i budućeg života;
- m) poticati razvoj učenika u cjelini, uzimajući u obzir sve njegove potrebe i posmatrajući ga kao jedinstveno i kompleksno biće;
- n) voditi brigu o mentalnom zdravlju učenika;
- o) osigurati sigurne uvjete za rad u odgojno-obrazovnim ustanovama;
- p) uočavati, prevenirati i poduzimati interventne mjere u slučaju neprihvatljivih oblika ponašanja kod učenika i zaštititi učenike od svih oblika nasilja/zlostavljanja u i oko škole;
- r) razvijati kod učenika jezično-komunikacijsku kompetenciju na maternjem jeziku i na stranom jeziku, matematičku pismenost, kompetenciju u nauci i tehnologiji, informatičku pismenost (informacijska, medijska, tehnološka), učiti kako se uči, socijalnu i građansku kompetenciju,

samo- inicijativu i poduzetničku kompetenciju, kulturnu svijest i kulturno izražavanje, kreativno-produktivnu kompetenciju i tjelesnozdravstvenu kompetenciju;

s) razvijati partnerstvo između roditelja/staratelja/usvojitelja (u daljem tekstu: roditelj) i škole;

t) razvijati partnerstvo između škole i lokalne zajednice radi unapređenja odgojno-obrazovnog procesa;

u) obezbijediti visok kvalitet i osposobljenost radnika i obrazovnih institucija;

v) obezbijediti kontinuiran profesionalni razvoj nastavnika i drugih radnika u skladu s domaćim i međunarodnim standardima;

z) osigurati kontinuirano unapređenje kvaliteta obrazovanja zasnovano na samovrednovanju i vanjskom vrednovanju, a u skladu s međunarodnim standardima kvalitete obrazovanja.“ (Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo, 2004)

U stavu 2 se navode opća načela na kojim se temelji osnovni odgoj i obrazovanje, neka od načela su slična ciljevima obrazovanja iz stava 2, kao npr. razvijanje patriotizma, afirmacija ljudskih prava i demokratskih vrijednosti, te govori i o kvalitetu obrazovanja i odgoja. Ovaj stav u cjelosti glasi: „Osnovni odgoj i obrazovanje djece temelji se na sljedećim općim načelima:

a) načelu javnosti;

b) cjeloživotnog učenja;

c) jednakog prava na kvalitetan obavezan odgoj i obrazovanje;

d) uvažavanja individualnih razlika i jednakih obrazovnih mogućnosti;

e) razvijanja patriotizma i ljubavi prema domovini Bosni i Hercegovini;

f) naučne i etičke utemeljenosti;

g) afirmacije ljudskih prava i demokratskih vrijednosti;

h) razvoju cjelovite ličnosti;

i) razvijanja životnih kompetencija;

j) partnerstva svih učesnika u procesu učenja i poučavanja;

k) profesionalne autonomije i odgovornosti i

l) osiguranja odgovarajućeg kvaliteta odgoja i obrazovanja, bez obzira na nacionalne, etničke, kulturne, socijalne, ekonomske, regionalne, lokalne i druge specifičnosti okruženja u kome se ono organizira i provodi.“ (Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo, 2004)

Članom 6 je zabranjena diskriminacija i političko djelovanje u školama. „(1) U školama je zabranjena svaka vrsta diskriminacije učesnika u odgojno-obrazovnom procesu zasnovane na spolu, rasi, seksualnoj orijentaciji, tjelesnom ili drugom nedostatku/invaliditetu, bračnom stanju, boji kože, jeziku, religiji ili vjerovanju, uvjetima upošljavanja, napredovanju, političkim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom, etničkom ili socijalnom porijeklu, vezi s nekom nacionalnom zajednicom, imovini, rođenju, zbog upotrebe bilo kojeg zvaničnog jezika Bosne i Hercegovine u usmenom i pisanom izražavanju učenika ili na nekom drugom statusu. (2) U školama je zabranjeno fizičko kažnjavanje, omalovažavanje i vrijeđanje ličnosti učenika, radnika i roditelja, kao i neprimjereno ponašanje koje narušava ugled škole, ugled prosvjetnog radnika i društva u cjelini. (3) Ne može se vršiti diskriminacija učenika pri prijemu, učešću u aktivnostima škole ili u bilo kojoj drugoj odluci vezanoj za tog učenika na osnovu toga što u školi, u usmenom ili pismenom izražavanju koristi bilo koji od zvaničnih jezika Bosne i Hercegovine. (4) Škola se mora pridržavati odredaba Zakona o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 102/09). (5) U školama je zabranjeno političko organiziranje i djelovanje pojedinaca i političkih partija. (6) U školi se može uvesti video-nadzor, s ciljem zaštite sigurnosti učenika, a u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka Bosne i Hercegovine. (7) Organiziranje i realiziranje izbornog procesa od strane nadležnog tijela u sklopu općih i lokalnih izbora dozvoljeno je u prostorijama škole samo u vrijeme kada se u školi ne realizira nastava.“ (Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo, 2004)

Udžbenici se spominju članu 37 ovog zakona, te se kao odgovorno za odobravanje udžbenika navodi nadležno ministarstvo. „(1) U školi se mogu koristiti samo udžbenici, didaktička i druga nastavna sredstva čiju je upotrebu odobrilo nadležno ministarstvo u skladu sa Zakonom o udžbenicima. (2) Škola je dužna omogućiti besplatno korištenje udžbenika i drugih nastavnih sredstava koje posjeduje.“ (Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo, 2004)

Zakon o osnovnoj školi Srednjobosanskog kantona usvojen je 2001. godine. Zakonom se reguliše rad škola, obaveze i prava učenika, nastavnika i stručnih saradnika. Ciljevi osnovnog obrazovanja se ne navode eksplicitno.

Članom 15 i 16 se definiše svrha nastavnih planova i programa kao i nadležnost za njihovo donošenje i usvajanje. U članu 15 se također navodi da nastavni planovi i programi moraju održavati interese konstitutivnih zakona, međutim ne spominju se manjinski narodi.

Član 15 glasi: „Odgojno-obrazovni rad ostvaruje se na osnovu nastavnog plana i programa za osnovne škole (u daljnjem tekstu: nastavni plan i program).

Nastavnim planom i programom utvrđuju se ciljevi i zadaci, sadržaj, oblici i postupci odgojno-obrazovnog rada, kao i izvođenje razredne, odnosno predmetne nastave u pojedinim razredima ili drugim oblicima organiziranog rada.

Nastavni plan i program mora odražavati interese konstitutivnih naroda u skladu s prihvaćenim evropskim i međunarodnim konvencijama.“ (Zakon o osnovnoj školi Srednjobosnaskog kantona, 2001)

Član 16 glasi: „Nastavni plan i program za sve vrste osnovnih škola iz čl. 2 ovoga zakona donosi Ministarstvo.“ (Zakon o osnovnoj školi Srednjobosnaskog kantona, 2001)

Članom 27 se zabranjuje političko djelovanje u osnovnim škola. „U osnovnoj školi nije dopušteno političko djelovanje i organiziranje.“ (Zakon o osnovnoj školi Srednjobosnaskog kantona, 2001)

Kao i većina zakona u Bosni i Hercegovini, tako i zakoni koji regulišu oblast obrazovanja, sami po sebi nisu loši, iako bi mogli biti unaprijeđeni. Najveći problem je u primjeni zakona, kao i raspodjeli nadležnosti. S obzirom da je nadležnost nad obrazovanjem toliko podijeljena, dolazi do primjene različitih obrazovnih praksi u različitim dijelovima države. „Iako postoje okvirni zakoni o obrazovanju na nivou države (predškolsko, osnovno, srednjoškolsko i visoko), još uvijek postoje različite obrazovne prakse u raznim dijelovima Bosne i Hercegovine.“ (Kapo, 2012: 144)

Novac koji se izdvaja za obrazovanje u velikoj mjeri se troši na administraciju, s obzirom da je samo dvanaest ministarstava nadležno za obrazovanja uz sve ostale institucije. Koordinacija između ovih institucija je veoma loša, pa se tako obrazovni sistemi mogu uveliko razlikovati od kantona do kantona, što se direktno odražava na sadržaj nastave. „Obrazovanje je ugušeno administriranjem, koje je isuviše iscjepkano između države, entiteta i kantona i nadzire ga, u

manjem ili većem obimu, četrnaest samostalnih upravnih tijela, koja stvaraju ogromne troškove, a koji se u konačnici knjiže kao izdatak na obrazovanje. Sve ovo prati veoma slaba koordinacijska uloga državnih organa. U BiH egzistira dvanaest ministarstava obrazovanja (dva entitetska i deset kantonalnih, dok u nekim kantonima funkcioniraju paralelne administracije), uz Ministarstvo civilnih poslova BiH i Odjel za obrazovanje Distrikta Brčko.“ (Kapo, 2012: 142)

4.2. Historija kao pogodan predmet za ideološku indoktrinaciju mladih

Obrazovanje u BiH rascijepjeno je između svoje primarne uloge prosvjetiteljskog i ujedinjavajućeg elementa društva, koju često i zanemaruje, i namjere vladajućih elita da ga iskoriste za kovanje etničkih i nacionalnih identiteta što se očituje u prilagođavanju obrazovnih planova i programa ideologiji tri dominantna naroda u BiH. Graham-Brown navodi da prevlast etničkih grupa u državnom sistemu dovodi do “konstrukcije nove verzije historije ... koja uzvišava ulogu jedne društvene grupe na štetu drugih ... suzbijanja događaja i kulturnih ideja ... koje se smatraju subverzivnim.” (Graham-Brown, 1994)

Remodelisanje i korištenje historije se radi planski i namjerno, a u cilju jačanja nacionalnih i etničkih netrepeljivosti između naroda u Bosni i Hercegovini. Stvara se sadržaj koji uvijek glorificira ulogu jednog naroda naspram ostalih, uvijek je taj narod najzaslužniji za razvoj Bosne i Hercegovine, najčešće je bio žrtva, dok su ga drugi narodi iskorištavali i ugnjetavali. Vladajuće elite koriste stvarne historijske događaje, ali i naknadno konstruisane da bi održale postojeće stanje u državi.

„Pored političke lingvistike, drugo važno uporište metodološkog nacionalizma moderne jeste historija ili, da budemo precizniji, nacionalna historiografija, uz pomoć koje se iscertavaju primordijalistički korijeni i porodično stablo svete nacije i države, po mogućnosti. Historija je, pored jezika, neizostavni predmet svakog nacionalnog nastavnog plana. Ona je ujedno i glavni stup ideološke argumentacije za postavljanje nacionalnih međa, te utiskivanja sentimenta nacionalnog zajedništva generacijama koje dolaze. Uniformni obrazovni sistem koji će pokrivati veliku teritoriju olakšava i apstraktno identifikovanje s ljudima koje nikada nećete upoznati - koji nisu ni vaši bliži ni vaši daljnji rođaci, ni vaši susjedi. Zahvaljujući njemu, veliki broj ljudi u isto vreme može da nauči kojoj etničkoj grupi pripada i koje su njene kulturne odlike. Zato

standardizovano masovno obrazovanje može da bude veoma moćno sredstvo za stvaranje apstraktnih identiteta. Kad se opismene ljudi će moći da stvore i 'autorizovane' verzije svoje istorije, a s obzirom na 'objektivni' status koji pisana svjedočanstva imaju u većini društava zasnovanih na pismenosti, manipulacija, izbor ili reinterpetacija istorije u političke ili druge svrhe postaje važan faktor u stvaranju i jačanju etničke lojalnosti.“ (Kapo, 2012: 62)

Međuetnička, ali i druge vrste netolerancije u obrazovanju se mogu uočiti i u njegovim različitim aspektima. Posebno zabrinjava žestoka militarizacije sadržaja koji se prenosi putem predmeta historija. Veliki broj lekcija iz ovog predmeta promiče etničke stereotipe i ksenofobiju, te veliča ratne uspjehe i pohode različitih civilizacija, zanemarujući pri tome uspjehe koje je ljudska civilizacija u cjelini postigla za vrijeme mira. Time se nasilje nameće kao legitimno izražavanje političke moći i razvoja jednog društva, što ne utječe pozitivno na razvijanje ideja tolerancije i izgradnje mira. Tako su sve „velike historijske ličnosti“ predstavljene kroz predmet historije dominantno bijeli muškarci pobjednici u ratu tzv. „ratni heroji“, dok žene, nacionalne i etničke manjine, te mirnodopski heroji gotovo nisu ni zastupljeni. Ovakav sadržaj predmeta historija mogao bi se objasniti činjenicom da historiju pišu pobjednici i dominantne društvene grupe koje su i učestvovala u ratnim sukobima, uzimajući u obzir činjenicu da su to gotovo uvijek bili bijeli muškarci iz većinskih grupa koji su sa ratnih položaja prešli na vladajuće pozicije, drugačiji pristup historiji nije bilo realno ni očekivati.

Obrazovni sistem služi za održavanje statusa quo u Bosni i Hercegovini nakon završetka rata. Produbljuju se međuetnički i međunacionalni sukobi, te se sistemski isključuju žene i manjine iz javnog života. George Santayana rekao je sljedeće “Historija je skup laži o događajima koji se nikada nisu desili i pričana od strane ljudi koji nisu bili tamo.“ (Bush i Saltarelli, 2000) U Bosni i Hercegovini kreiraju se tri verzije historije koje obuhvaćaju iste događaje ali se ne slažu u velikom broju činjenica.

Historijski događaji imaju višestruke interpretacije u bh. obrazovanju, koje su nerijetko suprotstavljene. Objektivnim čitanjem ovih različitih verzija bh. historije jasno se može vidjeti da se historijske činjenice pogrešno interpretiraju da bi se podržali određeni politički ciljevi.

Situacija nije ista u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, već varira od jedne administrativne jedinice do druge. Međutim, obrazovni program izostavlja pripadnike i pripadnice manjinskih

grupa, kako pripadnike i pripadnice nacionalnih manjina, tako i osobe sa invaliditetom. Često se nacionalne manjine ne spominju u obrađivanju historijskih događaja. Te iako se ne radi o direktnom pozivanju na nasilje, trenutni način učenja historije doprinosi strukturnom i kulturnom nasilju i bez ozbiljnije reforme i promjene ne može i neće doprinositi na bilo koji način izgradnji mira u BiH.

Branka Magaš, historičarka, upozorava da se historija Bosne i Hercegovine mora razdvojiti od povijesti susjednih država, te propituje adekvatan način izučavanje historije Bosne i Hercegovine. „Zajednički obrazovni sistem ima u osnovi zajedničko shvaćanje prošlosti i zajednički nastavni jezik. Na najopćenitijoj razini, povijest Bosne i Hercegovine se mora razdvojiti od povijesti susjednih država kako bi se istaknula unutrašnja povezanost njezine vlastite zajednice. Teškoće koje ovdje nastaju sežu od onih, kako se nositi sa spornim pitanjima – pa do onih, kojoj se vrsti povijesti ovdje prikloniti. Može li se povijest Bosne i Hercegovine pristupiti na konvencionalan način, kao povijest stvaranja nacionalne države po modelu 'francuske povijesti' ili bi se trebalo usredotočiti na evoluciju te jedinstvene kulture i društva, demistifirajući pri tome sam pojam nacije? Ako se bh. povijest tretira kao cjelina različitosti, jesu li opravdani zahtjevi da djecu treba podučavati zajedno samo o 'cjelini' (kako god ona definirana), dok bi se 'elementi različitosti' izučavali izdvojeno?“ (Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu : zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu, 1998: 20)

Prema UNICEF-ovoj studiji „Dva lica obrazovanja u etničkim konfliktima“ (Bush i Saltarelli, 2000) cilj politizacije obrazovanja je mobilizacija „plemenske“ podrške za političke projekte vladajućih elita. Opasnost ovakvih dezintegrativnih obrazovnih programa i politika nije samo u njihovom destabilizirajućem elementu, već i u njihovoj ulozi u produbljivanju i podsticanju budućih međuetničkih i međunacionalnih tenzija i sukoba. Prikazivanjem jednog naroda kao „historijski potlačenog i moralno superiornijeg“, te drugog kao „historijskog tlačitelja, iskorištavača i manipulatora“ sistematski se sabotira svaka buduća međuetnička i međunacionalna saradnja jer se „naučenim lekcijama iz historije“ sugerše da iz nje ne može proizaći ništa pozitivno, te da “oni drugi” imaju skrivene namjere.

Sadržaj predmeta historija je od velikog značaja za bh. društvo uzimajući u obzir nedavna ratna dešavanja. Međutim već postoje projekti i ideje kako učiti o historiji u ovakvom tipu društva. „Učenje o historiji je od posebnog značaja u osporenim (contested) društvima i ističe se kao područje nastavnog plana i programa posebno otvoreno za predrasude i pristrasnost. Ovo je najvjerojatnije slučaj kada se program historije zasniva na jednom tekstu koji govori nacionalnu priču, često na štetu drugih naroda i nacionalnosti. Osporena priroda nastave historije bila je predmet projekta Historija škola u Velikoj Britaniji tokom 1970-ih godina. Centralne ideje projekta pronašle su svoj put do nastave historije u mnogim zemljama i zastupljene su u pristupima koje zagovara Vijeće Evrope. U osnovi, pristup predstavlja prelazak sa prevelikog naglaska na 'činjenični' sadržaj istorije prema pogledu da se historija najbolje shvata kao tumačenje dokaza. Vještine koje su uključene stoga imaju poseban značaj i učenici se podstiču da procjenjuju dokaze iz različitih izvora, uzimaju u obzir konkurentne (competing) interpretacije i razvijaju svoju kritičku perspektivu o događajima iz prošlosti. Pitanja vezana za pouzdanost dokaza, pristrasnost i višestruka tumačenja istih događaja neizbježno se javljaju.” (Smith i Vaux, 2003)

Najčešći cilj predmeta historija je podržavanje i davanje legitimiteta jednom od tri dominantna etnička narativa u Bosni i Hercegovini. U sadržaju predmeta izražena je jedna perspektiva i međuisključenost. Historijske činjenice se interpretiraju na način da podrže političke ciljeve vladajućih elita. Osim toga, na manjine se ne obraća posebna pažnja, te nacionalne manjine kao i žene se često izbacuju iz nastavnih jedinica.

4.3. Reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Međunarodna zajednica je uglavnom bila inicijator obrazovnih reformi u Bosni i Hercegovini. Kroz ove obrazovne reforme najviše se radilo na uklanjanju uvredljivog sadržaja iz udžbenika, smanjenju segregacije u obrazovanju, obezbjeđivanju dostupnosti obrazovanja za sve, itd. Od 2000. godine počelo se raditi i na usklađivanju obrazovnih sistema, te uvođenju propisa po kojim udžbenici za predmete iz nacionalne grupe predmeta moraju biti štampani u Bosni i Hercegovini.

„U svibnju 2000. godine, na sastanku ministara obrazovanja postignut je okvirni dogovor o usklađivanju tri paralelna obrazovna sustava. Pokrenut je mehanizam koordinacije koji se sastojao od ministarstava obrazovanja, pedagoških zavoda i međunarodnih organizacija. Osnovni zadatci

koordinacijskih odbora bili su razmijeniti informacije o promjenama u nastavnim planovima i programima, promovirati priznavanje svjedodžbi i regulirati integraciju učenika iz povratničkih i manjinskih zajednica (Batarilo/Lenhart, 2007.). U dodatnoj izjavi i sporazumu, nadležna tijela dogovorila su se da se sporni materijal koji može biti uvredljiv za djecu povratnike, konstitutivni narod i nacionalne manjine, ukloni iz udžbenika, iz pratećeg radnog materijala i iz druge literature. Također je odlučeno da od lipnja 2002. godine neće biti dopušteno korištenje udžbenika iz skupine nacionalnih predmeta koji su napisani i tiskani izvan BiH (Torsti, 2003.).“ (Karge i Batarilo, 2008)

Pored ovoga do jedne vrste napretka dolazi i 2003. godine kad se usvaja Zajednička jezgra nastavnih planova i programa. Po ovom dokumentu nastavni planovi i programi trebaju sadržavati 70% zajedničkih sadržaja, a 30% partikularnih etničkih sadržaja.

Iako je obrazovnih reformi bilo dosta, one se nikada nisu ozbiljnije pozabavile pitanjem integracije tri dominantna nacionalna obrazovna sistema i uspostavljanjem jedinstvenog okvirnog obrazovnog sistema. Reforme su usmjerene ka uklanjanju uvrjedljivog sadržaja, reorganizaciji određenih dijelova obrazovnog sistema, kao i reformi nastavnih planova i programa.

„Važna napomena je da se u Bosni i Hercegovini ne vrši reorganizacija obrazovanja, već njegova reforma u oblastima zakonodavstva, finansiranja i rukovođenja, nastavnih planova i programa i metoda nastave, tako da svi reformski pokušaji ne zadiru u uspostavljeni obrazovni suverenitet tri etniciteta.“ (Kapo, 2012: 169)

Drugi problem s obrazovnim reformama u Bosni i Hercegovini je neispunjavavnje preuzetih obaveza. Fenomen dvije škole pod jednim krovom još uvijek nije riješen, iako je njegovo rješenje planirano još 2003. godine.

„Zanimljivo je da su strategiju reforme obrazovanja predstavnici bh. vlasti predstavili Vijeću za implementaciju mira (PIC) 21. novembra 2002. godine. U toj strategiji je naznačeno da će ovi (gore navedeni) zakoni biti usvojeni i provedeni do kraja 2003. godine, da će fenomen „dvije škole pod jednim krovom“ biti riješen, da će BiH potpisati Bolonjsku deklaraciju, da će se provesti zajednička jezgra nastavnih planova i programa u osnovnom i općem srednjem obrazovanju, te da će se u potpunosti provesti privremeni sporazum o djeci povratnicima.“ (Kapo, 2012: 168)

Međutim, većina strateških ciljeva, ne da nije ispunjena na vrijeme, nego nije ispunjena do današnjeg dana. Mjere i aktivnosti na kojima se i radilo, nikada nisu završene do kraja, a one na kojima se nije radilo samo se prebacuju iz jednog akcionog plana u drugi.

„Nevladina organizacija ICVA radila je monitoring implementacije Razvojne strategije BiH u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite tokom 2004. godine. Monitoring tim u svome Izvještaju o toku implementacije. Razvojne strategije BiH u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite „uočava nekoliko trendova koji otežavaju praćenje implementacije aktivnosti u reformi obrazovnog sistema“. To su: 1. „prebacivanje rokova iz jednog akcionog plana u drugi, što znači da, ako jedna aktivnost nije realizovana u predviđenom roku, samo se prebacila u naredni akcioni plan; 2. u izvještaju za sektor obrazovanja niti jedna mjera nije kompletirana, što znači da, i u onim aktivnostima koje jesu implementirane, niti jedna nije završena do kraja.“ (Kapo, 2012: 168)

Kvaliteta obrazovanja se također pokušala popraviti uvođenjem devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja, kod kojeg je fokus trebao da bude na ishodima učenja. „Konceptija devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja usvojena 2004. godine za cilj je imala temeljnu promjenu u pristupu osnovnom obrazovanju. Jedna od najvažnijih novina je uvođenje kurikularnog pristupa čije je glavno obilježje prelazak na ishode učenja za razliku od dotadašnjeg koji je bio usmjeren prvenstveno na sadržaj odgojno obrazovnog procesa.“ (Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo, Analiza nastavnog plana i programa za devetogodišnje osnovno obrazovanje, 2011)

Uvođenjem devetogodišnjeg obrazovanja se trebao promijeniti koncept ishoda osnovnog obrazovanja. U biti naglasak je trebao biti na ishodima učenja, te bi djeca trebala primijeniti naučeno, za razliku od starog sistema gdje se najčešće određeni sadržaj prenosio, učenici su trebali da ga zapamte, te reproduciraju prilikom testiranja znanja. „Naime, tradicionalni NPP polazi od „ulaza“ – što znači da se planiranje temelji na unaprijed propisanom broju časova za određenu oblast, a odgovornost nastavnika/nastavnica se sastoji u tome da prenesu unaprijed određene sadržaje i testiraju djecu kako bi se provjerilo stečeno znanje. Nasuprot ovom pristupu, savremeni kurikulum polazi od rezultata, odnosno ishoda, a planiranje je povezano sa postizanjem željenih ishoda i implicira fleksibilno korištenje vremena, individualizaciju i diferencijaciju. Ovdje se odgovornost nastavnika/nastavnica veže za ishode učenja, a djeca demonstriraju sposobnost

primjene naučenog i stečene kompetencije.“ (Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo, Analiza nastavnog plana i programa za devetogodišnje osnovno obrazovanje, 2011)

4.4. Nastava historije u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini

Predmet historija spada u grupu nacionalnih predmeta i nastavni planovi i programi bi trebali sadržavati 70% zajedničkih sadržaja, a 30% partikularnih etničkih sadržaja u okviru ovog predmeta. Nastavni plan i program treba da propisuje predmete koji se uče u školama, kojim redoslijedom po razredima i kolikim brojem časova po predmetu, te da propisuje nastavne sadržaje po predmetima iz nastavnog plana, kao i ciljeve i ishode učenja. Zbog toga nastavni planovi i programi trebaju biti jasni i koncizni, a ciljevi i ishodi učenja jasno definisani.

„U skladu s tim, predviđeno je da se NPP zasniva na jasno definisanim i mjerljivim ishodima učenja, dok su sadržaji, metode i proces poučavanja fleksibilni tako da uvažavaju i uzimaju u obzir individualne razlike među djecom u odnosu na njihovu kognitivnu spremnost, stilove učenja, prethodno iskustvo i interesovanja. Ishodi učenja su tvrdnje o tome što se od djeteta očekuje da zna, razumije i/ili da je sposobno pokazati nakon završetka procesa učenja. Oni moraju biti praćeni s prikladnim kriterijima vrednovanja. Zato je važno da oni budu napisani jasno i konkretno, tako da su laki za praćenje i procjenu.“ (Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo, Analiza nastavnog plana i programa za devetogodišnje osnovno obrazovanje, 2011)

Osim ovoga, nastavni planovi i programi trebaju da budu savremeni, usmjerni ka ishodima učenja, kao i da zadovoljavaju osnovne principe odgojno obrazovne teorije i prakse.

“Posebno je važno da izrada novog kurikuluma uvaži i u potpunosti integriše principe savremene odgojno obrazovne teorije i prakse kako bi kurikulum bio:

- usmjeren na dijete, razvojno primjeren, inkluzivan i fleksibilno strukturiran,
- sadržajno, tematski i konceptualno integrisan,
- utemeljen na savremenim teorijama učenja kojima se osigurava da su djeca aktivni učesnici cijelog procesa i da razvijaju sposobnost za učenje cijeloga života,

- fokusiran na razvoj sposobnosti mišljenja višeg reda, rješavanje problema, transfer znanja i samostalno zaključivanje,
- kulturološki osjetljiv, usmjeren na uvažavanje različitosti, i razvijanje osjećaja za društvenu pravdu,
- zasnovan na ishodima učenja i mjerljivim rezultatima kao osnovom za kontinuirano praćenje i procjenjivanje napredovanja djece,
- otvoren za partnerstvo sa porodicom i zajednicom u svim aspektima rada škole.” (Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo, Analiza nastavnog plana i programa za devetogodišnje osnovno obrazovanje, 2011)

U sljedećem dijelu osvrnut ćemo se na nekoliko nastavnih planova i programa koji se koriste za predmet historija u Bosni i Hercegovini. Ciljeve iz nastavnih planova i programa, analizirat ćemo prema Blumovoj taksonomiji obrazovnih ciljeve za kognitivni domen (usvajanje znanja). Po Blumovoj taksonomiji kognitivni domen ima šest razina učenja i to su (The Center For Teaching And Learning, Bloom's Taxonomy Of Educational Objectives):

1. ZNANJE - Prisjećanje ili prepoznavanje pojmova, ideja, postupaka, teorija, itd.
2. RAZUMIJEVANJE - Prevođenje, tumačenje, ali se ne prepoznaju implikacije ili primjene u drugim situacijama, bliže doslovnom prijevodu.
3. PRIMJENA - Primjena apstrakcija, općih principa ili metoda na konkretne (specifične) situacije.
4. ANALIZA - Razdvajanje složenih ideja na njihove sastavne dijelove i razumijevanje organizacije i odnosa između dijelova. Uključuje spoznaju razlike između hipoteze i činjenica, kao i između varijabli.
5. SINTEZA - Kreativna, mentalna konstrukcija ideja i koncepata iz više izvora kako bi se složene ideje oblikovale u novi, integrirani i smisleni obrazac podložan zadanim ograničenjima.
6. VREDNOVANJE (EVALUACIJA) – Donošenje suda o idejama ili metodama koristeći vanjske dokaze ili samoizabrane kriterije potkrijepljene zapažanjima ili utemeljenom racionalizacijom.

Analizirani su sljedeći nastavni planovi i programi: Nastavni plan i program na hrvatskom jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Kanton Središnja Bosna, Nastavni plan i program za devetogodišnje osnovne škole u Republici Srpskoj, Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine i Nastavni plan i program za osnovne škole u Kantonu Sarajevo.

Planirani fond časova za predmet historija za šesti razred osnovne škole je 1 čas sedmično (oko 36 časova godišnje), za sedmi razred 2 časa sedmično, za osmi razred isto (oko 70 časova godišnje) i za osmi razred također 2 časa sedmično (oko 68 časova godišnje).

U tabelama ispod prikazani su obrazovni ciljevi navedeni u nastavnim planovima i programima, za Republiku Srpsku, Srednjobosanski kanton i Kanton Sarajevo, sortirani po razredima i nivoima učenja prema Blumovoj taksonomiji:

	Znanje	Razumijevanje	Primjena	Analiza	Sinteza	Evaluacija
6. razred	35	17	3	3	-	2
7. razred	35	34	11	6	1	2
8. razred	34	25	8	7	2	6
9. razred	41	25	15	2	3	3

Nastavni plan i program za predmet historija za Srednjobosanski kanton

	Znanje	Razumijevanje	Primjena	Analiza	Sinteza	Evaluacija
6. razred	23	14	10	4	2	1
7. razred	66	28	18	7	3	2
8. razred	58	28	4	4	1	2
9. razred	52	32	4	12	1	2

Nastavni plan i program za predmet historija za Republiku Srpsku

	Znanje	Razumijevanje	Primjena	Analiza	Sinteza	Evaluacija
6. razred	6	2	-	-	-	-
7. razred	12	9	5	2	-	-
8. razred	9	4	-	2	1	1
9. razred	10	5	-	4	1	2

Nastavni plan i program za predmet historija za Kanton Sarajevo

Iz gore navedenih tabela možemo vidjeti da su najzastupljenije prve tri razine učenja po Blumovoj taksonomiji. Obrazovni ciljevi za predmet historija najčešće uključuju pamćenje sadržaja, razumijevanje naučenog i primjenu, najčešće u kontekstu smještanja historijskih događaja na kartama svijeta. Rijetko su obrazovni ciljevi koncipirani na način da se od učenika traže da kritički promisle historijske događaje, te u konačnici formiraju svoje mišljenje. Također, kroz obrazovne ciljeve učenici se ne potiču na učenje o drugom i drugačijem, i razumijevanju motiva i pozicija svih aktera uključenih u određena dešavanja. Određeni ciljevi su formulisani na način da su veoma implikativni i tačno se očekuje od učenika da formiraju vrijednosne stavove koji odgovaraju političkim elitama na tom području.

Na primjer u nastavnom planu i programu koji se kroisti u Srednjobosanskom kantonu u obrazovna postignuća za nastavnu cjelinu pod nazivom *Hrvatska i BiH u Prvoj Jugoslaviji* navodi se: *osuditi pojave hegemonizma i dominantnih ideologija te naglasiti važnost očuvanja nacionalnog identiteta*. U drugoj cjelini pod nazivom *Postanak i razvoj samostalne Hrvatske* pod obrazovno postignuće navodi se *jasno odrediti kako je došlo do rata, agresora i žrtvu*. U nastavnom planu i programu za škole na području Republike Srpske u temi pod nazivom: *Republika Srpska, Bosna i Hercegovina i prostor bivše Jugoslavije na kraju XX i početku XXI vijeka* kao jedan od ciljeva navodi se da učenik *može da kritički procijeni koristeći udžbenik, predstave o Srbima u inostranom javnom mnjenju*. Pored ovog također se navodi i da učenik *može da navede uzroke i posljedice građanskog rata u BiH*. Ovim se rat u Bosni i Hercegovini karakteriše pogrešno.

Također ako usporedimo brojeve časova predmeta historija i brojeve ciljeva iz nastavnih planova i programa, primijetit ćemo kako broj ciljeva mnogo veći od fonda časova. Postavlja se pitanje da li obrazovni ciljevi realno mogu biti ispunjeni i da li učenici mogu savladati toliko gradiva u relativno kratkom periodu.

Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine, za razliku od nastavnih planova i programa analiziranih iznad, je koncipiran na drugačiji način. U nastavnom planu i programu navode se tri kategorije po kojim su razvrstani ciljevi nastave, a to su: 1) znanje, 2) sposobnosti i vrijednosti, stavovi i 3) ponašanje. Također navode se i aktivnosti djece, kao i aktivnosti nastavnika/ca. S obzirom da se radi o okvirnom

nastavnom planu i programu, teme koje se navode su generalne i odnose se na Bosnu i Hercegovinu. Za određene razrede također postoji dodatna didaktičko-metodička napomena, dok se u nastavnim planovima i programima koji se koriste u Srednjobosanskom kantonu navode i prijedlozi za metodičku obradu.

Ovdje se možemo osvrnuti na posebne hipoteze 1 i 3 koje glase:

1. Predmet historija u osnovnim školama u sva tri nastavna plana i programa služi etno-nacionalnim ciljevima političkih elita i podstiče netrpeljivost između naroda u BiH.
3. Postojanje nacionalne grupe predmeta i različitosti nastavnih planova i programa i udžbenika predmeta historija osnova je etnički podijeljenog školskog sistema i fenomena dvije škole pod jednim krovom.
4. Zakonodavni okvir i trenutna podjela nadležnost nad obrazovanjem dozvoljavaju kreiranje udžbenika i nastavnih planova i programa za predmet historija koji svojim sadržajem podupiru razdor i netrpeljivost između konstitutivnih naroda u BiH.

Kao što smo vidjeli kroz nastavne planove i programe predmet historija nije koncipiran ka razvijanju tolerancije i solidarnosti, razumijevanja za druge i drugačije ili razvijanju kritičkog mišljenja. Ciljevi navedeni u nastavnim planovima i programima odgovaraju najnižim obrazovnim ciljevima u kognitivnom domenu po Bloomovoj taksonomiji. Ako je pamćenje zadanog sadržaja najčešći cilj onde se ne može od učenika ni očekivati da razvijaju kritičko razmišljanje, formiraju i dolaze do svojih zaključaka. Prema tome, predmet historija kakav postoji trenutno je u službi političkih elita i služi za ispunjavanje njihovih etno-nacionalnih ciljeva.

Postojanje nacionalne grupe predmeta, iako posmatrano kao parcijalno rješenje za podijeljeni obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini, zapravo je osnova etnički podijeljenog obrazovnog sistema. Nacionalna grupa predmeta između ostalog omogućava i postojanje fenomena dvije škole pod jednim krovom. Ova grupa predmeta je najosjetljivija i najpogodnija za provođenje etno-nacionalnih politika, usađivanje stereotipa i produbljivanje jaza među narodima u Bosni i Hercegovini. Dokle god se uče najmanje tri verzije historije u Bosni i Hercegovini i dokle god je to institucionalno regulisano na takav način nemoguće je očekivati da će nove generacije izaći iz

škola sa osjećajem pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, toleranciji prema drugome i drugačijem, te spremnosti na suživot.

“Kako bi se dodatno podržali implicitni ciljevi kojima se potiče destruktivna obrazovna praksa, u udžbenicima se daju stereotipni prikazi vlastitog i drugih naroda. U zavisnosti od važećih auto- i hetero-stereotipa u pojedinom narodu istorijski događaji, istorijske ličnosti i položaj pojedinih naroda kroz istoriju biva prikazan kroz te stereotipe. Tako Bošnjaci sebe vide kao osnovu izgradnje bh. nacije, dok drugi rade na njenom razaranju; oni su miroljubivi i bez agresivnih pretenzija prema drugima, dok su drugi militantni i agresivni. Oni su žrtve svoje naivnosti i dobrohotnosti kroz istoriju i to se prenosi do današnjih dana. Srbi sebe vide kao vječite žrtve koji su uvijek samo htjeli mir, dok su drugi okrutni, neprijateljski nastrojeni prema njima i nepouzdana. Hrvati pak, ističu sebe kao starosjedioce na ovim prostorima, dok su im drugi nenaklonjeni i diskriminiraju ih kao konstitutivni narod. Istraživanje stavova o vrijednostima u obrazovanju, u sekciji u kojoj je ispituje slaganje učenika sa ovim stereotipima, pokazalo je da ove prezentacije itekako utiču na usađivanje stereotipa kod učenika.” (Trbić, 2007: 112)

Kroz nastavu historije umjesto razvoja kritičkog mišljenja, podupire se razvoj stereotipa i predrasuda. Prednost se daje pripovijedanju, romantizaciji historijskih događaja i ličnosti, što donekle može pomoći učenicima, pogotovo u nižim razredima da bolje shvate materiju, ali i do internalizacije predrasuda i stereotipa. Osim toga od učenika se najčešće očekuje da zapamte i reproduciraju zadani sadržaj, umjesto da im se prezentuju činjenice i da prostor da diskutuju o njima, donose svoje zaključke i razvijaju kritičko razmišljanje. Na ovaj način, predrasude i stereotipi se usađuju u vrijednosni sistem učenika i na taj način opstruiraju izgradnju mira u Bosni i Hercegovini.

V ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

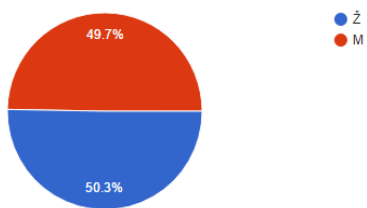
5.1. Analiza ankete

Anketirani su učenici dva završna razreda. Pitanja u upitniku su uglavnom bila skalarnog tipa. Ispitanici su mogli ocijeniti određene izjave skalama od 1 do 5. Neka pitanja su bila sa višestrukim odgovorima, gdje je bilo moguće i izabrati više odgovora.

Prvi dio pitanja se odnosio na demografske podatke, iz kojeg su dobijeni sljedeći podaci: u istraživanju je učestvovalo ukupno 175 ispitanika i od toga je bilo 50.3 % ispitanica i 49,7% ispitanika (Graf 1), a 44,6% je bilo učenika 8. razreda, dok je 55,4% bilo učenika 9. razreda (Graf 2).

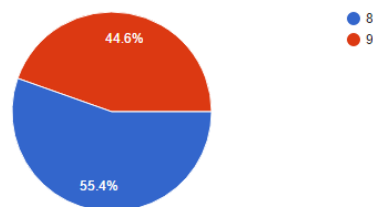
Spol

175 responses

Razred

175 responses

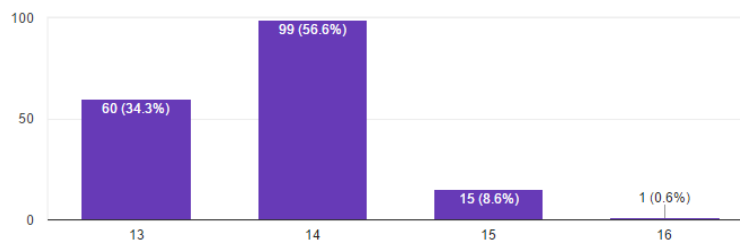
Graf 1: Spolna struktura ispitanika

Graf 2: Razred koji pohađaju ispitanici

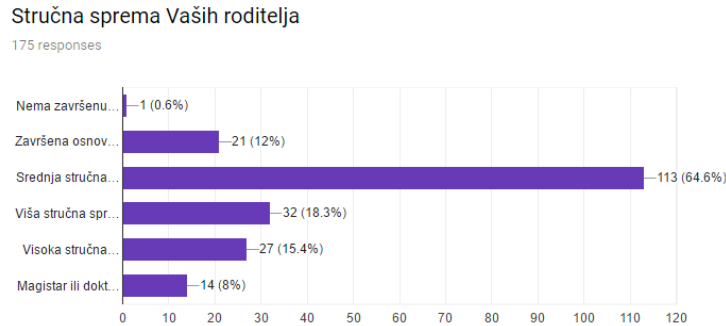
Godine ispitanika su se kretale od 13 do 16, s tim da je samo jedan ispitanik imao 16 godina (0.6%), dok je većina imala 14 (56,6%), zatim 13 (34,3%) i 8,6% ispitanika je imalo 15 godina. (Graf 3). Većina roditelja ispitanika ima srednju stručnu spremu 64,6%, zatim višu stručnu spremu 18,3% i visoku stručnu spremu 15,4%. (Graf 4)

Koliko imate godina?

175 responses

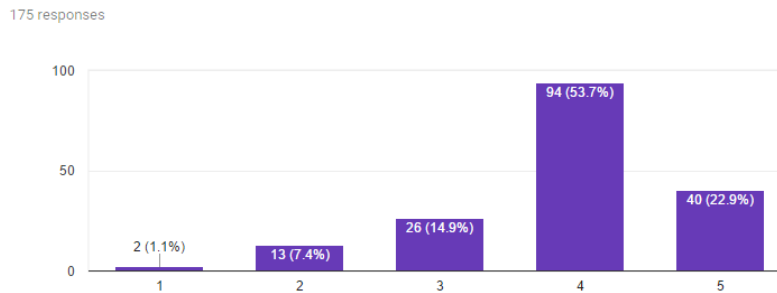
Graf 3: Dobna struktura ispitanika

Graf 4: Stručna sprema roditelja ispitanika

Nakon pitanja o demografskim podacima, učenici su koristeći Likertovu skalu označili u kojem stepenu se slažu sa devet tvrdnji. Prva tvrdnja je glasila Vjerujem svemu što pročitam u udžbeniku historije, te je većina učenika 53,7% označila da se slaže s ovom tvrdnjom 22,9% se u potpunosti slaže, 14,9% učenika se niti slaže niti ne slaže s ovom tvrdnjom. Dok se 7,4% učenika ne slaže, 1,1% ili samo dva učenika se u potpunosti ne slažu s ovom tvrdnjom. Iz ovog možemo zaključiti da većina učenika vjeruje sadržaju koji se nalazi u udžbenicima predmeta historija, te da zbog toga taj sadržaj može uveliko uticati na formiranje njihovog mišljenja i stavova. (Graf 5)

Vjerujem svemu što pročitam u udžbeniku historije.

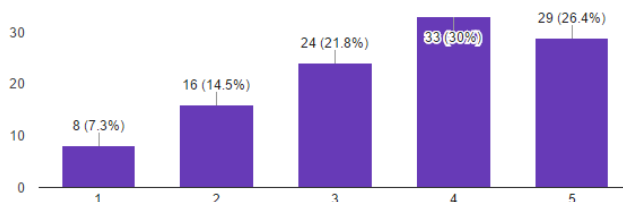
Graf 5: Vjerujem svemu što pročitam u udžbeniku historije

Najveći broj učenika koji pohađa nastavu historije po bosanskom nastavnom planu i programu se slaže s tvrdnjom da kada uče o historiji BiH najviše uče o svim narodima podjednako (30%), zatim 26.4% se slaže, dok 21.6% se niti slaže niti ne slaže. Nešto manji broj učenika 14,5% se ne slaže, a najmanji broj ili 7,3% se u potpunosti ne slaže. Veoma slično su odgovorili i učenici koji pohađaju nastavu historije po hrvatskom nastavnom planu i programu. Najveći broj učenika ili 41,5% se slaže s ovom tvrdnjom, 26,2% se u potpunosti slaže. Dok se 16,9% učenika niti slaže niti

ne slaže s ovom tvrdnjom, a podjednak broj učenika 7,7% se ne slaže i u potpunosti ne slaže. (Grafovi 6 i 7)

Kada učimo o historiji Bosne i Hercegovine učimo najviše o svim narodima podjednako.

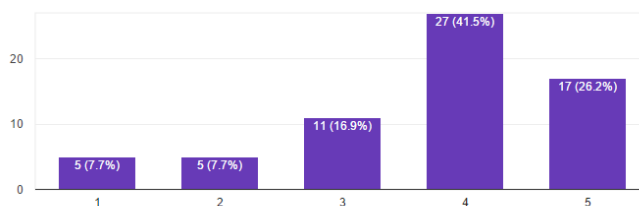
110 responses

Graf 6: *Kada učimo o historiji Bosne i Hercegovine učimo najviše o svim narodima podjednako – bosanski NPP*

Kada učimo o historiji Bosne i Hercegovine učimo najviše o svim narodima podjednako.

65 responses

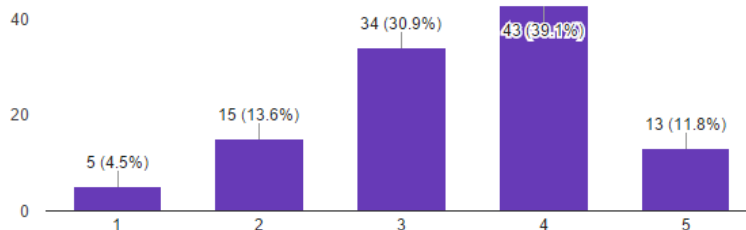
Graf 7: *Kada učimo o historiji Bosne i Hercegovine učimo najviše o svim narodima podjednako – hrvatski NPP*

Za sljedeću tvrdnju “Narodi u BiH su više slični nego što se razlikuju“ najveći broj učenika koji pohađa nastavu historije po bosanskom NPP-u je odgovorio da se slažu (39,1%), dok je sljedeći najčešći odgovor bio niti se slažem niti se ne slažem (30,9%). 13,6% učenika je odgovorilo da se ne slažu, dok je 11,8% odgovorilo da se u potpunosti slaže, a 4,5% da se u potpunosti ne slaže. Najveći broj učenika koji pohađa nastavu historije po hrvatskom NPP-u je odgovorile da se niti slaže niti ne slaže s ovom tvrdnjom, njih 38,5%, dok se njih 30,8% slaže. Njih 13,8% se ne slaže, 10,8% u potpunosti slaže, a 6,2% u potpunosti ne slaže. Ako usporedimo odgovore učenika iz različitih škola možemo vidjeti da se veoma sličan postotak učenika u potpunosti slaže s ovom tvrdnjom, ne slaže i u potpunosti ne slaže, razlika u njihovim odgovorima je ta da se veći postotak

djece koja pohađa nastavu historije po bosanskom NPP-u slaže s ovom tvrdnjom, dok se najveći postotak djece koja pohađa po hrvatskom NPP-u niti slaže niti ne slaže. (Grafovi 8 i 9)

Narodi u Bosni i Hercegovini su više slični nego što se razlikuju.

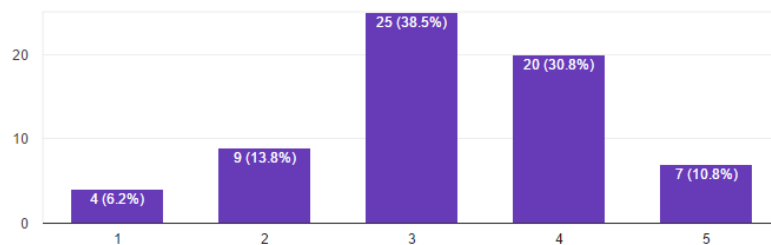
110 responses

Graf 8: *Narodi u Bosni i Hercegovini su više slični nego što se razlikuju – bosanski NPP*

Narodi u Bosni i Hercegovini su više slični nego što se razlikuju.

65 responses

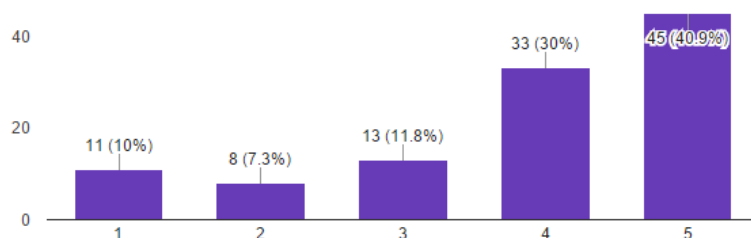

Graf 9: *Narodi u Bosni i Hercegovini su više slični nego što se razlikuju – hrvatski NPP*

Najveći postotak učenika koji su učestvovali u anketi se u potpunosti slaže s tvrdnjom da narodi u BiH imaju različitu historiju (njih 40,9% koji slušaju historiju po bosanskom NPP-u i 47,7% koji slušaju historiju po hrvatskom NPP-u). Zatim njih 30% koji slušaju historiju po bosanskom NPP-u i 33,8% koji slušaju historiju po hrvatskom NPP-u se slaže s istom tvrdnjom. Dok ih se manji postotak niti slaže niti ne slaže, ne slaže i ne slaže u potpunosti. (Grafovi 10 i 11)

Narodi u Bosni i Hercegovini imaju različitu historiju.

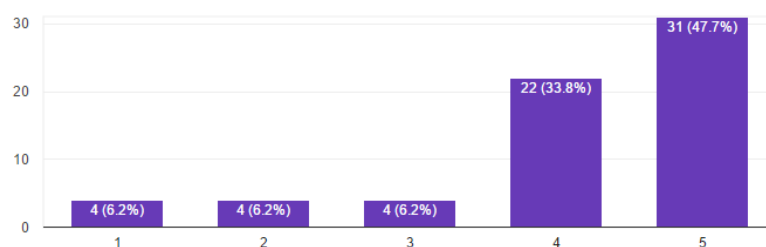
110 responses

Graf 10: *Narodi u Bosni i Hercegovini imaju različitu historiju – bosanski NPP*

Narodi u Bosni i Hercegovini imaju različitu historiju.

65 responses

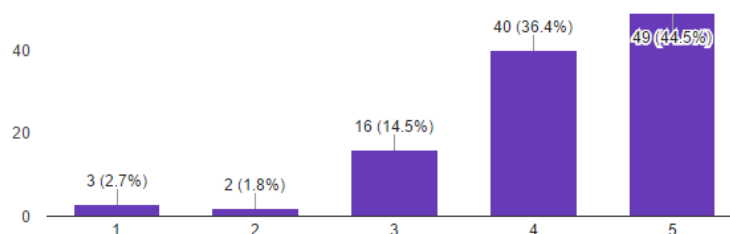

Graf 11: *Narodi u Bosni i Hercegovini imaju različitu historiju – hrvatski NPP*

Većina učenika se slaže s tvrdnjom da kroz historiju najviše uče o ratovima (njih 44,5% koji slušaju historiju po bosanskom NPP-u i 44,6% koji slušaju historiju po hrvatskom NPP-u). S tvrdnjom se slaže 36,4% učenika koji slušaju historiju po bosanskom NPP-u i 35,4% koji slušaju historiju po hrvatskom NPP-u. 14,5% učenika koji pohađaju nastavu po bosanskom NPP-u se niti slaže niti ne slaže, 1,8% se ne slaže, a 2,7% se u potpunosti ne slaže. Slično su odgovorili i učenice koji pohađaju nastavu historije po hrvatskom NPP-u, njih 13,8% se niti slaže niti ne slaže, 4,6% se ne slaže, a 1,5% u potpunosti ne slaže. (Grafovi 12 i 13)

Kroz historiju najviše učimo o ratovima.

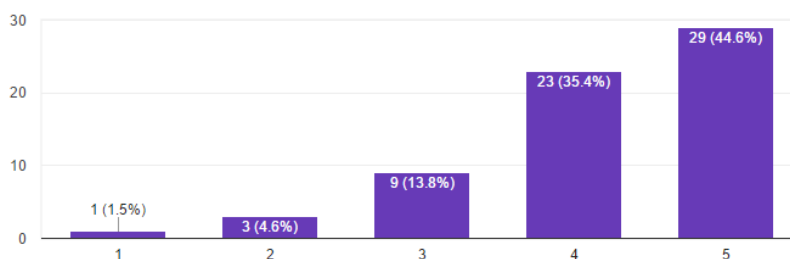
110 responses

Graf 12: Kroz historiju najviše učimo o ratovima – bosanski NPP

Kroz historiju najviše učimo o ratovima.

65 responses

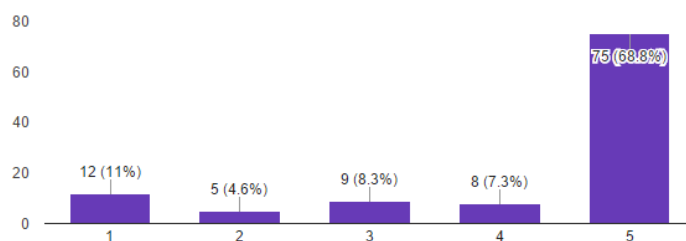
Graf 13: Kroz historiju najviše učimo o ratovima – hrvatski NPP

Najveći broj učenika se u potpunosti slaže s tvrdnjom da učenici različitih nacionalnosti ne bi trebali odvojeno da pohađaju predmet historija (njih 68,8% koji slušaju historiju po bosanskom NPP-u i 50,8% koji slušaju historiju po hrvatskom NPP-u). Među učenicima koji slušaju historiju po bosanskom NPP-u drugi najzastupljeniji odgovor je bio u potpunosti se ne slažem (11%), pa niti se slažem niti se ne slažem (8,3%), zatim slažem se (7,3%) i najmanje zastupljen odgovor je bio ne slažem se (4,6%). Među učenicima koji slušaju historiju po hrvatskom NPP-u drugi najzastupljeniji odgovor je bio slažem se (21,5%), dok je isti broj učenika odgovorio sa niti se slažem niti se ne slažem, ne slažem se i u potpunosti se ne slažem (po 9,2%). (Grafovi 14 i 15)

Učenici različitih nacionalnosti ne bi trebali odvojeno da pohađaju predmet historija.

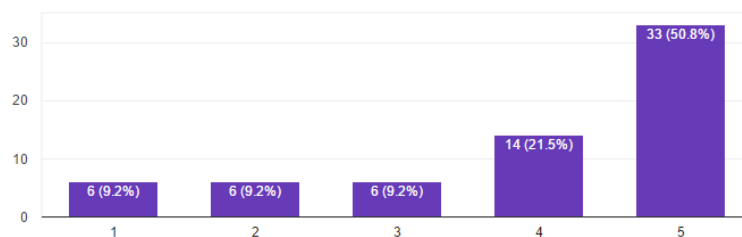
109 responses

Graf 14: Učenici različitih nacionalnosti ne bi trebali odvojeno da pohađaju predmet historija – bosanski NPP

Učenici različitih nacionalnosti ne bi trebali odvojeno da pohađaju predmet historija.

65 responses

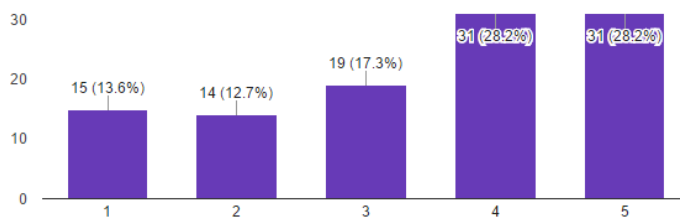

Graf 15: Učenici različitih nacionalnosti ne bi trebali odvojeno da pohađaju predmet historija – hrvatski NPP

Učenici s bosanskog NPP-a se u istoj mjeri i slažu i u potpunosti slažu sa tvrdnjom da kroz historiju uče i o položaju manjina u BiH (po 28,2%). Nakon toga najveći broj učenika, 17,3% njih, se niti slaže niti ne slaže, 13,6% njih se u potpunosti ne slaže, a 12,7% se ne slaže. 41,5% učenika koji pohađaju nastavu po hrvatskom NPP-u se slaže s ovom tvrdnjom, a 32,3% se niti slaže niti ne slaže, dok se 15,4% u potpunosti slaže. 7,7% učenika se ne slaže, dok se 3,1% u potpunosti ne slaže. (Grafovi 16 i 17)

Kroz historiju učimo i o položaju manjina u Bosni i Hercegovini.

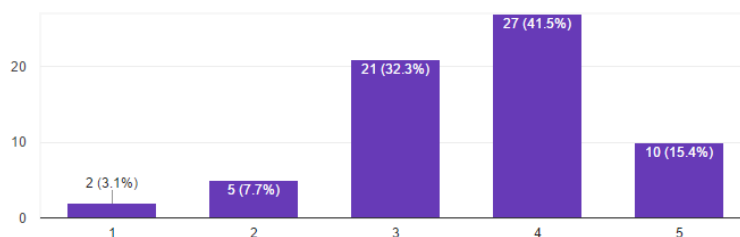
110 responses

Graf 16: Kroz historiju učimo i o položaju manjina u Bosni i Hercegovini – bosanski NPP

Kroz historiju učimo i o položaju manjina u Bosni i Hercegovini.

65 responses

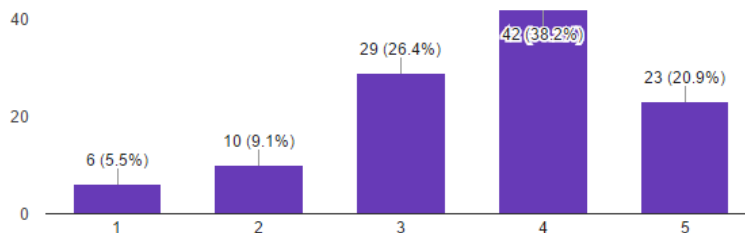

Graf 17: Kroz historiju učimo i o položaju manjina u Bosni i Hercegovini – hrvatski NPP

Većina učenika se djelomično slaže s tvrdnjom U okviru predmeta historija, kada učimo o konfliktima, obrađujemo motive i stajališta svih uključenih strana (38,2% učenika koji pohađaju nastavu po bosanskom NPP-u i 41,5% učenika koji pohađaju nastavu po hrvatskom NPP-u). Sljedeći najzastupljeniji odgovor je bio niti se slažem niti se ne slažem s ovom tvrdnjom u obje grupe (26,4% učenika koji pohađaju nastavu po bosanskom NPP-u i 32,3% učenika koji pohađaju nastavu po hrvatskom NPP-u). Zatim odgovor u potpunosti se slaže (20,9% učenika koji pohađaju nastavu po bosanskom NPP-u i 18,5% učenika koji pohađaju nastavu po hrvatskom NPP-u). S ovom tvrdnjom se djelomično ne slaže 9,1% učenika koji pohađaju nastavu po bosanskom NPP-u i 6,2% učenika koji pohađaju nastavu po hrvatskom NPP-u. Najmanji broj učenika iz obje grupe se u potpunosti ne slaže s ovom tvrdnjom (5,5% učenika koji pohađaju nastavu po bosanskom NPP-u i 1,5% učenika koji pohađaju nastavu po hrvatskom NPP-u). (Grafovi 18 i 19)

U okviru predmeta historija, kada učimo o konfliktima, obrađujemo motive istajališta svih uključenih strana.

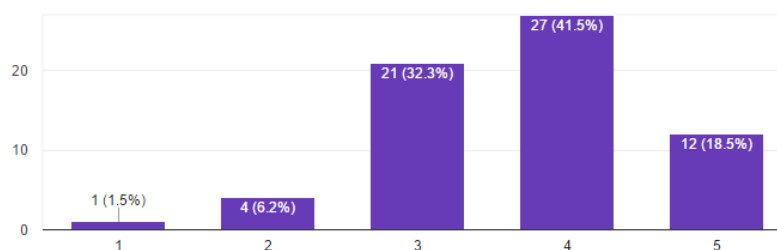
110 responses

Graf 18: U okviru predmeta historija, kada učimo o konfliktima, obrađujemo motive i stajališta svih uključenih strana – bosanski NPP

U okviru predmeta historija, kada učimo o konfliktima, obrađujemo motive istajališta svih uključenih strana.

65 responses

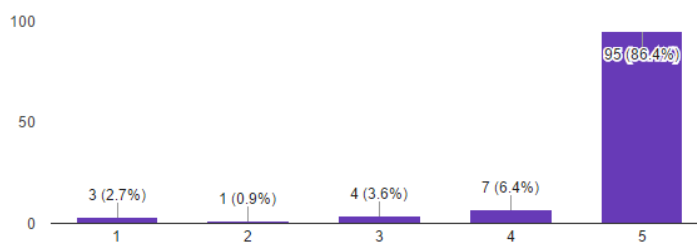

Graf 19: U okviru predmeta historija, kada učimo o konfliktima, obrađujemo motive i stajališta svih uključenih strana – hrvatski NPP

86,4% učenika s bosanskog NPP-a se u potpunosti slaže s tvrdnjom da je BiH njihova domovina, a 61,5% učenika s hrvatskog NPP-a . Djelomično se slaže 6,4% učenika s bosanskog NPP-a, a 23,1% s hrvatskog NPP-a. Niti se slaže niti se ne slaže 3,6% učenika s bosanskog NPP-a i 4,6% s hrvatskog NPP-a. Najmanji postotak učenika koji pohađaju nastavu iz predmeta historija po hrvatskom NPP-u se djelomično ne slaže s tvrdnjom, te njih 2,7% se u potpunosti ne slaže. Kod učenika s hrvatskog NPP-a nešto je malo veći postotak učenika koji se djelomično i u potpunosti ne slažu s ovom tvrdnjom, pa tako njih 6,2% se djelomično ne slaže, a 4,6% u potpunosti ne slaže. (Grafovi 20 i 21)

Bosna i Hercegovina je moja domovina.

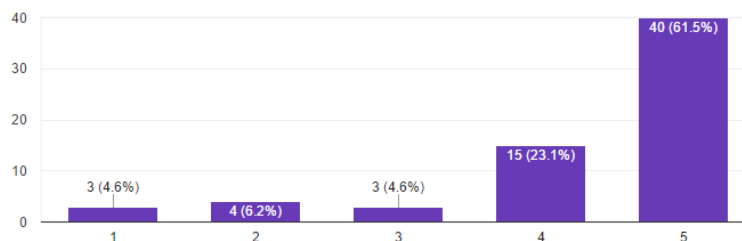
110 responses

Graf 20: *Bosna i Hercegovina je moja domovina – bosanski NPP*

Bosna i Hercegovina je moja domovina.

65 responses

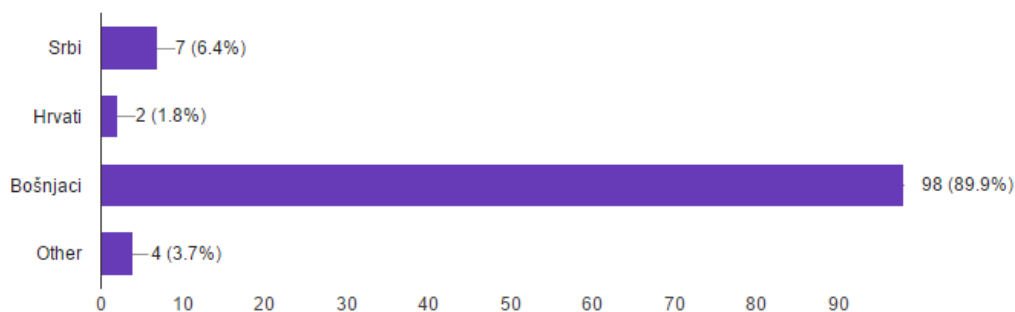
Graf 21: *Bosna i Hercegovina je moja domovina – hrvatski NPP*

Sljedeća četiri pitanja su bila pitanja poluotvorenog tipa gdje su učenici mogli ili da zaokruže ponuđene odgovore ili da dopišu svoj.

Na pitanje koji je narod u BiH najčešće bio žrtva 89,9% učenika s bosanskog NPP-a je odgovorilo Bošnjaci, a 56,9% učenika s hrvatskog NPP-a je odgovorilo Hrvati. Po zastupljenosti drugi odgovori učenika s bosanskog NPP-a su: Srbi (6,4%), Drugo (3,7%) i Hrvati (1,8%). Kod učenika s hrvatskog NPP-a su bili: Bošnjaci (23,1%), Drugo (23,1%) i Srbi (9,2%). Grafovi (22 i 23)

Narod u BiH koji je najčešće bio žrtva je:

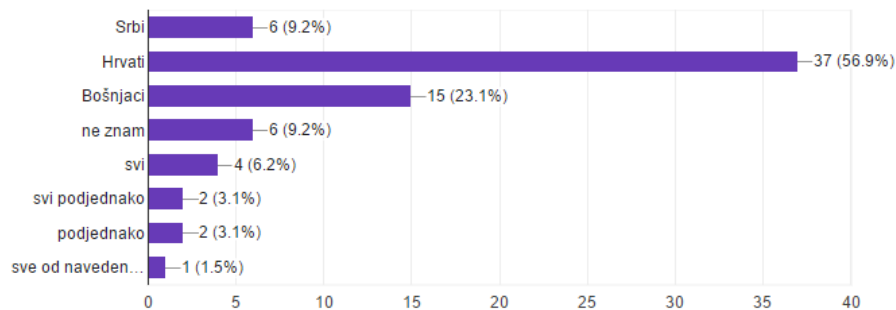
109 responses

Graf 22: Narod u BiH koji je najčešće bio žrtva je – bosanski NPP

Narod u BiH koji je najčešće bio žrtva je:

65 responses

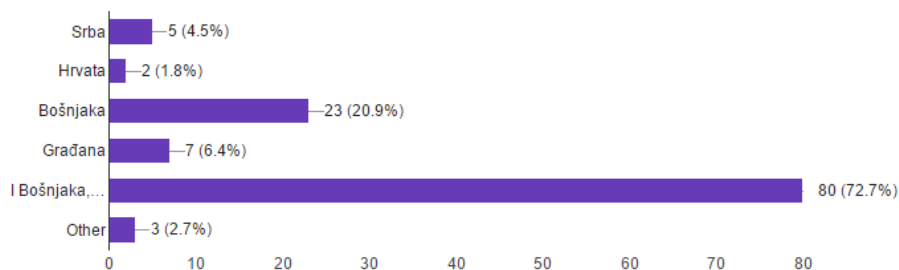

Graf 23: Narod u BiH koji je najčešće bio žrtva je – hrvatski NPP

Na sljedeće pitanje BiH je država najveći broj učenika iz obje grupe je odgovorilo sa i Bošnjaka, Hrvata, Srba i ostalih (72,7% učenika koji pohađaju nastavu po bosanskom NPP-u i 81,5% učenika koji pohađaju nastavu po hrvatskom NPP-u). Sljedeći najzastupljeniji odgovor je Bošnjaci (20,9% učenika koji pohađaju nastavu po bosanskom NPP-u i 10,8% učenika koji pohađaju nastavu po hrvatskom NPP-u). (Grafovi 24 i 25)

BiH je država:

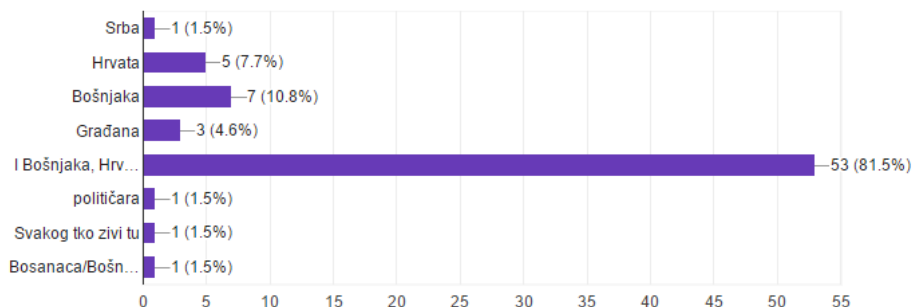
110 responses

Graf 24: *BiH je država – bosanski NPP*

BiH je država:

65 responses

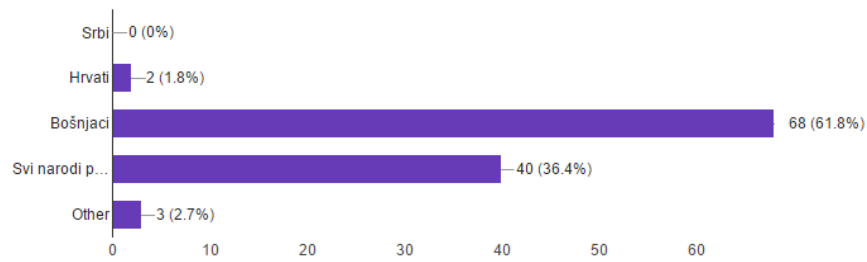

Graf 25: *BiH je država – hrvatski NPP*

61,8% učenika s bosanskog NPP-a smatra da su Bošnjaci najviše doprinijeli izgradnji mira u BiH, dok ih 36,4% smatra da su svi narodi podjednako doprinijeli izgradnji mira u BiH. 2,7% ih je zaokružilo odgovor drugo, 1,8% Hrvati, a nijedan učenik nije zaokružio odgovor Srbi. Najveći broj učenika s hrvatskog NPP-a smatra da su svi narodi doprinijeli podjednako, njih 73,8%, zatim Hrvati 23,1%. Njih 4,6% smatra da su Bošnjaci najviše doprinijeli, 1,5% Srbi, a 6,1% su zaokružili odgovor drugo. (Grafovi 26 i 27)

Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji mira u BiH je:

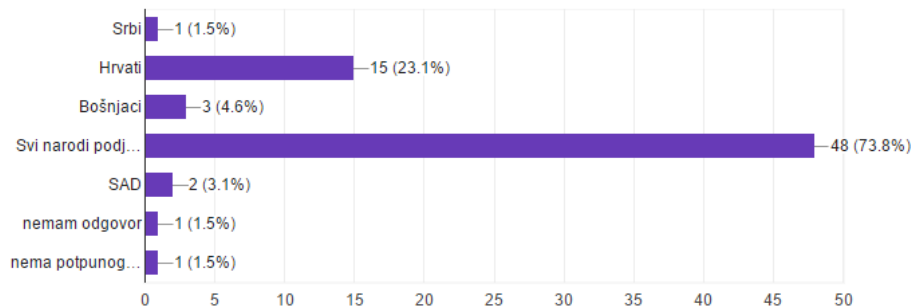
110 responses

Graf 26: Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji mira u BiH je – bosanski NPP

Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji mira u BiH je:

65 responses

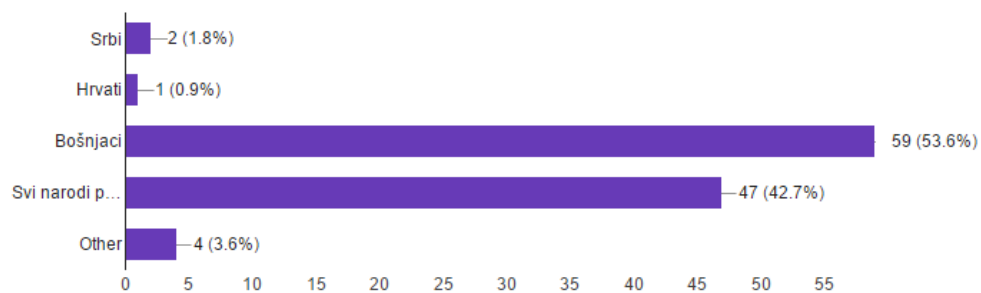

Graf 27: Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji mira u BiH je – hrvatski NPP

Na sljedeće pitanje učenici su odgovorili slično kao i na prethodno. 53,6% učenika s bosanskog NPP-a smatra da su Bošnjaci najviše doprinijeli izgradnji BiH, dok ih 42,7% smatra da su svi narodi podjednako doprinijeli izgradnji BiH. Manji broj učenika smatra da su to bili Srbi (1,8%), Hrvati (0,9%) ili drugo (3,6%). Najveći broj učenika s hrvatskog NPP-a smatra da su svi narodi doprinijeli podjednako, njih 69,2%, zatim Hrvati 21,5%. Njih 9,2% smatra da su Bošnjaci najviše doprinijeli, 1,5% Srbi, a 4,6% su zaokružili odgovor drugo. (Grafovi 28 i 29)

Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji BiH su:

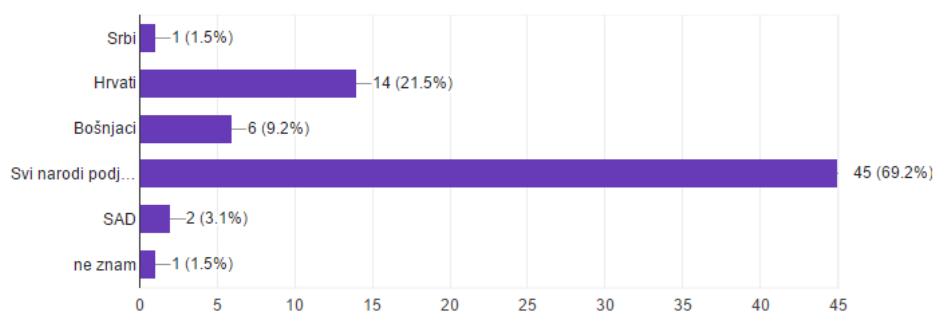
110 responses

Graf 28: Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji BiH su – bosanski NPP

Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji BiH su:

65 responses

Graf 29: Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji BiH su – hrvatski NPP

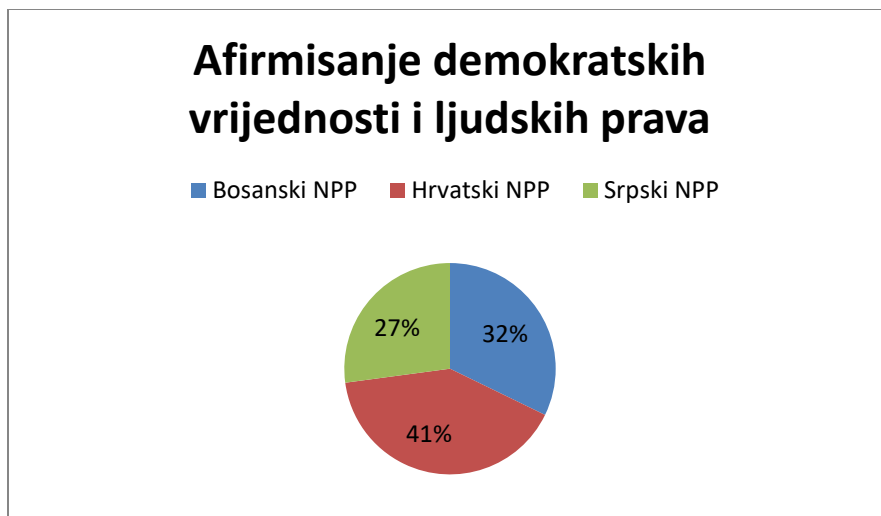

5.2. Analiza udžbenika

U svrhu izrade ovog rada analizirano je 12 udžbenika (4 za bosanski NPP, 4 za srpski NPP i 4 za hrvatski NPP), koji obuhvaćaju sve razrede osnovne škole u kojima se izučava predmet historija. Postavljena su dva okvirna kriterija za analizu pozitivni i negativni primjeri, i po 5 podkriterija, u tabeli ispod su prikazani podkriteriji. Kriteriji i podkriteriji su definisani na osnovu općih ciljeva iz Okvirnog zakona o obrazovanju, člana 3.

POZITIVNI PRIMJERI	NEGATIVNI PRIMJERI
Afirmisanje demokratskih vrijednosti i ljudskih prava	Romantizacija i glorifikacija historijskih događaja, politizirano prikazivanje i tumačenje historijskih činjenica
Multiperspektivnost	Prikazivanje jedne perspektive
Podjednaka zastupljenost svih naroda	Isticanje jednog naroda
Tolerancija, uvažavanje drugih i drugačijih, spominjanje manjina	Sterotipno prikazivanje, generalizacija
Razvijanje kritičkog razmišljanja	Poticanje reprodukcije znanja

Od analiziranih 12 udžbenika najveći broj primjera za kriterij 'afirmisanje demokratskih vrijednosti i ljudskih prava' nalazi se u udžbenicima za hrvatski nastavni plan i program (43%), zatim za bosanski nastavni plan i program (32%), a najmanji broj u udžbenicima za srpski nastavni plana i program (27%). Ovaj kriterij odnosio se na sadržaj u kojem su autori/ce obrađivali/e teme ljudskih prava, diskriminacije i demokratičnosti društvenih sistema kroz historijska dešavanja, bilo da su direktno u vezi s ovim temama (npr. industrijska revolucija ili UN-ova povelja o ljudskim pravima) ili koja nisu direktno vezana s ovim temama ali možemo i trebamo posmatrati kroz prizmu ljudskih prava (velika naučna otkrića, vojna osvajanja). Također uzimalo se u obzir i spominjanje istaknutih žena kroz historiju, kao i posebno obraćanje pažnje na položaj žena u društvu, kao podloge za afirmisanje uloge žene u društvu, a samim time poštivanje ljudskih prava žena. (Graf 30)

Graf 30: *Afirmisanje demokratskih vrijednosti i ljudskih prava*

Primjeri iz udžbenik kojima se afirmišu demokratske vrijednosti i ljudska prava:

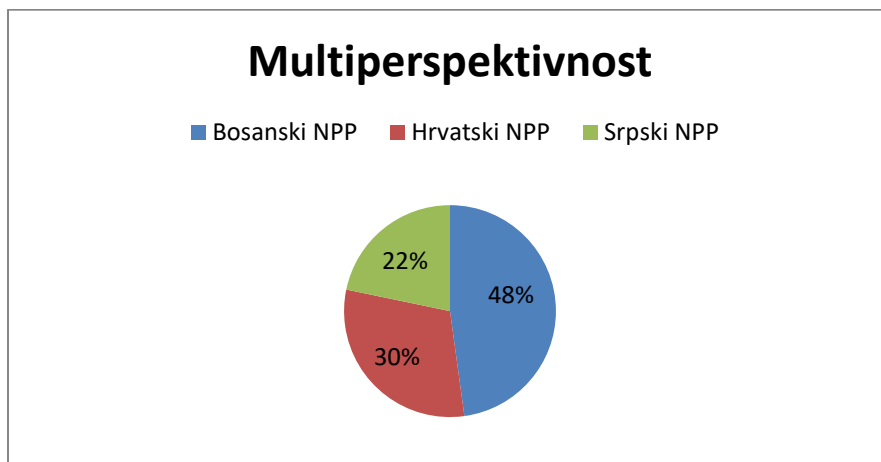
U udžbeniku Povijest 6 za hrvatski NPP, spominje se faraonka i ističe se pozitivan uticaj njene vladavine. „Naslov faraona su ponijele i četiri žene. Najpoznatija je Hatšepsut, koja je u ime svog četverogodišnjeg sina vladala od 1490. do 1468. g. pr. Krista. Hatšepsut je namjerno zahtijevala od egipatskih umjetnika da je na kipovima i slikama prikazuju s bradom jer je željela pokazati i mušku i žensku stranu svoje vladavine. U njezino vrijeme vladali su mir i blagostanje. Gradila je hramove i opremala velike trgovačke i istraživačke pothvate, koji su Egiptu donosili zlato, drvo i egzotične životinje (poput pavijana).“ (Cerovski i Lovrinović, 2011: 55)

U udžbeniku Historija 8, za bosanski NPP, pri uvodu u Novi vijek ističe se da iako je došlo do velikih promjena, ne dolazi do napretka položaja i prava seljaka i radnika. „Novi vijek je kao historijska epoha, obilježio period velikih promjena i napretka, ali se neke stvari nisu naročito promijenile. Takav je primjer položaj seljaka i radnika, koji su u ovom periodu i dalje teško opterećeni i obespravljani.“ (Hasičić, 2011: 8)

U udžbeniku Istojia 9, za srpski NPP, jedno čitavo poglavlje je posvećeno demokratiji i osnovama ljudskih prava. Kroz ovo poglavlje obrađuje se pojam demokratije, ljudskih prava, te se spominju Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, kao i ostale deklaracije o ljudskim pravima. „Zaštita prava i sloboda u okviru OUN ostvaruje se, pored Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i posebnim dokumentima u kojim su precizno utvrđena uža područja ljudskih prava, kao što su:

zaštita od ropstva, zabrana rasne diskriminacije, zaštita prava žena i djece, zabrana nasilja i genocida.“ (Pejić, Tešić i Gavrić, 2017: 205)

Najviše primjera za kriterij multiperspektivnost nalazi se u udžbenicima za bosanski NPP (48%), zatim za hrvatski NPP (30%), te najmanje u udžbenicima za srpski NPP (22%). Pod kriterijem multiperspektivnost izdvajali su se primjeri u kojima autori/ce prikazuju historijske događaje i pojave iz više uglova, i ukazuju učenicima/ama na motive i situaciju u kojoj su se nalazili svi sudionici određenog historijskog događaja. (Graf 31)

Graf 31: *Multiperspektivnost*

Primjeri iz udžbenika u kojima se pojavljuje multiperspektivnost:

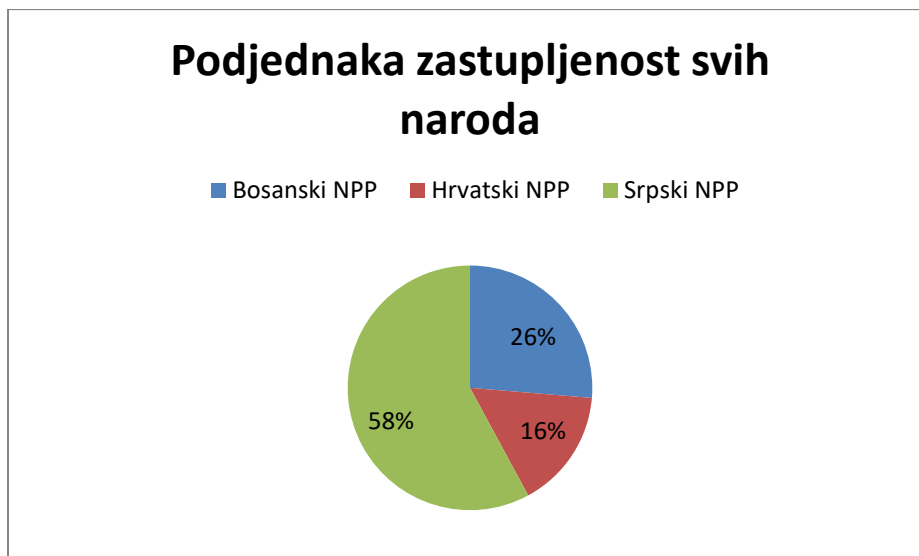
U udžbeniku za 7 razred po bosanskom NPP-u, Historija 7, govori se o širenju islama u Bosni dolaskom Osmanlija, ali se ističe da su, iako je većinom širenje bilo dobrovoljno, postojali i izuzeci. „Širenje islama u Bosni počelo je dolaskom Osmanlija. Prelazak na islam je u većini slučajeva bio dobrovoljan, ali kao i svako pravilo i ovo je imalo izuzetaka, tako da su neki iz više razloga bili prinuđeni preći na islam.“ (Muminović A. i Muminović S., 2010: 117)

U udžbeniku Istorija 7, u lekcijama o Srednjem vijeku, razbija se mit o vitezovima, kao hrabrim i časnim ratnicima, te se opisuje i njihova druga strana na veoma realističan način prilagođen uzrastu učenika/ca. „Međutim, idealni lik plemenitog ratnika nije odgovarao stvarnosti. O tome govori činjenica da je ratovanje osnovno zanimanje viteza. Ratnu vještinu učio je na viteškim turnirima, najprije posmatranjem a zatim učešćem u turnirskim nametanjima. Dešavalo se da viteška

nadmetanja iznevjere svoj takmičarski cilj i da u žestokim borbenim okršajima neki od učesnika izgube život.“ (Mihaljčić, 2017: 166)

U udžbeniku Historija 8, koji se koristi za 9 razred po hrvatskom NPP-u, u lekciji o završetku Prvog svjetskog rata i mirovnim sporazumima, govori se o tome kako u mirovnim sporazumima nisu podjednako učestvovala sve države, te kako su se stavovi naroda razlikovali. „Mirovni sporazumi nisu podjednako primijenili pravo svakog naroda na samoodređenje. Oni koji su sastavljali sporazume nisu uopće razmatrali želje svojih podaničkih naroda. Rezultat toga je bio da je nekih 30 milijuna ljudi ostalo nacionalna ili etnička manjina. Isto tako, plebisciti koji su uslijedili nakon rata u nekim europskim zemljama, pokazali su da neki narodi žele živjeti u državama gdje bi bili nacionalna manjina (npr. neki su se Poljaci opredjeljivali za Njemačku, Slovenci za Austriju).“ (Valenta, 2007: 26)

Primjeri za kriterij Podjednaka zastupljenost svih naroda podrazumijeva spominjanje i obrađivanje pozicija i motiva svih konstitutivnih naroda i manjina u BiH kroz historijske događaje i pojave, kao i uključivanje regionalne perspektive i obrađivanje historije država iz regiona. Najveći broj ovih primjera u 12 analiziranih udžbenika nalazi se u udžbenicima za srpski NPP (58%), zatim u udžbenicima za bosanski NPP (26%), a najmanji u udžbenicima za hrvatski NPP (16%). (Graf 32)

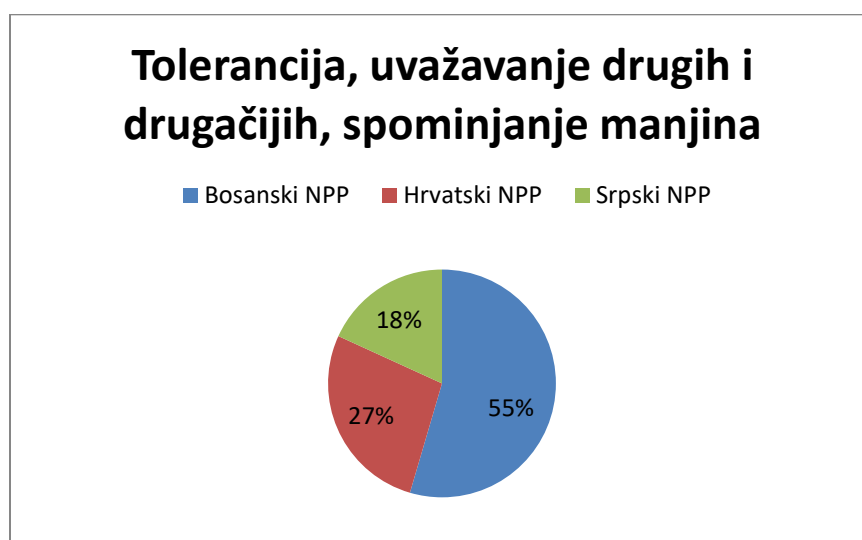
Graf 32: Podjednaka zastupljenost svih naroda

Primjeri u kojima se pojavljuje podjednaka zastupljenost svih naroda:

U udžbeniku Istorija 6 u lekcijama koje se tiču praistorije i antičkog doba, obrađuju se prostori svih država iz regiona pa tako imamo dvije lekcije pod naslovima: „Praistorija na prostorima današnje Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Hrvatske“ (Nijemčević i Milović, 2017: 24) i „Antičko doba na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Hrvatske.“ (Nijemčević i Milović, 2017:101).

U udžbeniku Historija 9 u lekciji pod naslovom Bosanci i Hercegovci na evropskim frontovima ističe se kako su u vojnim jedinicama bili pripadnici svih vjeroispovijesti. „U bosanskohercegovačkim jedinicama zajedno su bili muslimani, katolici i pravoslavci, kao i neznatan broj jevreja.“ (Šabotić i Čehajić, 2012: 127)

Kriterij tolerancija, uvažavanje drugih i drugačijih i spominjanje manjina uključuje primjere iz udžbenika koji pomažu učenicima da razviju toleranciju kroz afirmativno prikazivanje manjina, zatim afirmativno prikazivanje različitosti naroda kako u BiH tako i šire, te isticanje pozitivnih primjera suživota naroda različitih nacija, etničkih pripadnosti, kultura i religija. Također, ovaj kriterij uključuje i primjere u kojima se navode pozitivne karakteristike drugih kultura ili naroda, te direktna afirmacija tolerancije i sličnih vrijednosti. Najveći broj ovih primjera u 12 analiziranih udžbenika nalazi se u udžbenicima za bosanski NPP (55%), zatim u udžbenicima za hrvatski NPP (27%), a najmanji u udžbenicima za srpski NPP (18%). (Graf 33)

Graf 33: *Tolerancija, uvažavanje drugih i drugačijih, spominjanje manjina*

Primjeri u kojima se afirmiše tolerancija, uvažavaju drugi i drugačiji, te spominju manjine:

U udžbeniku Historija 7 u poglavlju Bosna u osmanskom periodu do kraja 18 stoljeća u djelu u kojem se govori o migraciji stanovništva autori zaključuju kako su balkanski narodi imali manje razlika, a više zajedničkih tekovina. „Sva ova kretanja su ostavila pečat na balkanskim narodima koji su imali sve manje razlika a sve više zajedničkih, etničkih i kulturnih tekovina.“ (Muminović i Muminović, 2010: 119)

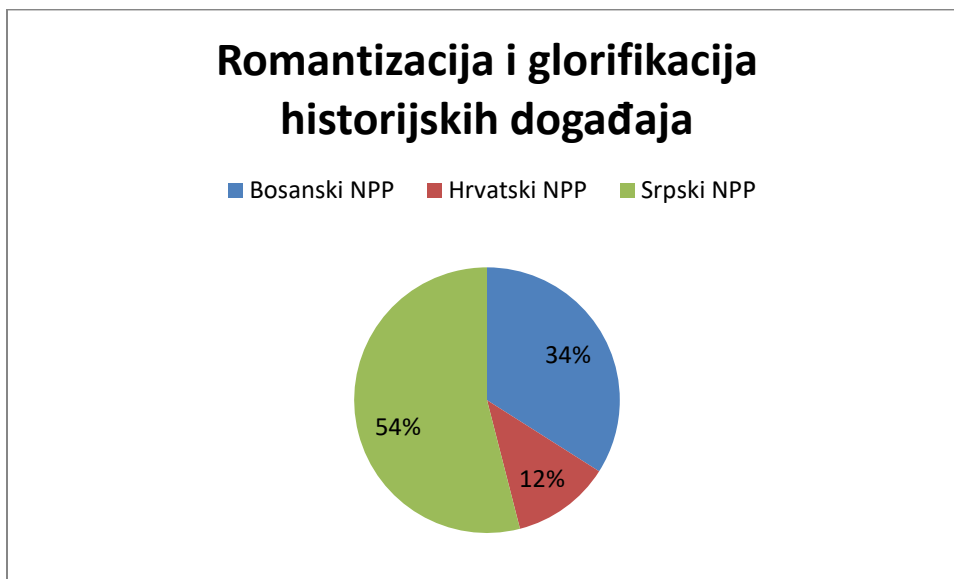
U udžbeniku Povijest 7 u lekciji Europa i Islamski svijet prilikom opisivanja arapske kulture, autori prvenstveno navode utjecaj drugih kultura na arapsku, a zatim objašnjavaju kako su mnoga antička djela sačuvana zahvaljujući Arapima, a u konačnici i govore o tome šta je Arapska kultura donijela u Europu. „Prihvatanje kulturnih dostignuća drugih civilizacija uvelike je utjecalo na visoku razvijenost same arapske kulture. ... Zahvaljujući Arapima, djela mnogih antičkih autora bila su spašena od propadanja i zaborava....Osim toga, Europljani su od Arapa prihvatili sustav pisanja brojki s upotrebom nule te niz drugih izuma (papir, barut i kompas) i mnoge do tad nepoznate biljke (šećernu trsku, naranču, limun, pamuk i rižu)“ (Birin, Rozić, i Šarlija, 2016: 95) Na ovim primjerima možemo vidjeti kako autori prikazuju kako različite kulture mogu pozitivno utjecati jedna na drugu.

U udžbeniku Istorija 9, autori u lekciji Globalizacija, Blakan i mjesto Srba, na vrlo direktan način afirmišu toleranciju, kao preduslov za svjetski poredak koji je pravedan i dostojanstven postavljaju uvažavanje različitih kultura. „Da bi novi svjetski poredak bio poredak pravde i dostojanstva, potrebno je da se budućnost svijeta zasniva na novoj ravnoteži snaga, koja će biti utemeljena na punom uvažavanju različitosti kultura i međusobnom prožimanju.“ (Pejić, Tešić i Gavrić, 2017: 201)

Negativni primjeri iz udžbenika su podijeljeni u četiri kriterija: romantizacija i glorifikacija historijskih događaja, politizirano prikazivanje i tumačenje historijskih činjenica; prikazivanje jedne perspektive; isticanje jednog naroda i stereotipno prikazivanje, generalizacija.

Najveći broj primjera za kriterij romantizacija i glorifikacija historijskih događaja, politizirano prikazivanje i tumačenje historijskih činjenica nalazi se u udžbenicima historije za srpski NPP (54%), zatim za bosanaski NPP (34%), a najmanji za hrvatski NPP (12%). Romantizacija i glorifikacija historijskih događaja podrazumijeva neobjektivno prikazivanje kako događaja, tako i historijskih ličnosti, te se npr. o ratovima govori samo pozitivno, bez spominjanja civilnih žrtava

ili gubitaka, određene bitke ili vladari se opisuju poetski o čemu će više biti riječi u primjerima. Politizirano prikazivanje i tumačenje historijskih činjenica se najčešće manifestuje kroz romantizaciju i glorifikaciju historijskih događaja, i kroz ove primjere se jasno može vidjeti politički narativ vladajućih političkih struktura u BiH. (Graf 34)

Graf 34: *Romantizacija i glorifikacija historijskih događaja*

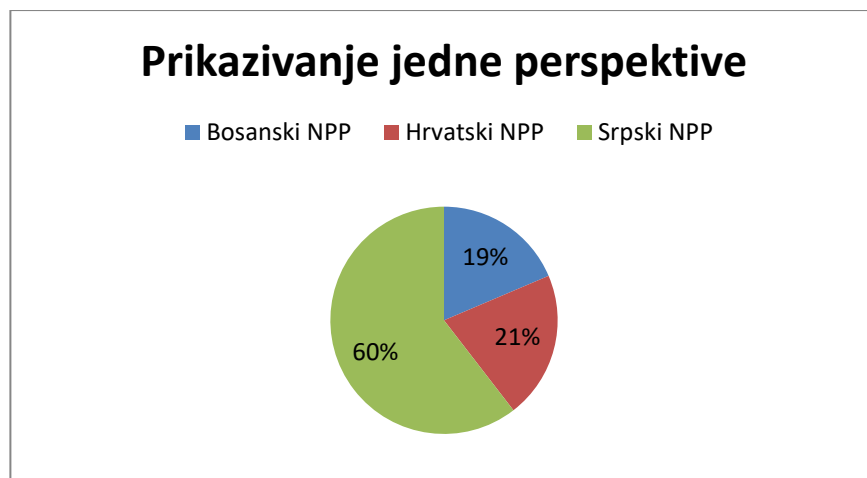
Primjeri za kriterij romantizacija i glorifikacija historijskih događaja:

U udžbeniku Istorija 9 u dijelu gdje se obrađuje sukob između Jugoslavije i Kosova, te intervencija NATO saveza, koristi se jezik koji dodatno produbljuje netrepeljivost i umjesto fokusiranje na činjenice daje se subjektivni doživljaj opisanih događaja. „Najmoćniji vojni savez u istoriji ljudskog društva, od 19 država, sa pet stotina miliona stanovnika, napao je malu miroljubivu balkansku zemlju. Agresori su napada na Jugoslaviju cinički nazvali 'Milosrdni anđeo'“ (Pejić, Tešić i Gavrić, 2017:197)

U udžbeniku Povijest 6 u jednom od zadataka za učenike poslije lekcije o Mikenima i Troji glasi: „Posudite u videoteci film Troja. Raspravite na satu koji su vas se grčki junaci posebno dojmili i zašto.“ (Cerovski i Lovrinović, 2011: 88) Ovim zadatkom se potiču djeca da gledaju film i raspravljaju o njemu u pozitivnom kontekstu, ne skrećući pažnju da njegovu historijsku nevjerodostojnost. A u samom filmu historijski događaji su prikazani na veoma romantičan način.

U udžbeniku Historija 7, u lekciji Bosna u srednjem vijeku, se na vrlo romantičan način opisuje život kraljice Katarine u Rimu. „Tamo je vrijeme provodila usamljena u veličini svoje tuge i nesreće za svojim mužem i svojom djecom, koju više nikad nije vidjela, jer su prešla na islam i kratko poslije umrla.“ (Muminović i Muminović, 2010: 92)

Najveći broj primjera za kriterij prikazivanje jedne perspektive nalazi se u udžbenicima historije za srpski NPP (60%), zatim za hrvatski NPP (21%), a najmanji za bosanski NPP (12%). Prikazivanje samo jedne perspektive u opisivanju historijskih događaja, pojava ili ličnosti samnjuje mogućnost razvijanja kritičkog mišljenja kod učenika, te ih usmjerava na prihvatanje dominantnog narativa kao istinitog. (Graf 35)

Graf 35: *Prikazivanje jedne perspektive*

Primjeri:

U udžbeniku Povijest 7, u lekciji u kojoj se obrađuju križarski ratovi, ponuđena je samo perspektiva kršćana i kao razlog za rat se navodi samo neprijateljsko ponašanje Seldžuka prema kršćanskim hodočasniciima. „No kada su zemlju zauzeli Seldžuci, koji su se počeli neprijateljski odnositi prema hodočasniciima, kod kršćana se javila želja za oslobođenjem Svete zemlje.“ (Birin, Rozić i Šarlija, 2016: 96)

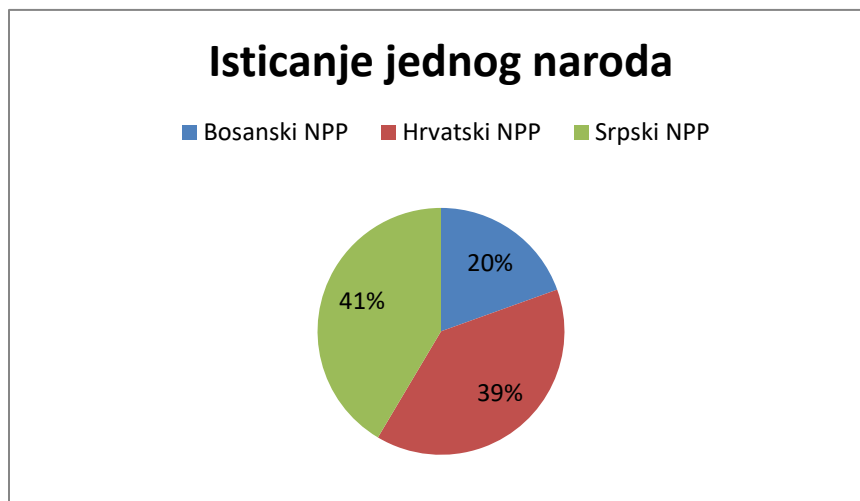
U udžbeniku Historija 8 u lekciji Evropa i svijet u novom vijeku koja govori o velikim geografskim otkrićima ta se otkrića predstavljaju samo pozitivno i o njihovim posljedicama se govori afirmativno, dok se potpuno izostavlja dio o njihovim posljedicama na domicilno stanovništvo.

„Posljedice otkrića su upoznavanje i miješanje kultura i civilizacija, osnivanje kolonija i razmjena biljnih i životinjskih vrsta između Starog i Novog svijeta.“ (Hasičić, 2011: 17)

U udžbeniku Istorija 9, u lekciji Nasilna secesija i raspad Socijalističke Jugoslavije, autori opisujući sukob između Srbije i Kosova, obrađuju samo srpsku perspektivu. „Srpski narod na Kosovu našao se u veoma teškoj situaciji. Šiptarski separatisti i nacionalisti javno su tražili Kosovo- republiku i njeno pripajanje Albaniji. Stalno je vršen pritisak na Srbe i Crnogorce da se iseljavaju, ili da u bescijenje prodaju svoju imovinu. Na srpska imanja naseljavani su emigranti iz Albanije, koji nikad nisu primili jugoslavensko državljanstvo.“ (Pejić, Tešić i Gavrić, 2017: 192-193)

Kriterij isticanje jednog naroda, iako sličan kao i prethodni prikazivanje jedne perspektive, ne podrazumijeva u potpunosti izostavljanje 'druge ili drugih' strana iz historijskih događaja već ističe ulogu jednog naroda u historijskim događajima. Iako se spominju i drugi narodi, fokus je na samo jednom, koji se najčešće pozitivno karakterizuje. Najveći broj ovih primjera nalazi se u udžbenicima za srpski NPP (41%), zatim za hrvatski NPP (39%), a najmanji u udžbenicima za bosanski NPP (20%). (Graf 36)

Graf 36:

Isticanje

jednog naroda

U udžbenicima za hrvatski NPP fokus je stavljen na Hrvatsku i historiju Hrvata. Od analiziranih udžbenika, u Udžbeniku Povijest 6 podjednako je zastupljen sadržaj o Hrvatskoj i BiH, u jednom poglavlju se obrađuje ovaj sadržaj gdje su ravnopravo zastupljene obje države. Međutim, ako se

pogledaju udžbenici Povijest 7 i 8 može se primijetiti da je većina sadržaja o Hrvatskoj. U udžbeniku za 7 razred u 5 poglavlja se obrađuju teme vezane za historiju Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Tih 5 poglavlja sadži 20 lekcija od kojih je jedna posvećena historiji Bosne i Hercegovine, a 18 lekcija je posvećeno historiji Hrvatske. U udžbeniku Povijest 8 koji se koristi za 8. razred devetogodišnjeg školovanja, od 10 poglavlja i 35 lekcija u kojima se spominje prostor ove dvije države, dvije su posvećene historiji Bosne i Hercegovine, a šesnaest historiji Hrvatske (Slika 1). U udžbeniku Povijest 8, koji se koristi za 9 razred su skoro podjednako zastupljene lekcije o BiH i Hrvatskoj. Od 3 poglavlja i 41 lekcije, u 9 lekcija se obrađuje sadržaj vezan za Bosni u Hercegovinu, a u 10 za Hrvastku. Najveći broj lekcija zapravo obrađuje sadržaj vezan za obje države (*npr. Bosna i Hercegovina kao samostalne države*).

	I. SVIJET I HRVATSKA U OSVIT MODERNOG DOBA	
	1. PROSVIJEĆENI APSOLUTIZAM U EUROPI	7
	2. HRVATSKA U RAZDOBLJU PROSVIJEĆENOG APSOLUTIZMA	10
	3. NASTANAK SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA (SAD)	14
	II. OBLIKOVANJE MODERNOG DRUŠTVA – ZNANOST I TEHNOLOGIJA; INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA	
	1. PRVA INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA	19
	2. DRUGA INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA	21
	3. GOSPODARSTVO U HRVATSKIM ZEMLJAMA U VRIJEME PRVE INDUSTRIJSKE REVOLUCIJE	25
	III. EUROPA OD FRANCUSKE REVOLUCIJE DO BEČKOG KONGRESA (1789. – 1815.)	
	1. FRANCUSKA REVOLUCIJA	31
	2. EUROPA U DOBA NAPOLEONA BONAPARTEA	36
	3. HRVATSKE ZEMLJE U NAPOLEONOVO DOBA	41
	IV. HRVATSKI NARODNI PREPOROD I POJAVA MODERNIH NACIJA U EUROPI	
	1. NACIONALNI POKRETI U EUROPI	45
	2. BOSNA I HERCEGOVINA U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA	48
	3. HRVATSKA U OČI PREPORODA	50
	4. HRVATSKI NARODNI PREPOROD	53
	5. ODJECI NARODNOG PREPORODA KOD HRVATA IZVAN BANSKE HRVATSKE	57
	V. REVOLUCIJA 1848. U EUROPI I HRVATSKOJ	
	1. REVOLUCIONARNA ZBIVANJA U EUROPI	63
	2. REVOLUCIONARNA ZBIVANJA U HRVATSKOJ	67
	VI. REVOLUCIJA 1848. U EUROPI I HRVATSKOJ	
	1. GRADANSKO DRUŠTVO	73
	2. KULTURNI RAZVOJ U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA	75
	VII. EUROPA NA VRHUNCU MOĆI: NASTANAK PRVIH MODERNIH DRŽAVA U EUROPI	
	1. EUROPSKE VELESILE U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA	81
	2. ISTOČNO PITANJE, BOSNA I HERCEGOVINA POD AUSTROUGARSKOM VLAŠĆU	87
	VIII. HRVATSKA U SKLOPU HABSBUŠKE MONARHIJE (AUSTRO-UGARSKE) U DRUGOJ POLOVICI 19. I NA POČETKU 20. STOLJEĆA	
	1. HRVATSKA U DOBA BACHOVA APSOLUTIZMA	95
	2. HRVATSKA U DVOJNOJ MONARHIJI	98
	3. MODERNIZACIJA HRVATSKE	103
	4. PREPOROD HRVATA U DALMACIJI, ISTRU I U OSTALIM ZEMLJAMA MONARHIJE	106
	5. HRVATSKA POTKRAJ 19. STOLJEĆA	110
	6. GOSPODARSKE PRILIKE I POLOŽAJ RADNIŠTVA	114
	7. KULTURA U HRVATSKOJ NA PRIJELAZU STOLJEĆA	118
	8. HRVATSKA NA POČETKU 20. STOLJEĆA	122
	IX. SVIJET U DOBA EUROPSKE DOMINACIJE U 19. STOLJEĆU	
	1. DOBA IMPERIJALIZMA I KOLONIJALIZMA	127
	2. GRADANSKI RAT U SAD-U	132
	3. HRVATSKO ISELJENIŠTVO	134
	X. DRUŠTVO, KULTURA I PROMJENE U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU U DRUGOJ POLOVICI 19. I NA POČETKU 20. STOLJEĆA	
	1. GOSPODARSKE I KULTURNE PROMJENE KRAJEM 19. I NA POČETKU 20. STOLJEĆA	137
	2. DRUŠTVENI ODNOSI KRAJEM 19. I NA POČETKU 20. STOLJEĆA	141
	XI. SVJETSKE KRIZE I PRVI SVJETSKI RAT	
	1. SVJETSKE KRIZE I BALKANSKI RATovi	145
	2. PRVI SVJETSKI RAT – OD ATENTATA U SARAJEVU DO ULASKA SAD-A U RAT 1917.	148
	3. PRVI SVJETSKI RAT OD ULASKA SAD-A U RAT 1917. DO SVRŠETKA RATA 1918.	154
	4. HRVATSKA U VRIJEME PRVOGA SVJETSKOG RATA	158
	POJMOVNIK	163

Slika 1: Sadržaj udžbenika za 8. razred devetogodišnje osnovne škole Povijest 8

U udžbenicima za srpski NPP fokus je stavljen na Srbiju i historiju Srba. U udžbeniku Istorija 6 ovo nije vidljivo s obzirom da je naglasak stavljen na regionalnu perspektivu i zastupljene su sve države iz regije (BiH, Srbija, Hrvatska i Crna Gora). Regionalna perspektiva u udžbeniku za 7 razred se nastoji donekle održati, međutim jasno prevladava sadržaj o Srbiji. U 4 poglavlja se obrađuju teme vezane za region, od 20 lekcija u tim poglavljima 4 su posvećene historiji Bosne i

Hercegovine, a 8 historiji Srbije. Međutim nerijetko se ističe kako je Bosna i Hercegovina „kasno postala samostalna država i kako je dugo bila smatrana geografskim pojmom u okviru Srbije.“ (Mihaljčić, 2017: 53) U udžbeniku za 8 i 9 razred to je još vidljivije i jasno je da je većina sadržaja koji se tiče lokalne historije o Srbiji i pisan iz perspektive srpskog naroda. U udžbeniku Istorija 8 od 3 poglavlja u kojim se nalazi 20 lekcija, tri se odnose na historiju Bosne i Hercegovine, a dvanaest na historiju Srbije. U udžbeniku za 9. razred u 5 poglavlja u 29 lekcija se obrađuju teme vezane za historiju regije, u tri lekcije se obrađuje historija Bosne i Hercegovine, dok se u pet obrađuje historija Srbije. Bitno je napomenuti i da u lekcija u kojima se obrađuju generalne teme vezane za Južnoslavenske narode, prednjači sadržaj o Srbiji. Osim toga, dva poglavlja koja se odnose na Bosnu i Hercegovinu koncipirana su tako da se fokusiraju na srpski narod – *Srbi u BiH i Prvi svjetski rat* i *Rat u Bosni i Hercegovini i nastanak Republike Srpske*. (Slike 2 i 3)

САДРЖАЈ

I ЕВРОПА И СВИЈЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА	
ЕВРОПА И СВИЈЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА.....	10
ПРОМЈЕНЕ У ПРИВРЕДИ И ДРУШТВУ КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА.....	11
МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА.....	14
РАЗВОЈ НАУКЕ И ТЕХНИКЕ.....	20
Кроз вријеме.....	24
II БАЛКАНСКЕ ЗЕМЉЕ И МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА	
СРБИЈА ОД 1878. ДО 1912. ГОДИНЕ.....	27
ЦРНА ГОРА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА.....	33
АУСТРО-УГАРСКА НАГОДБА И ПОЛОЖАЈ ПОТЧИЊЕНИХ НАРОДА У АУСТРИЈИ И УГАРСКОЈ.....	37
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА ПОД АУСТРОУГАРСКОМ ВЛАШЋУ (1878-1914).....	41
БАЛКАНСКИ РАТОВИ.....	46
Кроз вријеме.....	51
III ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ	
ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ.....	54
СРБИЈА И ЦРНА ГОРА У ПРВОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ.....	63
СРБИ У БиХ И ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ.....	68
СТВАРАЊЕ КРАЉЕВИНЕ СХС.....	71
Кроз вријеме.....	76
IV СВИЈЕТ ИЗМЕЂУ ПРВОГ И ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА	
СВИЈЕТ И ЕВРОПА.....	79
УЗРОЦИ ПОЈАВА НОВИХ ИДЕОЛОГИЈА (КОМУНИЗАМ, ФАШИЗАМ И НАЦИЗАМ).....	82
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ.....	87
КА ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ.....	89
РАЗВОЈ НАУКЕ, ТЕХНИКЕ И КУЛТУРЕ.....	91
Кроз вријеме.....	94
V ЈУГОСЛАВИЈА ИЗМЕЂУ ДВА СВЈЕТСКА РАТА	
КРАЉЕВИНА СХС (1918- 1929).....	97
ЈУГОСЛАВИЈА (1929-1939).....	100
ДРЖАВНО-ПРАВНО ПРЕУРЕЂЕЊЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	107
Кроз вријеме.....	111

Slika 2: Sadržaj udžbenika Istorija 9 za 9. razred osnovne škole (prva stranica sadržaja)

САДРЖАЈ

VI ДРУГИ СВЈЕТСКИ РАТ (1939-1945)

ПРВА ФАЗА РАТА (ОД СЕПТЕМБРА 1939. ДО ЈУНА 1941).....	115
ДРУГА ФАЗА РАТА (ЈУНИ 1941. ДО КАПИТУЛАЦИЈЕ ИТАЛИЈЕ 1943.).....	121
АПРИЛСКИ РАТ И ПОДЈЕЛА ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	124
РАЗЛИЧИТИ ПРИСТУПИ РАТУ У ЈУГОСЛАВИЈИ.....	130
Кроз вријеме.....	134
РАТ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1942. И 1943. ГОДИНЕ.....	135
ТРЕЋА ФАЗА РАТА (од капитулације Италије 1943 до капитулације Јапана 1945).....	143
РАТ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1944-1945. ГОДИНЕ.....	148
РЕЗУЛТАТИ И ПОСЉЕДИЦЕ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА.....	154
Кроз вријеме.....	157

VII СВИЈЕТ ПОСЛИЈЕ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА

ПОСЛИЈЕРАТНИ СВИЈЕТ И ЊЕГОВЕ СУПРОТНОСТИ.....	161
БЛОКОВСКА ПОДЈЕЛА, ХЛАДНИ РАТ И ДЕКОЛОНИЗАЦИЈА.....	164
НАУКА И КУЛТУРА.....	171
СЛОМ СОЦИЈАЛИЗМА У СССР И ЕВРОПИ.....	174
Кроз вријеме.....	180

VIII ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛИЈЕ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА

ЈУГОСЛАВИЈА ОД 1945. ДО 1947. ГОДИНЕ.....	183
ОДНОСИ У ЈУГОСЛАВИЈИ ОД 1974. ДО 1991. ГОДИНЕ.....	189
НАСИЛНА СЕЦЕСИЈА И РАСПАД СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	192
РАТ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И НАСТАНАК РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.....	195
НАСТАНАК САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	196
ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, БАЛКАН И МЈЕСТО СРБА.....	200
ПОЈАМ ДЕМОКРАТИЈА И ОСНОВНА ЉУДСКА ПРАВА.....	202
Кроз вријеме.....	209

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РИЈЕЧИ.....	210
--------------------------	-----

ЛИТЕРАТУРА.....	213
-----------------	-----

Slika 3: Sadržaj udžbenika Istorija 9 za 9. razred osnovne škole (druga stranica sadržaja)

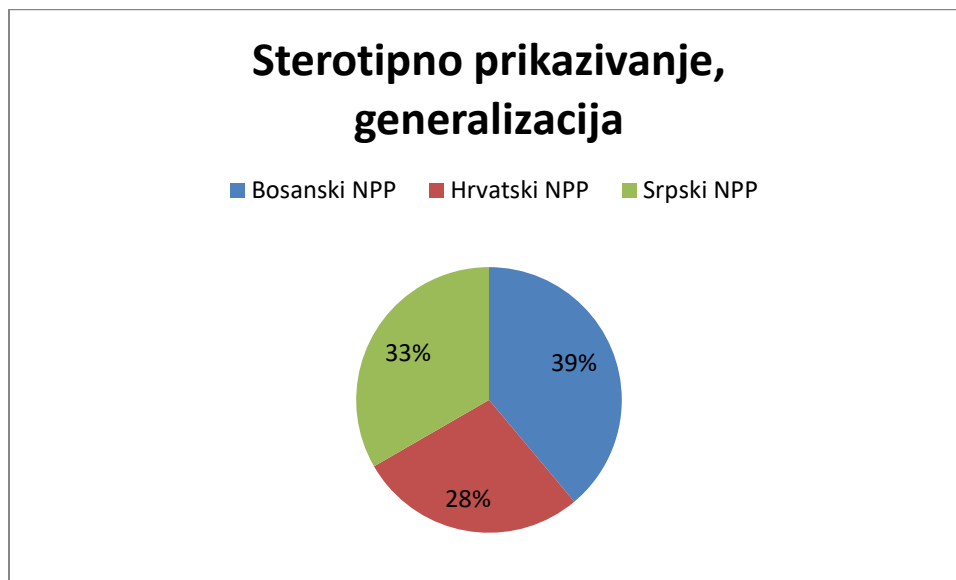
Slika 4: Udžbenika Istorija 9, lekcija Nasilna secesija i raspad Socijalističke Jugoslavije

Slika 5: Udžbenik Istorija 9, lekcija Nastanak Savezne Republike Jugoslavije

Što se tiče udžbenika za bosanski NPP, u njima se nalazi najmanje sadržaja koji spada u ovaj kriterij, međutim nerijetko se dešava da autori događaje prikazuju iz perspektive bošnjačkog naroda. Pa tako lekcije koje obrađuju Agresiju na BiH pisane su tako da učenicima predstavljaju isključivo stradanje bošnjačkog naroda, dok se ne govori o stradanjima nebošnjačkih naroda.

Najveći dio primjera za kriterij stereotipno prikazivanje i generalizacija se nalazi u udžbenicima za bosanski NPP (39%), zatima u udžbenicima za srpski NPP (33%), a najmanji broj u udžbenicima za hrvatski NPP (28%). Stereotipno prikazivanje i generalizacija negativno utječu na razvijanje kritičkog razmišljanja i tolerancije kod učenika, te doprinose razvijanju predrasuda prema drugim kulturama. U ovaj kriterij su se ubrajali svi primjeri u kojim su narodi, događaji, običaji i kulture opisani koristeći se predrasudama ili stereotipima, kao i primjeri u kojima se koristi generalizacija. U ovim primjerima autori udžbenika nisu ponudili učenicima više izvora ili informacija na osnovu kojih bi oni mogli samostalno izvesti zaključke. (Graf 37)

Graf 37: *Stereotipno prikazivanje, generalizacija*

Primjeri:

U udžbeniku Historija 7 u lekciji Evropa, Bizant i Arapski svijet prilikom opisivanja dolaska Arapa u Evropa, Evropa se opisuje kao zaostala. „Dok je najveći dio Evrope bio zaostao, u muslimansku Španiju Ziryab je donio nove profinjene običaje i modu.“ (Muminović i Muminović, 2010: 40) Ovdje vidimo kako su autori okarakterisali najveći dio Evrope kao zaostao bez da su ponudili dodatna objašnjenja za to.

U udžbeniku Istorija 7, u dijelu u kojem se učenici upoznaju sa islamom, islam se opisuje kao religija kojoj je krajnji cilj da ne bude drugih religija. „Kuran propisuje borbu sve dok ne bude druge vjere osim ove u Arapa.“(Mihaljčić, 2017: 33)

U udžbeniku Povijest 7 prilikom opisivanja Srednjovjekovne Bosne i Huma, ističe se veza Bosne s Hrvatskom, ističe se da su dijelovi Bosne bili dio Hrvatske, a za bosanske kraljeve se često navodi da su bili hrvatskog porijekla. Srednjovjekovna Bosna se stereotipno opisuje kao dio Hrvatske. „Područje Bosne bilo je naseljeno još u prapovijesti. Materijalni ostaci prapovijesnih kultura i geografsku cjelinu zajedno s teritorijem današnje Hrvatske. Dolinama bosanskih Rijeka vodili su glavni putovi iz Panonije i Podunavlja prema Jadranu. Njima su se kretali trgovci i ostali putnici, ujedinjujući na taj način jadransku obalu s panonskim zaleđem. Tim istim putovima u novu su domovinu stigli i Hrvati, čiji se jedan dio na putu prema Dalmaciji zastavio u Bosni i tu naselio. Početni dio srednjovjekovne bosanske povijesti na taj je način usko vezan uz Hrvatsko kraljevstvo. Dapače, određeni dio Bosne bio je u to vrijeme sastavni dio srednjovjekovne hrvatske države, o čemu svjedoči i bizantski car - pisac Konstantin VII, Porfirogenet. Od početka XII. stoljeća Bosna je započela svoj samostalni razvitak, a na njezinom su se čelu nalazili vladari hrvatskog roda.“ (Birin, Rozić i Šarlija, 2016: 117)

Nakon ove analize možemo se osvrnuti na tri posebne hipoteze koje su iznesene u prvom metodološkom okviru rada, a to su:

Posebna hipoteza 2: Pristrasnost u udžbenicima za predmet Historija, sva tri nastavna plana i programa, posebno je iskazana u nastavnim cjelinama koje obrađuju historijske događaje na prostoru Bosne i Hercegovine, što doprinosi međuetničkim tenzijama.

Posebna hipoteza 5: U udžbenicima za predmet historija, srpskog i hrvatskog nastavnog plana i programa, više se pažnje pridaje značajnim historijskim događajima i ličnostima relevantnim za Srbiju odnosno Hrvatsku.

Posebna hipoteza 6: Udžbenicima za predmet historija u osnovnim školama krši se Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju jer svojim sadržajem ne razvija svijesti o pripadnosti državi BiH, već ističe povezanost konstitutivnih naroda sa drugim državama.

Kao što je navedeno u ovom poglavlju nastavne cjeline u kojima se obrađuju historijski događaji i dešavanja na prostoru Bosne i Hercegovine prikazani su vrlo subjektivno i kroz perspektivu jednog od tri konstitutivna naroda. Pa tako u udžbenicima za hrvatski nastavni plan i program nerijetko se prostor Bosne i Hercegovine posmatra dijelom Hrvatske, te se veličaju doprinosi Hrvata i katoličke crkve u izgradnji Bosne i Hercegovine kroz historiju. U udžbenicima za srpski

nastavni plan i program, situacija je slična, samo se prostor Bosne i Hercegovine smatra dijelom Srbije. U udžbenicima za bosnaski nastavni plan i program, situacija je donekle drugačija, s obzirom da se Bosna i Hercegovina i njen nastanak i razvoj kroz historiju posmatraju nezavisno od susjednih država, međutim nerijetko se dešava prikazivanje historijski događaja iz perspektive jednog naroda, u ovom slučaju Bošnjaka. Jednoperspektivno prikazivanje historijskih događaja, sa elementima glorificiranja jednog naroda, a pri tome korištenju generalizacije pri opisivanju drugih naroda ne može ni na koji način doprinijeti međunacionalnom razumijevanju, pomirenju i izgradnji mira. Ovakav način predstavljanja historijskih događaja doprinosi samo rastu međunacionalnih tenzija, produbljavanju ukorijenjenih stereotipa i predrasuda.

Još jedna zabrinjavajuća činjenica je da učenici u Bosni i Hercegovini kroz srpske i hrvatske nastavne planove i programe i njihove udžbenike više vremena provedu učeći o susjednim državama (Hrvatskoj ili Srbiji). Uz to o Bosni i Hercegovini uče kao o historijski vezanom području za jednu od ove dvije države, koja je kasno stekla samostalnost.

U čl. 3 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini kao jedan od općih ciljeva obrazovanja se navodi i: „razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, na način primjeren civilizacijskim tekovinama, upoznavajući i uvažavajući druge i drugačije, poštujući različitosti i njegujući međusobno razumijevanje, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u Bosni i Hercegovini i svijetu.“ (Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, 2003)

Iako se učenje o Srbiji u okviru srpskog nastavnog plana i programa i Hrvatskoj u okviru hrvatskog nastavnog plana i programa može posmatrati kao razvijanje svijesti o vlastitom kulturnom identitetu, način na koji se to radi u suprotnosti je s prvim dijelom ovog općeg cilja, a to je razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini. Ako se o Bosni i Hercegovini uči kao o dijelu druge države, ako se ne obrađuje direktno i detaljno njena historija, a pri tome se uči detaljnije o drugoj državi, učenice barem kroz predmet historija neće moći razviti svijest o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, te samim time se krši ovaj zakon. Zbog svega gore navedenog možemo smatrati da su posebne hipoteze 2, 5 i 6 potvrđene.

VI ZAKLJUČAK

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini sistemski služi kao dezintegrativna sila u društvu. Nadležnost nad obrazovanjem imaju entiteti i Brčko Distrikt dok državni nivo ima samo koordinacijsku ulogu. S obzirom da je nadležnost nad obrazovanjem toliko decentralizirana, to ostavlja prostor za manipulaciju i korištenje obrazovanja za postizanje ciljeva dominantnih političkih elita. Iako zakoni sami po sebi nisu loši i imaju veoma pozitivnih elemenata, u pitanje se dovodi njihova implementacija, kao i implementacija strateških planova iz oblasti obrazovanja. Ciljevi i aktivnosti iz strateških planova se najčešće ili ne sprovode ili sprovode djelomično, rokovi se ne poštuju, te se ciljevi prebacuju samo iz jednog u drugi strateški plan.

Trenutni zakonodavni okvir i cjelokupna situacija u bh. društvo omogućava kreiranje tri paralelna obrazovna sistema. Svaki od njih je većinom sredstvo indoktrinacije u službi političkih elita. Umjesto da se radi na izgradnji mira i inteviziranja procesa pomirenja, kroz obrazovanje u Bosni i Hercegovini se produbljuje jaz između različitih nacionalnih grupa, jačaju predrasude i stereotipi koji u konačnici doprinose nastavku konflikta.

Kao što se navodi u posebnoj hipotezi broj tri, postojanje nacionalne grupe predmeta i različitosti nastavnih planova i programa i udžbenika predmeta historija osnova je etnički podijeljenog školskog sistema i fenomena dvije škole pod jednim krovom. Odvajanje djece po nacionalnoj osnovi u školama, može dovesti samo do produbljenja jaza i kreiranja netrepeljivosti. Osim toga nacionalna grupa predmeta pruža odličnu priliku za prenošenje huškačkih narativa, dijeljenje na 'nas' i 'njih', te stvaranje privida da su narodi u Bosni i Hercegovini toliko različiti da trebaju učiti različitu historiju, ali i druge predmete iz nacionalne grupe predmeta. Osim toga, djeca se fizički odvajaju što dodatno onemogućava rušenje stereotipa i predrasuda koje mogu imati jedni prema drugima.

Zakonodavni okvir i trenutna podjela nadležnosti nad obrazovanjem dozvoljavaju kreiranje udžbenika i nastavnih planova i programa za predmet historija koji svojim sadržajem podupiru razdor i netrepeljivost između konstitutivnih naroda u BiH. Osim što se u nekim udžbenicima izostavljaju bitna historijska dešavanja i činjenice, udžbenici su koncipirani na način da je narod iz čije je perspektive pisan udžbenik uvijek glorificiran, viktimiziran, bez objektivnog propitivanja

historijskih činjenica i analiziranje uzroka i posljedica historijskih događaja. Tko da, na primjer, Gavrilo Princip u jednom udžbeniku može bit heroj, u drugom zločinac, ali rijetko se učenici navode na to da promisle njegovo djelo što objektivnije u kontekstu vremena u kojem se desilo. Također se dosta historijskih događaja u udžbenicima romantizira i vrijednosno određuje bez propitivanja, a u nastavnim planovima i programima možemo vidjeti da je najčešći cilj zapravo da učenici samo zapamte te činjenice i ponove ih.

U udžbenicima se ističe glorifikacija ratova i patriotizma (u smislu spremnosti umiranja za državu i mučeništva kao kriterija za patriotizam) naspram ideje mira ili napora uložениh u izgradnju mira. Kada se i govori o postizanju mira to se najčešće radi jednostrano, odnosno ističu se napori samo jedne strane, najčešće se radi o religijskim organizacijama. U udžbenicima za hrvatski i srpski nastavni plan i program, prevladava sadržaj o historiji Hrvatske i Srbije. Nerijetko se Bosna i Hercegovina posmatra kao dio ove dvije države. Naravno, pristrasnost u udžbenicima je najviše prisutna u nastavnim cjelinama koje obrađuju historijske događaje na prostoru Bosne i Hercegovine, što doprinosi međuetničkim tenzijama. Ovdje je jedini izuzetak udžbenik za bosanski nastavni plan i program, gdje se većinom samo ne spominju drugi narodi, ali se i ne karakterišu kao agresori. Djeca se uče trima verzijama historije, koje najčešće prikazuju njihov narod kao žrtvu, a druga dva naroda kao agresora. Ako tome dodamo i fizičku odvojenost djece u slučajevima dvije škole pod jednim krovom, jasno je da izgradnja mira nije u cilju političkih elita u Bosni i Hercegovini i teško je i očekivati da djeca iz osnovne škole mogu izaći bez predrasuda prema drugim narodima.

Ovim možemo zaključiti da je posebna hipoteza broj šest dokazana i da se udžbenicima za predmet historija u osnovnim školama krši se Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju jer svojim sadržajem ne razvija svijesti o pripadnosti državi BiH, već ističe povezanost konstitutivnih naroda sa drugim državama.

Ukratko, u Bosni i je prisutna kulturna represija manjina kroz obrazovanje, segregacija u obrazovanju, veličanje jednog naroda ili nacije, sa svojim pandanom naglašavanjem i određivanjem jednog naroda ili nacije kao konstantne žrtve, te manipulacija historije i udžbenika za političke svrhe.

Kroz ovaj rad može se zaključiti da obrazovanje u Bosni i Hercegovini djeluje kao dezintegrativni faktor u izgradnji mira u Bosni i Hercegovini posredstvom predmeta historija u osnovnim školama. Obrazovanje zapravo djeluje kao produžena ruka političkih elita i oslikava političku situaciju u Bosni i Hercegovini, pri tome zanemarujući zakonom definisane zadatke i univerzalne ciljeve obrazovanja definisane u međunarodnim konvencijama koje je Bosna i Hercegovina potpisala.

Možemo zaključiti da je generalna hipoteza ovog rada potvrđena. Obrazovanje posredstvom predmeta historija/povijest/istorija u osnovnim školama djeluje kao dezintegrativni faktor u izgradnji mira u Bosni i Hercegovini. Nastava predmeta historija u osnovnim škola doprinosi razvoju predrasuda i stereotipa, kao i netrepeljivosti među narodima u Bosni i Hercegovini. Svojim sadržajem ne potiče razvoj kritičkog razmišljanja, tolerancije i ne promovise ideje pomirenja i suživota. Samim time ne doprinosi izgradnji mira u Bosni i Hercegovini.

Da bi se ovakvo stanje promijenilo prvenstveno je potrebna politčka volja i konsenzus na državnom nivou o generalnom unapređenju i investiranju u obrazovanje. Potrebno je postaviti ciljeve i zadatke obrazovanja koji bi bili u cilju izgradnje mira i društva u kojem se poštuju ljudska prava i vladavina zakona.

VII LITERATURA

KNJIGE I IZVJEŠTAJI:

1. Analiza nastavnog plana i programa za devetogodišnje osnovno obrazovanje (2011). Sarajevo: Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo.
2. Bratanić, M. (1993). *Mikropedagogija treće izdanje*. Zagreb: Školska knjiga Zagreb.
3. Bush, K. i Saltarelli, D. (2000). *The Two Faces of Education in Ethnic Conflict*. Firenca: United Nations Children's Fund, Innocenti Research Centre, Florence, Italy.
4. Campbell, D. (2003). *Nacionalna dekonstrukcija: nasilje, identitet i pravda u Bosni*. Sarajevo: Forum Bosna.
5. Cubberley, P. E. (2005). *The History of Education, The Project Gutenberg E-book*.
6. *Graham-Brown, Martin 1994, The Role of the Curriculum, in Education Rights and Minorities*. London: Minority Rights Group, London.
7. Izvještaj: "Dvije škole pod jednim krovom" - najvidljiviji primjer diskriminacije u području obrazovanja u Bosni i Hercegovini (2018). OSCE.
8. Izvještaj: *Kolateralna šteta Dejtonskog mirovnog sporazuma: Diskriminacija manjina u Bosni i Hercegovini, dvadeset godina kasnije* (2015). Minority Rights Group.
9. Izvještaj: *Stanje djece u svijetu specijalno izdanje* (2009). UNICEF.
10. Kapo, M. (2012). *Nacionalizam i obrazovanje: studija slučaja Bosna i Hercegovina*. Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH.
11. Karge, H. i Batarilo, K. (2008). *Reforma nastave povijesti u Bosni i Hercegovini*. Institut za međunarodno istraživanje udžbenika Georg Eckert Braunschweig, Njemačka.
12. Marinović, M. (2014). *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja (Metodički priručnik za nastavnike povijesti)*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
13. Parker, A. C. (2013). Peacebuilding Education: Using Conflict for Democratic and Inclusive Learning Opportunities for Diverse Students. *International Journal of Peace Studies*, Vol 18, No 2 (2013), str. 5-26.
14. Magaš, B. (ur.) (1998). *Pitanje opstanka: zajednički obrazovni sustav za Bosnu i Hercegovinu: zbornik priloga i diskusija sa seminara o zajedničkom obrazovnom sustavu za Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Promocult.

15. Polić, M. (1993). *Odgoj i svijest*. Zagreb: Nakladnik Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
16. Slatina, M. (1998). *Nastavni metod – prilog pedagoškoj moći suđenja*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
17. Smith, A. i Vaux, T. (2003). *Education, Conflict and International Development*. Oxford: Department for International Development, UK.
18. Stradling, R. (2001). *Kako predavati historiju Evrope 20. vijeka*. Sarajevo: Council of Europe Publishing.
19. Termiz, Dž. (2009). *Metodologija društvenih nauka*. Lukavac: NIK „Grafit“.
20. Termiz, Dž. (2014). *Specifičnosti metodologije istraživanja u bezbjednosnoj djelatnosti*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
21. Termiz, Dž. i Milosavljević, S. (2000). *Praktikum iz metodologije politikologije*. Sarajevo.
22. Trbić, Dž. (ur.) (2007). *Čemu učimo djecu: Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta*. Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH.
23. Trbić, Dž. i Kojić Hasanagić, S. (2007). *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Čemu učimo djecu Istraživanje stavova roditelja i učenika o vrijednostima u nastavnim planovima i programima i udžbenicima*. Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH.
24. Vukasović, A. (2001). *Pedagogija sedmo izdanje*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor “Mi”.

DOKUMENTI I ZAKONI:

1. Službeni glasnik BiH: Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, br.18/03
2. Službeni glasnik Republike Srpske: Zakona o osnovnom vaspitanju i obrazovanju, br. 74/08, 106/09, 104/11 44/17
3. Službeni glasnik BD BIH: Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u BDBIH, br. 10/08, 25/08
4. Službene novine Kantona Sarajevo: Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju, br. 10/04, 21/06, 26/08, 31/11
5. Službene novine Srednjobosanskog kantona: Zakon o osnovnoj školi, br. 11/01, 17/04
6. Ujedinjeni narodi: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948.
7. Ujedinjeni narodi: Konvencija o pravima djeteta, 1989.

UŽBENICI:

1. Šabotić, I. i Čehajić, M. (2009). *Historija 6, udžbenik za šesti razred devetogodišnje osnovne škole*. Tuzla: NAM Tuzla.
2. Muminović, A. i Muminović, S. (2010). *Historija za 7. razred devetogodišnje osnovne škole*. Sarajevo: IP „SVJETLOST“ d.d.
3. Hasičić, A. (2011). *Historija udžbenik za 8. razred devetogodišnje osnovne škole*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
4. Šabotić, I. i Čehajić, M. (2012). *Historija 9, udžbenik za deveti razred devetogodišnje osnovne škole*. Tuzla: NAM Tuzla | Vrijeme Zenica.
5. Cerovski, S. i Lovrinović, N. (2011). *Povijest 6 udžbenik povijesti za 6. razred devetogodišnje osnovne škole*. Mostar: Školska naklada.
6. Birin, A., Rozić, M. i Šarlija, T. (2016). *Povijest 7 udžbenik za sedmi razred devetogodišnje osnovne škole*. Mostar: Naklada Alfa d.o.o.
7. Akmadža, M., Bekavac, S. i Rozić, M. (2016). *Povijest 8 udžbenik za osmi razred devetogodišnje osnovne škole*. Mostar: Naklada Alfa d.o.o.
8. Valenta, L. (2007). *Povijest za 8. razred osnovne škole*. Sarajevo: Bosanska riječ.
9. Nijemčević, Đ. (2017). *Istorija za 6. razred osnovne škole*. Istočno Sarajevo: JP „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“ a.d.
10. Mihaljčić, R. (2017). *Istorija za 7. razred osnovne škole*. Istočno Sarajevo: JP „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“ a.d.
11. Vujadinović, Ž., Kuprešanin, S. i Nagradić, G. (2017). *Istorija za 8. razred osnovne škole*. Istočno Sarajevo: JP „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“ a.d.
12. Pejić, R., Tešić, S. i Gavrić, S. (2017). *Istorija za 9. razred osnovne škole*. Istočno Sarajevo: JP „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“ a.d.

NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI:

1. Nastavni plan i program za osnovne škole, Predmet: historija/povijest, Kanton Sarajevo, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade, Sarajevo, 2018.
2. Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2008.

3. Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Kantona Središnja Bosna, Travnik, 2009.
4. Nastavni plan i program za osnovno obrazovanje i vaspitanje, Republika Srpska Ministarstvo prosvjete i kulture Republički pedagoški zavod, Zavod za udžbenička i nastavna sredstva, Istočno Sarajevo, 2014.
5. Nastavni program predmeta istorija za 9. razred, Republika Srpska Ministarstvo prosvjete i kulture Republički pedagoški zavod, Zavod za udžbenička i nastavna sredstva.

INTERNET IZVORI:

1. Ministarstvo civilnih poslova BiH: Pregled zakona nadležnih ministarstava iz oblasti obrazovanja, dostupno na: <http://mcp.gov.ba/publication/read/pregled-zakona-nadleznih-ministarstava-iz-oblasti-obrazovanja?lang=en> (datum pristupa: 22.11.2020)
2. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, dostupno na: <http://www.fmon.gov.ba/> (datum pristupa: 22.11.2020)
3. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, dostupno na: <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Pages/default.aspx> (datum pristupa: 22.11.2020)
4. "Bloom's Taxonomy of Educational Objectives." Bloom's Taxonomy of Educational Objectives, The Center for Teaching and Learning, NC Charlotte, <http://teaching.uncc.edu/services-programs/teaching-guides/course-design/blooms-educational-objectives> (datum pristupa: 27.05.2021)
5. Behram, Mirsad. "Politička Segregacija Učenika." Radio Slobodna Europa, dostupno na: www.slobodnaevropa.org/a/segregacija-skola-mostar/28586739.html (datum pristupa: 30.06.2021)
6. "Mapa: Dvije Škole Pod Jednim Krovom u BiH." Diskriminacija.ba, dostupno na: www.diskriminacija.ba teme/ mapa-dvije-%C5%A1kole-pod-jednim-krovom-u-bih (datum pristupa: 9.06.2021)

PRILOG

PRIMJERAK ANKETNOG UPITNIKA

Dragi/a učeniče/ce,

Pred tobom se nalazi anketa namijenjena učenicima osnovnih i srednjih škola. Anketni upitnik sprovodi se u svrhu izrade magistarskog rada pod nazivom "Utjecaj obrazovanja na izgradnju mira posredstvom predmeta historija/povijest/istorija u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini".

Molim te da izdvojiš 5-10 minuta svoga vremena i popuniš anketu. Anketa je osmišljena tako da se može ispuniti u jako kratkom vremenskom roku. Pitanja su koncipirana tako da na najbolji način prezentuju tvoja mišljenja o datoj temi. Informacije koje ćeš mi dati su strogo povjerljive. Tvoji odgovori bit će kombinovani s odgovorima drugih sudionika i korišteni samo u svrhu statističke analize.

NAPOMENE:

- Radi osiguravanja tvoje anonimnosti, molim te ne piši svoje ime nigdje na anketu.
- Ne postoje netačni odgovori, bitna su samo tvoja mišljenja.
- Molim te da na pitanja odgovaraš što pažljivije.

Svi odgovori su od velikog značaja za istraživanje. Hvala ti puno na izdvojenom vremenu.

1. Spol: Ž M (zaokružiti)

2. Koliko imate godina? _____

3. Mjesto prebivališta: _____

4. Stručna sprema Vaših roditelja:

a) Nema završenu osnovnu školu

b) Završena osnovna škola

c) Srednja stručna sprema (SSS)

d) Viša stručna sprema (VŠS)

e) Visoka stručna sprema (VSS)

f) Magistar ili doktor nauka

Koristeći skalu od 1 do 5, kako je naznačeno ispod, označi u kojem stepenu se slažeš sa svakom tvrdnjom tako što ćeš zaokružiti broj koji najbolje opisuje tvoje mišljenje. Brojevi znače:

1

2

3

4

5

u potpunosti se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	djelimično se slažem	u potpunosti se slažem
------------------------------------	-------------------------------	---	-------------------------	------------------------------

1. Vjerujem svemu što pročitam u udžbeniku historije.

1	2	3	4	5
u potpunosti se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	djelimično se slažem	u potpunosti se slažem

2. Kada učimo o historiji Bosne i Hercegovine učimo najviše o svim narodima podjednako.

1	2	3	4	5
u potpunosti se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	djelimično se slažem	u potpunosti se slažem

3. Narodi u Bosni i Hercegovini su više lični nego što se razlikuju.

1	2	3	4	5
u potpunosti se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	djelimično se slažem	u potpunosti se slažem

4. Narodi u Bosni i Hercegovini imaju različitu historiju.

1	2	3	4	5
----------	----------	----------	----------	----------

u potpunosti se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	djelimično se slažem	u potpunosti se slažem
------------------------------------	-------------------------------	---	-------------------------	------------------------------

5. Kroz historiju najviše učimo o ratovima.

1	2	3	4	5
u potpunosti se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	djelimično se slažem	u potpunosti se slažem

6. Učenici različitih nacionalosti ne bi trebali odvojeno da pohađaju predmet historija.

1	2	3	4	5
u potpunosti se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	djelimično se slažem	u potpunosti se slažem

7. Kroz historiju učimo i o položaju manjina u Bosni i Hercegovini.

1	2	3	4	5
u potpunosti se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	djelimično se slažem	u potpunosti se slažem

8. U okviru predmeta historija, kada učimo o konfliktima, obrađujemo motive i stajališta svih uključenih strana.

1	2	3	4	5
----------	----------	----------	----------	----------

u	djelimično	niti se	djelimično	u
potpunosti	se ne	slažem niti	se slažem	potpunosti
se ne	slažem	se ne		se slažem
slažem		slažem		

9. Bosna i Hercegovina je moja domovina.

1	2	3	4	5
u	djelimično	niti se	djelimično	u
potpunosti	se ne	slažem niti	se slažem	potpunosti
se ne	slažem	se ne		se slažem
slažem		slažem		

Na sljedeća pitanja odgovaraš tako što zaokružiš jedan ili više ponuđenih odgovora, a u slučaju da se ne slažeš sa ponuđenim odgovorima možeš dopisati svoj odgovor.

10. Narod u BiH koji je najčešće bio žrtva je:

- a) Srbi
- b) Hrvati
- c) Bošnjaci
- d) Drugo: _____

11. BiH je država:

- a) Srba
- b) Hrvata
- c) Bošnjaka
- d) Građana
- e) I Bošnjaka, Hrvata, Srba i ostalih
- f) Drugo: _____

12. Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji mira u BiH je:

- a) Srbi

- b) Hrvati
- c) Bošnjaci
- d) Svi narodi podjedanko
- e) Drugo: _____

13. Narod ili narodi koji su najviše doprinijeli izgradnji BiH su:

- a) Srbi
- b) Hrvati
- c) Bošnjaci
- d) Svi narodi podjedanko
- e) Drugo: _____